

“นามสกุล” ในระบบบ่งชี้และจำแนกบุคคลของรัฐประชาชาติไทย

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้อำนาจทางการเมืองแบบแผนใหม่ ที่ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นทีละเล็กละน้อย จนกลายเป็นสิ่งที่เราเรียกกันว่า “รัฐ” (State) ในปัจจุบัน ซึ่งมักถูกสร้างให้เชื่อกันว่าอำนาจทางการเมืองชนิดนี้ มุ่งเน้นแต่แสวงหาประโยชน์ในลักษณะมวลรวม หรืออาจกล่าวให้จำกัดยิ่งขึ้นได้ว่า มุ่งเน้นแต่ปกป้องผลประโยชน์เพื่อบางชนชั้นหรือบางกลุ่มคนเท่านั้น โดยละเลยต่อชีวิตผู้คนในฐานะปัจเจกภาพ แม้ว่าเราจะไม่มีความหักล้างความจริงดังกล่าวได้เลยก็ตาม แต่ก็ต้องตระหนักไปพร้อมกันว่า อำนาจของรัฐนั้นมีทั้งที่กระทำต่อปัจเจกและต่อมวลรวมไปพร้อมๆ กันด้วยการสานโยสัมพันธ์ของการใช้อำนาจเชิงเทคนิควิธีสร้างความเป็นปัจเจกภาพ ให้ดำเนินไปพร้อมกับการใช้อำนาจต่อมวลรวมทั้งหมดในขณะเดียวกัน¹

จุดเปลี่ยนสำคัญของปฏิบัติการอำนาจรัฐเกิดขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อการใช้อำนาจเริ่มหันเหเป้าประสงค์จากเดิมที่มุ่งจัดการครอบครองหรือรักษาดินแดน ซึ่งถือว่าเป็น “ความสัมพันธ์ภายนอก” ระหว่างพระราชากับอาณาจักร มาสู่การใช้อำนาจระหว่างผู้ปกครองกับ “ประชากร” ในฐานะทรัพยากรที่รัฐพึงต้องควบคุมและจัดการเพื่อก่อเกิดประโยชน์ต่อรัฐ ดังนั้น ความสำคัญของรัฐกิจจึงหาใช่การบริหารอำนาจอธิปไตยหรือดินแดน แต่เป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขของมวลสมาชิกในสังคม มุ่งเน้นสร้างและกุม “ความสัมพันธ์ภายใน” ด้วยกลวิธีหลากหลายแบบ เริ่มตั้งแต่การอภิบาลในรูปลักษณะหัวหน้าครัวเรือนในบ้าน อาจารย์ต่อสาธุศิษย์ แม่อธิการในโรงเรียนนางชี เป็นต้น²

¹ Paul Rabinow, “Introduction,” in *The Foucault Reader*, edited by Paul Rabinow (New York, Pantheon, 1984), p.14.

² ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “การวิเคราะห์ซัพเจค (Subject) ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโก,” (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), น. 26 – 28. (อัดสำเนา)

สำหรับสยามแล้ว สำนึกต่อราษฎรในฐานะพลเมืองหรือประชากรจากฝ่ายปกครองได้เริ่มประจักษ์ชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 การปลดปล่อยชีวิตชนชั้นล่างออกจากความเป็นไพร่และทาส เป็นการยุติกลไกควบคุมกำลังคนตามแบบการปกครองของรัฐจารีตแต่โบราณ ทำให้เกิดแรงงานอิสระเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเงินตราและการค้าเสรีที่ดำเนินสืบมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนทำให้ชนชั้นนำซึ่งเคยหาประโยชน์ผูกขาดจากการค้า ได้แปรเปลี่ยนมาเป็นการเรียกเก็บภาษีจากราษฎร ยิ่งชนชั้นล่างลงแรงสร้างผลิตผลมากเท่าใด ยิ่งทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีมากขึ้นเท่ากัน³ จากไพร่และทาสซึ่งเป็นแค่ “เครื่องมือ” เพื่อบรรลุความสำเร็จทางเศรษฐกิจของเจ้านาย ได้กลายเป็นทรัพยากรชนิดใหม่ อันเป็นองค์ประกอบส่วนสำคัญของรัฐ เป็นการแปรเปลี่ยนสำนึกที่มาพร้อมกับการแปรรูปของรัฐเข้าสู่รัฐประชาชาตินั่นเอง

การสำรวจสำมะโนครัว ความสนใจต่อปัจเจกบุคคลของรัฐ

การก่อกำเนิดรัฐสยามยุคใหม่ในรูปแบบรัฐประชาชาติเช่นในยุโรป เริ่มประจักษ์ชัดเมื่อเกิดสำนึกว่าด้วยเขตแดน ที่ชนชั้นนำเข้าใจและรับรู้ได้ผ่านแผนที่ภูมิศาสตร์ สามารถบ่งบอกอาณาจักรอันมีขอบเขตที่แน่นอนซึ่งเป็น “ราชสมบัติ” ของกษัตริย์สยาม ความคิดเช่นนี้เกิดขึ้นขณะที่สยามกำลังเกิดเหตุพิพาทเรื่องอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ขณะกำลังใส่ใจเรื่องเขตแดนอยู่นั้นเอง รัฐบาลสยามก็เริ่มสนใจในตัวประชากรอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของรัฐประชาชาติไปพร้อม ๆ กัน และจะยิ่งชัดมากขึ้นเมื่อผ่านพ้นวิกฤตเรื่องเสียดินแดนไปแล้ว

ภายหลังต้องยกฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงหรือประเทศลาวในปัจจุบันให้กับประเทศฝรั่งเศส เพียงหนึ่งปีถัดมา (ปีพ.ศ. 2437 หรือ ร.ศ.112) มณฑลพิษณุโลกได้ส่งคนเข้าไปสำรวจนับบ้านเรือนของราษฎรบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขงตะวันตก ตั้งแต่บ้านห้วยเครือฝ้ายได้ตรงกับเมืองน่านข้ามไปจนถึงบ้านม่วงตรงปากอุ้มทั้งหมดเจ็ดตาแสง ซึ่งราษฎรในบริเวณนี้มีทั้งลาว, ข่า, ญไทย, แม้ว และเข่าสรุปว่า มีบ้านเรือนทั้งหมด 1,155 หลังคาเรือน มีพลเรือนทั้งหมด 6,091 คน โดยได้มีการนับแยกเชื้อชาติพร้อมกับแยกเพศ พร้อมกับแจกแจงอาชีพเฉพาะผู้รับราชการเท่านั้น (ทหาร, ข้าหลวง,

³ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), น.162.

ตำรวจ เป็นต้น) นอกจากนี้ ได้แจ้งให้ทางกระทรวงมหาดไทยทราบว่า ตั้งแต่ตำบลห้วยต้อต่อบ้านม่วงขึ้นไปถึงปากคอยนาใต้ หากทำบัญชีเสร็จเรียบร้อยแล้วจะแจ้งให้ทราบต่อไป⁴

ต่อมาในปีพ.ศ. 2440 (ร.ศ.115) กระทรวงมหาดไทยมีหนังสือถึงราชเลขาธิการว่า หลวงสุนทรพิทักษ์ไปตรวจราชการถึงบ้านนาอกเมืองฮ่า เป็นแขวงของเมืองด่านซ้ายในมณฑลพิษณุโลก ติดต่อกับแขวงเมืองแก่นท้าว ได้ให้นายบัวเข้าไปทำบัญชีสำมะโนครัวที่บ้านนาอกจนสำเร็จสิ้นแล้ว แต่ที่เมืองฮ่ากลับไม่สามารถทำได้ เพราะว่าขุนต่างใจ กรมการเมืองแก่นท้าว ได้มีหนังสือสั่งห้ามและจับไล่ นายบัว อ้างว่าเมืองฮ่าเป็นของฝรั่งเศส แต่นายบัวชี้แจงว่าได้รับคำสั่งจากข้าหลวงจะกลับไม่ได้ ขุนต่างใจจึงกล่าวกับนายบัวว่าจะขออำนาจฝรั่งเศสมาจับไล่ นายบัว⁵ ทั้งที่แต่ก่อนนี้เมืองฮ่าก็เป็นแขวงของเมืองด่านซ้ายมาก่อน แต่ว่าท้าวเพี้ยกรมการเมืองกระด้างกระเดื่อง จะไปขึ้นกับพระยานาใต้ แต่ราษฎรเมืองฮ่ากลับขึ้นกับมณฑลลาวพวน⁶

หลวงสุนทรพิทักษ์เกรงว่าท้าวขุนราษฎรจะพากันสนเท่ห์เคยเหตุต่าง ๆ
หลวงสุนทรพิทักษ์ได้ประชุมท้าวขุนกำนันผู้ใหญ่บ้าน ๆ นากอก เมืองฮ่า อธิบาย
ชี้แจงเพื่อมิให้เอาใจออกห่างไปเข้ากับฝรั่งเศสได้...⁷

หากพิจารณาช่วงเวลาดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นขณะคับขันอย่างยิ่ง เพราะเป็นการส่งคนเข้าสำรวจตรวจนับจำนวนราษฎรและครัวเรือน ภายหลังข้อตกลงในสนธิสัญญาฝรั่งเศส-สยามในปีพ.ศ. 2436 ที่ให้ดินแดนในระยะ 25 กิโลเมตรของฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นเขตปลอดทหารและภาษี⁸ ความพยายามดังกล่าวย่อมทำให้ฝ่ายตรงข้ามหวาดระแวงอย่างแน่นอน ว่าเป็นการกระทำไปเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ความพยายามทราบจำนวนคนรวมทั้งหลังคาเรือนของราษฎรย่อมชี้ชวนให้เข้าใจได้ว่า ทางสยามอาจกำลังประเมินบางอย่างเกี่ยวกับกิจการต้องห้ามทั้งสองข้อ อีกทั้งใน

⁴ หจข. ร.5 ม.2.19/1 เรื่องจัดทำบัญชีสำมะโนครัวในมณฑลพิษณุโลก (20 มิถุนายน 113 – 15 กุมภาพันธ์ 115)

⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸ เตช ภูวนาค, การปกครองระบบเทศบาลของประเทศสยาม พ.ศ.2435-2458, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น.179.

รายงานยัง ชัดเจนว่า ประชากรในบริเวณนี้มีมิใช่คนไทยเลย การทำสำมะโนครัวจึงแฝงไว้ด้วยนัยยะเชิงการเมือง แสดงว่าตนมีอำนาจเหนือดินแดนและผู้คนในพื้นที่ที่กำลังตกอยู่ระหว่างพิพาทได้แย่งพยายามผนวกรวมดินแดนของคนต่างเชื้อชาติให้เป็นส่วนหนึ่งของสยามนั่นเอง จึงไม่น่าแปลกใจที่เจ้าเมืองฝ่ายเอาใจออกห่างไปขึ้นกับฝ่ายตรงข้ามจะต้องไม่ยินยอม เพราะหากให้เจ้าหน้าที่ของสยามทำการสำรวจแจกนับก็ประหนึ่งว่า ยอมตกอยู่ใต้อาณัติของสยามนั่นเอง

สำหรับดินแดนของตัวเองแล้ว ในปีพ.ศ. 2447 เกิดการสำรวจสำมะโนครัวครั้งใหญ่ และครอบคลุมพื้นที่ทั่วทั้งประเทศอย่างกว้างขวางที่สุด เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเกณฑ์ทหารเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2448 ความพยายามของกระทรวงมหาดไทยในครั้งนี้นี้สำเร็จเพียง 12 มณฑล และได้แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของการสร้างรัฐประชาชาติภายใต้ระบบกษัตริย์ ในขณะนั้น นั่นคือ อำนาจรัฐบาลกลางนั้นเข้มแข็งไปจนถึงหัวเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างมากก็แค่ระดับอำเภอเท่านั้น ยังไม่สามารถทะลุลงไปสู่ระดับท้องถิ่นได้ เพราะดินแดนเหล่านี้แม้จะยอมตนเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม หากแต่ระบบการปกครองตามจารีตปล่อยให้ขุนนางหรือเจ้านายประจำท้องถิ่นบริหารดูแลและรับผิดชอบเป็นสิทธิขาดในระบบ “กินเมือง” มาเป็นเวลายาวนาน ดังนั้น กระบวนการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งให้การควบคุมท้องถิ่นให้ขึ้นตรงต่อรัฐบาลราชสำนัก จึงหนีไม่พ้นการกำจัดอิทธิพลขุนนางและระบบเครือญาติขุนนางในแต่ละท้องถิ่นให้ค่อย ๆ หดสั้นไป ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล จนถึงหมู่บ้าน ด้วยการค่อย ๆ ถ้ายโอนข้าราชการจากส่วนกลางไปดำรงตำแหน่งแทน

การทำสำมะโนครัวนั้นจำเป็นต้องเข้าถึงตัวพลเมืองในฐานะปัจเจกบุคคล แต่ผู้รับผิดชอบในงานครั้งนี้คือกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐบาลกลางอยู่ในเมืองหลวง ย่อมต้องมีข้อจำกัดอย่างมากที่จะเข้าไปสำรวจตรวจนับพร้อมจดบันทึกข้อมูลในระดับบุคคล ดังกล่าวไว้แล้วว่า แบบธรรมเนียมชื้อบุคคลของแต่ละท้องถิ่นที่ย่อมถูกสร้างด้วยเงื่อนไขเฉพาะของท้องถิ่นนั้น (เช่น การเจาะจงบุคคลจะถูกผูกโยงความสัมพันธ์กับการเป็นลูกเป็นหลานของใครในแต่ละท้องถิ่น) ผู้ซึ่งเติบโตท่ามกลางชุมชนแห่งนั้น ย่อมจะรับรู้เข้าใจและกระจ่างชัดว่า แต่ละชื่อหมายถึงใคร แต่สำหรับคนภายนอกโดยเฉพาะเหล่านักปกครองจากที่อื่น (external authority) จึงสับสน ไม่อาจ “อ่าน” ประชากรในแต่ละท้องถิ่นที่มีจารีตทางสังคมและวัฒนธรรมต่างจากตนได้ด้วยข้อจำกัดเช่นนี้ ทำให้การสำรวจสำมะโนครัวปีพ.ศ. 2447 เจ้าหน้าที่จากกระทรวงมหาดไทยจึงต้องพึ่งพาผู้มีอำนาจประจำถิ่นให้เป็นผู้นำทาง

...ในอำเภอหนึ่งจัดให้ปลัดอำเภอคนหนึ่ง เสมียนคนหนึ่งซึ่งได้ชี้แจงให้
เข้าใจวิธีจดแล้วนั้น เป็นพนักงานทำสำมะโนครัวถือสมุดตารางพิมพ์
ออกไปตามท้องที่ ให้ผู้ใหญ่บ้านนำทำสำมะโนครัวที่ละบ้าน คือ
พนักงานและผู้ใหญ่บ้านพร้อมกันเข้าไปในบ้านราษฎรทุกๆ บ้าน...⁹

แต่อย่างไรก็ตาม พบว่าเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอซึ่งส่วนใหญ่มาจากระบบราชการเก่า
เป็นคนในท้องถิ่น ไม่มีประสิทธิภาพที่จะรับผิดชอบหน้าที่ในระบบราชการแผนใหม่ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง การวัดความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งรวมถึงกำนันและผู้ใหญ่บ้านด้วย ทำให้ไม่
อาจช่วยเหลืองานสำรวจสำมะโนประชากรในครั้งนี้อย่างเป็นระบบระเบียบได้เลย ด้วยความไม่รู้
หนังสือและกรอกแบบฟอร์มไม่ได้ หรืออาจรู้หนังสือแต่ขาดความเข้าใจเรื่องแบบฟอร์ม¹⁰

นอกจากดินแดนที่ห่างไกลและอยู่ใต้อำนาจของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นแล้ว พื้นที่ที่เป็น
อุปสรรคต่อการแผ่อำนาจอธิปไตยของรัฐประชาชาติเหนือพลเมืองทุกคนภายในดินแดนของตนเอง
ยังมีอีกหลายลักษณะที่มีได้ห่างไกลด้วยระยะทาง แต่เป็นบริเวณที่ดูว่า “ลึกลับ” สำหรับรัฐ
สมัยใหม่ ในฐานะผู้ปกครองแล้ว รัฐบาลสยามจำเป็นต้องสำรวจประชากรในบริเวณที่อยู่
ใต้อำนาจเฉพาะที่เหล่านี้ (แต่ปัญหานี้อาจไม่เกิดหากเป็นรัฐจารีต) โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ใต้
อำนาจของชาวต่างชาติ เช่น สถานทูตหรือสถานกงสุล ซึ่งย่อมเกี่ยวกับปัญหาว่าด้วยคนในบังคับ
ต่างชาติซึ่งกระทบต่อความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรด้วย รวมถึงพื้นที่ใต้อำนาจศาสนจักร เช่น วัด
ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งอยู่อาศัยของคนจำนวนมาก ในปีพ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของ
รัชกาลที่ 5 ได้มีบันทึกถึงความคืบหน้าของการทำสำมะโนครัวในเขตกรุงเทพฯ ต่อพระองค์ว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าได้พาหลวงสถุศดิการบรรจงนายทะเบียนใหญ่ไปเฝ้าพระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหลวงวรวิญญานวโรรส เพื่อที่จะได้กราบทูลถามว่า ส่วนในวัดบวร
นิเวศนั้น จะโปรดให้เจ้าพนักงานไปทำหรือจะทรงจดประทาน แลข้าพระพุทธเจ้า
ได้นำแบบแผนในการทำสำมะโนครัวตลอดถึงสมุดบาญชีคนเกิดคนตายคนย้าย

⁹ “คำอธิบายบาญชีสำมะโนครัว,” ใน Volker Grabowsky, *An Early Thai Census : Translation and Analysis*, p.75.

¹⁰ เตช บุณนาค, *การปกครองระบบเทศบาลของประเทศไทย พ.ศ.2435-2458*, น.232-233.

ไปถวายด้วย อยู่ข้างจะทรงเป็นพระธรรมาโฆโศภิตา รับสั่งว่าเรื่องที่คุณทำสำมะโนครัวแลจตุคนเกิดคนตายนี้ ทรงดีพระไทยนัก... แลทรงสั่งสอนว่า ถึงจะเหนื่อยก็ให้ทนเอาเถิด เป็นขึ้นสำคัญในราชการอันหนึ่ง ส่วนที่เกี่ยวข้องแก่วัดนั้น พระองค์ท่านจะทรงเป็นพระธรรมาโฆโศภิตาให้เรียบร้อย ตลอดถึงการตายแลการย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ด้วยเสมอไป จะกะให้ส่งเป็นเดือนหรือ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง ก็แล้วแต่ข้าพระพุทธเจ้าเถิด...

ตามสถานทูตแลกงสุลต่าง ๆ นั้น หลวงอนุพันธุ์ดิษฐการ แจ้งว่า เดิมเขาจะจัดการให้เอง ครั้นมาบัดนี้ต่างคนต่างบอกว่า ขอให้หลวงอนุพันธุ์ไปจัดเองเถิด เขาได้ส่งกันทั่วถึงแล้ว สังเกตดูต่างคนต่างช่วยเหลือเกื้อหนุนมาก ไม่มีข้อติดขัดเลย ... หลวงอนุพันธุ์ มาบอกข้าพระพุทธเจ้าว่า ตามโรงสีโรงหนึ่ง ๆ คนมากเหลือเกินถึง ๕๐๐ คนก็มี หลวงอนุพันธุ์กะว่าจะถึง ๙๐๐,๐๐๐ คน สูงกว่าที่ข้าพระพุทธเจ้าคาดมาก วันนั้นมีเศวตฉัตรขึ้นมากบอกว่า ให้นำเรือที่อยู่อย่างเรือประมาณ ๔๐,๐๐๐ ลำ ประมาณคนอยู่ในเรือถึง ๑๐๐,๐๐๐ คน ข้าพระพุทธเจ้าออกจะกราบบังคมทูลไม่ถูกเสียแล้วว่า ประมาณเท่าไร การทำเรืออยู่ข้างจะลำบาก ถ้าเรือลำใดจอดแล้ว ต้องทำตัวเขียวให้เพื่อจะกันมิให้จืดซ้ำ

...¹¹

ข้อมูลประชากรที่มีประสิทธิภาพ เกิดจากการบังคับบุคคลที่มีประสิทธิภาพ

เมื่อชนชั้นนำเห็นความจำเป็นของการเก็บรวบรวมข้อมูลประชากร ที่มีใช้เพียงแค่วันที่กตามที่พบเห็น แต่ยังคงมิให้เกิดการบันทึกที่ซ้ำซ้อน ด้วยการสร้างเครื่องหมายบางอย่างเพื่อกำกับ เช่น “ตัวเขียวให้เพื่อจะกันมิให้จืดซ้ำ” จึงทำให้ช่วงรอยต่อระหว่างรัชกาลที่ 5 และที่ 6 เป็นช่วงเริ่มต้นการวางระเบียบปฏิบัติงานทะเบียนราษฎร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำสำมะโนครัวหรืองานทะเบียนคนย้ายเข้า-ออก เพื่อสร้างให้ข้อมูลประชากรมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดระบบการบังคับบุคคลที่ก้าวหน้ากว่าเดิมไปด้วย ในเบื้องต้น ทางกระทรวงนครบาลมุ่งหวังผลต่อเนื่องจากกิจการนี้ในสองประเด็นหลัก ได้แก่

¹¹ หจข. ๑.5 ม.2.19/4 สำมะโนครัวพลเรือน (22 พฤศจิกายน 124 – 15 กันยายน 128)

หนึ่ง) ด้านงานบริการสุขอนามัยให้กับประชาชน

แม้ในการหารือเพื่อตรากฎระเบียบสำหรับทำสำมะโนครัวในกรุงเทพฯ เจ้าพระยา ยมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล จะกราบทูลชี้แจงรูปแบบของกฎระเบียบ ซึ่งทางกระทรวงได้ยก ร่างประกอบมาด้วยเป็น “ร่างกฎเสนาบดีว่าด้วยการทำสำมะโนครัวในมณฑลกรุงเทพฯ” หาได้ร่าง เป็นพระราชบัญญัติ โดยอ้างที่มาและความจำเป็นจากงานเกณฑ์ทหารเข้ารับราชการในกองทัพ ดังความว่า

ด้วยร่างกฎเสนาบดีการทำสำมะโนครัวในกรุงเทพฯ, ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งไป ถวาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ เพื่อได้ทรงรับสั่งแก่ ผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศทราบเกล้า, เสียด้วยนั้น บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบ เกล้า, จากพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการว่า ผู้แทนรัฐบาล ต่างประเทศต่างยินยอมเห็นชอบด้วยแล้ว

...

...ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้ร่างขึ้นไว้เป็นกฎนั้นก็หาไคร่พระราชบัญญัติลักษณะ เถนศัพท์คนเข้ารับราชการทหาร ซึ่งได้อนุญาตไว้ให้เสนาบดีมีอำนาจออกกฎในการ ทำสำมะโนครัวได้ แต่พระราชบัญญัตินั้นมิได้รวมคนฝรั่งแลคนในบังคับ ต่างประเทศด้วย จึงเป็นการที่ขวาง ๆ กันอยู่ แต่ถ้าจะออกเป็นพระราชบัญญัติ ก็เป็นการใหญ่ ข้อสำคัญก็มีแต่ว่าถ้ากฎนี้มีอำนาจที่จะฟ้องร้องผู้ที่ขัดขึ้นได้แล้วก็ พอ...¹²

แต่จากคำปรารภของกฎเสนาบดีฯ ฉบับนี้ กลับอธิบายเจตนารมณ์ว่าเป็นการบัญญัติ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริการทางด้านสาธารณสุข

ด้วยในเวลานี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมสุขาภิบาลเริ่มลงมือจัดการ หาน้ำกรองอันบริสุทธิ์มาจำหน่ายให้แก่ราษฎรในกรุงเทพฯ ได้เอาไคร่บริโภาค เพื่อ ป้องกันอันตรายอันจะบังเกิดขึ้นจากการบริโภคน้ำที่ไม่บริสุทธิ์ หรือขุ่นมัวแลกร่อย

¹² หจข. ร.5 ม.2.19/5 กฎเสนาบดีและพระราชบัญญัติการทำสำมะโนครัว (13 - 17 กรกฎาคม 128)

เค็มต่าง ๆ แต่ที่จะทำการนี้ให้สำเร็จตลอดไป ก็ต้องเอาไศรยทราบจำนวนผู้คนพลเมืองโดยแน่นอน ว่าโดยย่อ จะต้องทำสำมะโนครัวเสียก่อน จึงจะกระทำการได้สะดวก

นอกจากเรื่องหาน้ำกรองมาจำหน่ายแล้ว ยังมีกรอื่น ๆ เช่น การตามโคมไฟในถนน สร้างโรงพยาบาล บำรุงทางน้ำแลทางบกเป็นต้น ก็ต้องเอาไศรยทราบสำมะโนครัวอันแน่นอนด้วยเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกระทรวงนครบาล ออกกฎข้อบังคับสำหรับการทำทะเบียนสำมะโนครัวพลเมืองในมณฑลกรุงเทพฯ ขึ้นไว้ดังข้อความต่อไปนี้¹³

กฎเสนาบดีฯ ฉบับนี้ดำริขึ้นในปีแรกของรัชกาลที่ 6 ไล่เรียงกับการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ ด้วยมุ่งหวังเพื่อเสริมสร้างสุขอนามัยให้กับราษฎร จึงทำให้รัชสมัยพระมงกุฎเกล้าฯ เกิดความก้าวหน้าอย่างมากในด้านการสาธารณสุขภาครัฐ

สอง) ด้านการจัดเก็บภาษีอากรจากประชาชน

นอกจากการจดบันทึกสำมะโนครัวแล้ว ยังจำเป็นจะต้องมีการจดทะเบียนคนเกิดคนตายและคนย้ายเข้าออกอีกด้วย ซึ่งถูกเสนอให้รวมจัดทำเป็นฉบับเดียวกัน แต่หากแยกพิจารณาเฉพาะความจำเป็นของงานทะเบียนคนเกิดตายและย้ายเข้าออกแล้ว ก็คือการเพิ่มขีดความสามารถให้กับทางการสำหรับเก็บภาษีจากคนในบังคับ ให้ได้ผลอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย และที่สำคัญยิ่งคือสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้จ่ายภาษี ตามหนังสือของเจ้าพระยามหาศรราชบงกชมพุลรัชกาลที่ 5 เพื่อขอออกกฎเสนาบดีว่าด้วยการจดทะเบียนคนเกิดคนตายและคนย้ายท้องที่

...

ข้อสำคัญที่ข้าพระพุทธเจ้าวิตกอย่างหนึ่งที่จะลำบากต่อไปภายหน้าในเรื่องที่จะไม่ได้ออกกฎเสนาบดีสำหรับคนย้ายท้องที่นั่นก็คือ ๑.การเก็บเงินส่วย ๒.เรื่องเรียกคนเข้ารับราชการทหาร ถ้าไม่มีเรื่องย้ายแล้วเป็นการลำบากที่สุด หนึ่งการเก็บส่วยที่ได้ตั้งเก็บอยู่ในเวลานี้ ก็ยังมีเงาการผูกปี้ตามหลังอยู่ เปนแต่ผ่อนผัน

¹³ เรื่องเดียวกัน.

พอให้เบากว่าเก่าก็แลเห็นเปนเย็นแลเรียบร้อย แต่แท้ที่จริงถ้าหากว่าตั้งต้นเก็บ
ทั่วไปในศก ๑๒๙ แล้วจะซ้ำอย่างนี้อีกไม่ได้ ที่ซ้ำพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลว่าซ้ำ
อีกไม่ได้นั่น ก็คือวิธีเก็บ เจ้าพนักงานไม่ทราบเกล้าฯ ว่าใครอยู่ที่ไหนต่อที่ไหน ไป
ตั้งด่านดักเก็บอยู่ทุกหนทุกแห่ง แลไม่ทราบเกล้าฯ ด้วยว่า ใครเสียแล้วหรือยัง ถ้า
ใครเคราะห์ร้ายเดินผ่านด่านเจ้าพนักงานก็ยึดตัวถามรำไป คนหนึ่งจะถูกยึดตัว
ถามเช่นนี้ไม่ต่ำกว่า ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง เปนช่องโหว่ที่จะมีผู้ร้องว่าได้รับความเดือดร้อนซึ่ง
จะปฏิเสธไม่ได้เลยทีเดียว ในเวลาเมื่อเก็บเงินส่วยเช่นนี้แก่คนในบังคับ
ต่างประเทศ เมื่อได้ทราบเกล้าฯ ว่าทางความลำบากจะมีขึ้นเช่นนี้แล้ว เหตุไรจึง
จะไม่คิดป้องกัน...

...เพราะฉะนั้นซ้ำพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเมื่อมีเงินมีคนอยู่แล้ว ทำไม
จะทำไมได้ ถ้าวางระเบียบการทำสำมะโนครัว การจดบาญชีคนเกิดคนตายคน
เข้าคนออกแลคนย้ายท้องที่เรียบร้อยแล้ว เมื่อถึงเวลาเก็บเงินก็เก็บตามบาญชีนั้น
จะประกาศให้มาเสียตามกำหนดให้แล้วภายใน ๑๕ วันหรือเดือน ๑ ก็ได้ แต่ให้
แล้วพร้อมกันทั้งหมด ไม่ต้องยึดตัวถามกันรำไป อย่างเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานี้

กฎเสนาบดีเรื่องนี้ บางทีผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเช่น เยอรมัน ฮอลันดา
โปรตุเกส เป็นต้น คงจะไม่รับรอง แต่ซ้ำพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ถึงเวลาจะไม่
รับรองก็ควรออก เพราะคนเหล่านั้นไม่มีที่ร้อยคนนัก แลเราจะเก็บเงินกับพวก
เหล่านั้นก็ยังไม่ได้ หรือเราจะเรียกมาเปนทหารก็ไม่ได้เหมือนกัน...¹⁴

สรุปว่า ความสับสนนี้แสดงถึงความต้องการระบบบัญชีตัวบุคคลในระดับปัจเจกบุคคลที่มี
ประสิทธิภาพ เพื่อบ่งชี้ชัดว่าใครคนไหนจ่ายเงินภาษีแล้วหรือไม่ และต้องมีศักยภาพให้ผู้จ่าย
ภาษีเดินมาหาเจ้าหน้าที่เอง มิใช่เจ้าหน้าที่ต้องเป็นผู้สืบเสาะหรือดักรอโดยไม่รู้ว่าจะไปบังคับ
ให้จ่ายอากรนั้นเป็นใคร อาจอธิบายได้อีกอีกอย่างว่า เป็นระบบควบคุมที่มิใช่ฝ่ายรัฐเป็นผู้กระทำต่อ
พลเมือง หากแต่เป็นคนจ่ายภาษีเป็นผู้ควบคุมตนเอง ให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบที่ต้องมีต่อรัฐ
ในฐานะพลเมือง

¹⁴ หจข. ร.5 ม.2.19/7 กฎเสนาบดีว่าด้วยคนเกิดคนตาย (12 – 13 สิงหาคม 128)

“ชื่อหลัง” เกิดพร้อมกับการสำรวจสำมะโนครัว

ในร่างกฎเสนาบดีว่าด้วยการทำสำมะโนครัวในมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งแนบไปพร้อมหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาราช ได้พบแบบฟอร์มเป็นช่องตารางสำหรับจดบันทึกทั้งหมดห้าแบบหรือห้าบัญชี แต่บัญชีหรือแบบฟอร์มหลักคือ “บัญชีแบบ ๒” และ “บัญชีแบบ ๓” ซึ่งปรากฏในลักษณะสองภาษาไทย-อังกฤษคู่กันบนเอกสารชิ้นเดียวกัน

ใน “บัญชีแบบ ๒/Schedule II” ใหญ่ประมาณกระดาษฟูลสแกปหนึ่งคู่ ส่วนของตารางวางอยู่กลางหน้ากระดาษ ตั้งแต่ขอบซ้ายไปจรดขอบด้านขวาของหน้ากระดาษ แบ่งเป็นคอลัมน์หลักทั้งหมด 10 ช่องคอลัมน์¹⁵ ตามลำดับคือ

1. “ครัวที่/Family No.”
2. “ชื่อชาย/Name (Male)” แยกเป็นคอลัมน์ย่อยอีกสองช่อง ได้แก่ “ชื่อน่า/Christian Name” กับ “ชื่อหลัง/Surname”
3. “ชื่อหญิง/Name (Female)” แยกเป็นคอลัมน์ย่อยอีกสองช่อง ได้แก่ “ชื่อน่า/Christian Name” กับ “ชื่อหลัง/Surname”
4. “อายุ/Age”
5. “пенอะไรกันในครัวเรือน/What relation to each other.”
6. “สังกัดหรืออยู่ในบังคับ/Place of occupation or subject.”
7. “ชาติ/Race”
8. “ศาสนา/Religion”
9. “วิชาหากิน/Occupation”
10. “หมายเหตุ/Remarks”

เนื้อที่ด้านบนเหนือตาราง เป็นช่องให้กรอกข้อความแสดงข้อมูลเฉพาะของครัวเรือนที่ถูกบันทึก ชีกซ้ายของหน้ากระดาษให้กรอก “บ้านที่/House No.” “ตำบล/District” “ชื่อเจ้าบ้าน/Name of Householder” และ “รวมคน/Total number of inmates” และชีกขวาของหน้ากระดาษให้กรอก “วันสำรวจ/Date of taking census” และ “หลังคาเรือน/Number of House”

¹⁵ ดูแบบฟอร์มนี้ได้ที่ หจข. ร.5 ม.2.19/5 กฎเสนาบดีและพระราชบัญญัติการทำสำมะโนครัว (13 – 17 กรกฎาคม 128)

เนื้อที่ด้านล่างใต้ตาราง เป็นส่วนลงลายมือของผู้เกี่ยวข้อง “ลงนาม/Signed” “เจ้าพนักงานสำรวจ/Enumerator” “ถูกต้องแล้ว/Correct” และ “เจ้าของบ้าน/Householder” พร้อมกับมีข้อความว่า

หมายเหตุ ถ้าเจ้าของบ้านเขียนชื่อไม่เป็น ก็ให้พิมพ์ลายมือไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยานสองคนและให้พยานลงลายมือไว้เป็นสำคัญด้วย

Note – In case the householder does not know how to sign his name, have his finger print affixed in the presence of two witnesses who shall sign their names.¹⁶

ใน “บัญชีแบบ ๓/Schedule III” แม้จะมุ่งบันทึกสำรวจวัดโดยเฉพาะ แต่ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน แบ่งตารางบันทึกข้อมูลเป็นคอลัมภ์หลักทั้งหมดห้าช่องคอลัมภ์¹⁷ ได้แก่

1. “หมวดที่/Serial No.”
2. “ชื่อ/Name” แยกเป็นคอลัมภ์ย่อยอีกสองช่อง ได้แก่ “ชื่อนำ/Christian Name” กับ “ชื่อหลัง/Surname”
3. “อายุ/Age.”
4. “เป็นอะไรกันในหมวด/What relation to each other.”
5. “หมายเหตุ/Remarks.”

ด้านบนเหนือตาราง เป็นช่องให้กรอกข้อความแสดงข้อมูลเฉพาะของวัดที่สำรวจ ให้กรอก “นามตำบล/Name of District” “วันสำรวจ/Date of taking census” “นามวัด/Name of Church” “นิกาย/Religion or Society” “ชนิดวัด/Kind of Church” “หลังคาเรือน/Number of houses” “ชื่ออธิการ/Name of Chief Priest” “รวมภิกษุ/No. of prtests” “สามเณร/Novices” “คฤหัสถ์/Layman” และ “รวม/Total”

¹⁶ เรืองเดียวกัน.

¹⁷ ดูแบบฟอร์มนี้ได้ที่ เรืองเดียวกัน.

ด้านล่างได้ตาราง คล้ายกับบัญชีที่ 2 แต่เพิ่มเติมตำแหน่ง “อธิการวัด/Chief Priest” ลงนามด้วย¹⁸

แม้ขณะนั้นคนไทยจะยังไม่ได้ใช้นามสกุล แต่ในแบบฟอร์มสำหรับงานสำมะโนครัวชุดนี้กลับปรากฏแล้ว ถึงจะยังไม่ได้ใช้คำว่า “นามสกุล” ก็ตาม แต่มีภาษาอังกฤษกำกับไว้ชัดเจนว่าเป็น surname จึงปฏิเสธไม่ได้เลยว่าแบบฟอร์มสำหรับการบันทึกชุดนี้จัดทำเพื่อสำรวจคนบังคับชาติตะวันตก ซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ เวลานั้น เพราะตั้งใจจะจดบันทึกทั้ง Christian name และ Surname ซึ่งเป็นธรรมเนียมชื่อบุคคลของคนยุโรปโดยเฉพาะแถบตะวันตก หากอ้างว่าแบบฟอร์มนี้จัดทำเพื่อความสะดวกสำหรับคนตะวันตกหรือฝรั่งที่อ่านภาษาไทยไม่ได้ แต่จำนวน “ฝรั่ง” ขณะนั้นเฉพาะในกรุงเทพฯ มีแค่ 1,604 คนเท่านั้น น้อยกว่า “แขก” ที่มี 16,764 คนหลายเท่าตัว และหากว่าคำอธิบายนี้สมเหตุสมผลจริง ก็ควรทำเป็นภาษาไทย-จีน จึงน่าจะเกิดประโยชน์ต่อราชการและทุกฝ่ายมากกว่า เพราะทราบดีว่าชาวจีนคือชนกลุ่มน้อยกลุ่มใหญ่ที่สุดในสยาม เฉพาะในเมืองหลวงมีจำนวนสูงถึง 187,918 คน ในอัตราเกือบถึงกึ่งหนึ่งของคนไทยในกรุงเทพฯ 417,144 คน¹⁹ แสดงให้เห็นว่าที่มาส่วนหนึ่งของงานสำรวจสำมะโนครัวคือความต้องการจะรู้จำนวนคนในบังคับต่างชาติในสยามนั่นเอง

ตามหนังสือกรมราชเลขาณูการตอบกลับเจ้าพระยายมราชว่า “เรื่องนี้ตามที่ได้ปรึกษากันในที่ประชุมเสนาบดี เห็นควรมีพระราชบัญญัติว่าด้วยการทำบาญชีสำมะโนครัว เพราะในกรุงเทพฯ เกี่ยวกับคนในบังคับต่างประเทศ ส่วนหัวเมืองได้จัดการไปตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่”²⁰

นอกจากแบบฟอร์มชุดนี้แล้ว ไม่พบว่ามีแบบฟอร์มเฉพาะที่เตรียมไว้สำหรับคนไทยหรือไม่ เท่ากับว่าทางราชการได้ออกแบบมาสำหรับใช้กับคนทั่วไปในกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะชาติไหนก็ตาม ไม่ว่าจะคนไทย จีน แขก และอีกหลายชาติในกรุงเทพฯ แบบฟอร์มชุดนี้ถูกเขียนขึ้นโดยถือเอาธรรมเนียมประเพณีของฝรั่งเป็นเกณฑ์ กลายเป็นว่าชื่อบุคคลของใครก็ตามกลายเป็นชื่อคริสเตียน

¹⁸ หจข. ร.5 ม.2.19/5 กฎเสนาบดีและพระราชบัญญัติการทำสำมะโนครัว (13 – 17 กรกฎาคม 128)

¹⁹ ตัวเลขเหล่านี้อ้างอิงจาก หจข. ร.5 ม.2.19/8 จดทะเบียนคนเกิดคนตาย (13-18 กันยายน 128)

²⁰ หจข. ร.5 ม.2.19/5 กฎเสนาบดีและพระราชบัญญัติการทำสำมะโนครัว (13 – 17 กรกฎาคม 128)

แต่อีกทางหนึ่ง แบบธรรมเนียมชื่อของคนตะวันตกเช่นนี้ อาจเป็นเค้ากลางความคิดของการให้คนไทยใช้นามสกุล เพราะเล็งเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจดบันทึกครั้งนี้ เนื่องจากว่าแบบฟอร์มตามบัญชีแบบ 2 นี้ ยังพบใช้จดสำมะโนครัวต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งคนไทยเพิ่งจะเริ่มใช้นามสกุลตามกฎหมาย แต่เหลือเฉพาะภาษาไทยเพียงภาษาเดียว

เนื่องจาก รัชกาลที่ 5 ทรงห่วงถึงแต่แรกผ่านหนังสือของราชเลขาธิการว่า “แลแบบต่อท้ายที่ใช้ภาษาอังกฤษกำกับด้วยนั้นไม่ควร ให้ใช้แต่ภาษาไทย ส่วนที่จะส่งไปตามบ้านคนในบังคับต่างประเทศจะพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสก็ควร”²¹

“นามสกุล” เริ่มแสดงบทบาทในงานทะเบียนราษฎร

เมื่อเข้าสู่สมัยรัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ งานด้านทะเบียนราษฎรจึงถูกวางรากฐานไว้ดีในระดับหนึ่ง แม้แต่สำเนียงเกี่ยวกับนามสกุลก็เริ่มปรากฏให้เห็นแล้ว แม้จะว่าด้วยการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับคนในบังคับชาติตะวันตกก็ตาม แต่ได้ถูกย้ำเน้นผ่านการบังคับกฎหมายด้วยการประกาศใช้ พระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ.2456 ตั้งแต่ต้นรัชกาล เพิ่มเติมระบบชื่อชนิดใหม่ให้เข้าไว้ในงานทะเบียนราษฎร ซึ่งหลังจากวางกฎระเบียบไว้ใช้ในกรุงเทพฯ แล้ว เพราะตามหัวเมืองหรือต่างจังหวัดยังอาศัยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่มีได้มีกฎระเบียบโดยเฉพาะ ซึ่งมีข้อจำกัดบางประการปรากฏตามรายงานในปีพ.ศ 2457 ของกระทรวงมหาดไทยว่า

...การที่จะทำสำมะโนครัวที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงได้นั้นเกี่ยวกับการปกครองว่าจัดลงที่ได้เพียงใด เพราะฉะนั้นจึงทำได้แต่เฉพาะในมณฑลที่ได้วางการปกครองเป็นระเบียบแล้วบางมณฑลก่อน การสำรวจสำมะโนครัวได้ตั้งต้นในครั้งแรกเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๔๑ ใน ๑๒ มณฑลแล้วจึงขยายการทำสำมะโนครัวในมณฑลอื่น ๆ ตามการปกครองเพิ่มมณฑลขึ้นมากบ้างน้อยบ้างทุกปีจนถึงพระพุทธศักราช ๒๔๕๓ จึงทำสำมะโนครัวได้ทั่วทุกมณฑล แล้วได้สำรวจแก้ไขเปลี่ยนแปลงเป็นปี ๆ ทุกปีมาจนบัดนี้มีรายการสำมะโนครัวในพระพุทธศักราช ๒๔๕๕ คือ

ตำบล ๔๗๒๓

หมู่บ้าน ๔๘๘๒๕

²¹ เรื่องเดียวกัน.

บ้าน	๑๒๕๐๓๐๒
หลังคาเรือน	๒๒๕๗๖๘๔
ข้าง	๕๖๕๒
...	
ชาย	๓๖๒๒๓๓๔
หญิง	๓๗๔๓๑๖๐

แต่ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบบังคมทูลว่าสัมโนครวันี้ เป็นแต่สัมโนครวัประมาณ จะว่าเป็นการถูกต้องเรียบร้อยที่เดียวยังไม่ได้ ยังจะต้องตรวจตราแก้ไขวิธีสำรวจ แลกการอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ที่ทำขึ้นได้ในเวลานี้เป็นแต่พอประโยชน์ในราชการ กระทรวงมหาดไทยไปได้ชั่วคราวหนึ่งดีกว่าไม่มีเสียเลยเท่านั้น²²

จนกระทั่งปีพ.ศ. 2458 ทางกระทรวงมหาดไทยทูลเกล้าขอให้ทรงประกาศใช้ “กฎ เสนาบดีการจดทะเบียนคนเกิดคนตายหัวเมือง” ในหนังสือกราบบังคมทูลได้บรรยายว่า “การที่จะ กำหนดคาดหมายความเจริญแลความเป็นไปของพลเมืองแลทั้งวิธีรักษาโรคภัยไข้เจ็บว่าดีขึ้นหรือ เลวลงประการใด จำเป็นต้องอาศัยรายละเอียดความเป็นคนเกิดคนตายในบ้านเมืองเป็นหลัก”²³ จึงได้ริเริ่ม ทดลองจดทะเบียนคนเกิดและตายมาก่อนที่จะเสนอเรื่องนี้แล้ว ที่เมืองพิษณุโลกตั้งแต่มกราคม พ.ศ. 2457 และได้ปรับแก้ไขระเบียบเรื่อยมาจนถึงต้นปีพ.ศ. 2458 จากนั้นจึงได้ขยายไปทั่วทุก เมือง ทางสมุหเทศาภิบาลได้รายงานในที่ประชุมกระทรวงโดยสอดคล้องกันว่า เป็นวิธีที่ได้ผลดี และถูกต้องใกล้เคียงความจริง ทั้งยังได้หารือกับอธิบดีกรมพาณิชย์สถิติพยากรณ์ก็เห็นว่าเป็นเรื่องดี จึงได้เสนอ “ร่างกฎเสนาบดีการจดทะเบียนคนเกิดคนตายหัวเมือง” เพื่อขอให้ทรงประกาศใช้ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2459 ด้วย²⁴

นอกจากร่างกฎเสนาบดีฯ ฉบับนี้แล้ว กระทรวงมหาดไทยยังเสนอรายงานตัวเลขสถิติ ข้อมูลของทั้ง 17 มณฑล ซึ่งมาจากการทดลองทั่วประเทศดังกล่าวประกอบ เพื่อให้ทรงพิจารณา ด้วย โดยข้อมูลทั้ง 17 ชุดหรือ 17 มณฑล อยู่ในแบบเดียวกัน เป็นตัวเลขจำนวนคนเกิดและตาย

²² หจข. ร.6 ม.1/33 รายงานราชการกระทรวงมหาดไทย (30 มกราคม 2457)

²³ หจข. ร.6 ม.1/41 กฎเสนาบดีจัดการจดทะเบียนคนเกิดคนตายตามหัวเมือง (19 – 25 ธันวาคม 2458)

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงกันยายน พ.ศ. 2458 ข้อมูลจำนวนคนเกิดแยกเป็นชายกับหญิง และข้อมูลจำนวนคนตายนอกจากจะแยกชายกับหญิงแล้วยังแบ่งย่อยลงเป็นผู้ใหญ่กับเด็กด้วย (ชายผู้ใหญ่, เด็กชาย, หญิงผู้ใหญ่, เด็กหญิง) นอกจากนี้ยังสามารถแจกแจงให้เห็น “ประเภทโรคหรือเหตุที่ตาย” ของคนตายทั้งสี่ประเภท แบ่งเป็นกาฬโรค, อหิวาตกโรค, ไข้พิษ, ไข้ทรพิษ, โรคธรรมดา, เหตุฆาตกรรม และเหตุภัยอันตราย ในรูปของตารางตัวเลขอีกด้วย²⁵ โดยได้สรุปข้อมูลรวมทั้งหมด 17 มณฑลได้ดังนี้²⁶

งบน่า ๑๗ มณฑล

รวมจำนวนคนเกิดคนตายแต่เมษายน ถึง กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘

เกิด	ชาย	๔๒๕๖๖ คน	รวม	๘๓๖๒๖ คน
	หญิง	๔๑๐๖๐ คน		
ตาย	ชายผู้ใหญ่	๑๕๔๓๗ คน	รวม	๕๖๓๙๒ คน
	เด็กชาย	๑๔๑๖๓ คน		
	หญิงผู้ใหญ่	๑๓๙๙๐ คน		
	เด็กหญิง	๑๒๘๐๒ คน		

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

ประเภทโรคหรือเหตุที่ตาย

ประเภทโรคหรือเหตุที่ตาย	ชายผู้ใหญ่	หญิงผู้ใหญ่	เด็กชาย	เด็กหญิง	รวม
กาฬโรค	๑๑	๒	๑๕	๗	๓๕
อะหิวาตะกะโรค	๙๖	๗๕	๑๐๙	๑๑๕	๓๙๕
ไข้พิษเคมี	๖๓๕	๔๙๖	๘๗๐	๘๐๕	๒๘๐๖
ไข้ทรพิษเคมี	๑๒๖	๑๒๙	๑๗๗	๑๓๘	๕๗๐
โรคธรรมดา	๑๓๘๑๑	๑๓๐๙๑	๑๒๘๓๓	๑๑๖๑๖	๕๑๓๕๑
เหตุฆาฏกรรม	๔๑๗	๓๖	๗	๑๒	๔๗๒
เหตุภัยอันตราย	๓๔๑	๑๖๒	๑๕๑	๑๐๙	๗๖๓
รวม	๑๕๔๓๗	๑๓๙๙๐	๑๔๑๖๓	๑๒๘๐๒	๕๖๓๙๒

ที่มา: หจช. ร.6 ม.1/41 กฎเสนาบดีจัดการจดทะเบียนคนเกิดคนตายตามหัวเมือง

นอกจากเอกสารสำคัญทั้งสองชุดแล้ว ยังได้นำสมุดคู่มือ “คำอธิบายระเบียบการทำบัญชีคนเกิด คนตาย แพนกมหาดไทย พระพุทธศักราช ๒๔๕๘” สอดใส่ของเอกสารแนบมาด้วย 27 ซึ่งก็คือคู่มือที่กระทรวงมหาดไทยใช้เป็นแนวปฏิบัติในการทดลองทำบัญชีทั้งหมด จนสรุปว่า ได้รับความ จนนำมาสู่การบังคับปฏิบัติเป็นทางการ สาระสำคัญของการทำบัญชีตามคู่มือฉบับนี้ คือ

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

ระเบียบการทำบัญชี

คนเกิด คนตาย

...

ว่าด้วยการใช้แบบ

ข้อ ๒ แบบ ส, ๑ รายงานคนเกิดนั้นเป็นหน้าที่ของกำนันจะจดค่าแจ้งความ
คนเกิดของผู้ที่แจ้งความ....

(ก) ...

(ข) ...

(ค) ซ่องว่า “เป็นชายหรือหญิง” นั้น ถ้าคนเกิดเป็นชาย ให้ขีดคำว่า “หรือ
หญิง” เสีย ถ้าคนเกิดเป็นหญิง ให้ขีดคำว่า “ชายหรือ” เสีย ถ้าผู้เกิดมีชื่อแล
นามสกุล ให้ลงชื่อแลนามสกุลด้วย

(ก) ...

ข้อ ๓ แบบ ส, ๒ รายงานคนตายนั้น ...

(ก) ...

(ข) ซ่องว่า “ชื่อผู้ตาย” ในต้นขั้วแลคู่ฉีกนั้น ให้ลงชื่อผู้ตาย ถ้ามีนามสกุล
ให้ลงนามสกุลด้วย

(ก) ...

ข้อ ๗ แบบ ส, ๕ รายงานรวมคนเกิดแลคนตายนั้น...

(ก) ...

...

(ฉ) ซ่อง “โรคหรือเหตุที่ตาย” นั้น ให้แบ่งเป็น ๗ ชนิด คือ กาฬโรค อหิ
วะตะกะโรค ไข้พิษฝี ไข้ทรพิษ โรคธรรมดา เหตุฆาฏกรรม เหตุภัยอันตราย

28

...

²⁸ หจข. ร.6 ม.1/41 กฎเสนาบดีจัดการจดทะเบียนคนเกิดคนตายตามหัวเมือง (19 –
25 ธันวาคม 2458) หรือดูที่ กระทรวงมหาดไทย คำอธิบายระเบียบการทำบัญชีคนเกิด คนตาย
แพนกรมมหาดไทย พระพุทธศักราช ๒๔๕๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
2458) (หจข. น.ร.6ม/3)

หนังสือคำอธิบายฯ ฉบับนี้ถูกใช้เป็นกฎระเบียบในระหว่างการทดลองจดทะเบียนใน 17 มณฑล ตั้งแต่เมษายนถึงกันยายน พ.ศ. 2458 ที่นำเสนอเป็นข้อมูลสถิติประกอบการพิจารณา ประกาศใช้กฎหมายฉบับนี้ ด้วย สังเกตได้จากการรายงานยอดประเภทของโรคหรือสาเหตุของการเสียชีวิตทั้งหมดเจ็ดชนิด ทุกชนิดตรงตามที่ระบุไว้ในหนังสือคำอธิบายฯ ได้วางระเบียบให้จัดบันทึกชื่อพร้อมทั้งนามสกุลด้วย นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลเพิ่มเติมนอกเหนือจากเอกสารชุดนี้ว่า กระทรวงมหาดไทยได้ถวายรายงานบัญชีคนเกิดและตายทั้ง 17 มณฑลอีกครั้ง มีการแจกแจงข้อมูลในลักษณะเดียวกันไม่ผิดเพี้ยน แต่เป็นการเก็บข้อมูลระหว่างตุลาคมถึงมีนาคม 2458 หรือในอีกครึ่งปีหลังนั่นเอง²⁹ อาจกล่าวได้ว่าในปีพ.ศ. 2458 เป็นปีแรกที่ทางการเชื่อว่าสามารถจดทะเบียนคนเกิดและตายทั่วทั้งประเทศ ได้อย่างถูกต้องตรงกับความจริงมากที่สุด

ในคำปรารภของ “ร่างกฎหมายดีการจดทะเบียนคนเกิดคนตายหัวเมือง” สะท้อนความสำเร็จของรัฐบาลกลางที่สามารถแผ่ขยายอำนาจอธิปไตยไปสู่ระดับท้องถิ่น นั่นคือการเข้าถึงตัวปัจเจกบุคคลผ่านการเก็บข้อมูลสำมะโนครัวประชากร โดยอาศัยระบบการปกครองมณฑลเทศาภิบาลที่มีประสิทธิภาพยิ่งกว่าเดิม คือ

...ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติการทำบาญชีคนในพระราชอาณาจักขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๒ นั้น บัดนี้การปกครองท้องที่จัดได้เป็นหลักถันมั่นคงแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าถึงเวลาจะจดทะเบียนคนเกิดคนตายตามหัวเมืองทั่วทั้งพระราชอาณาจักได้...³⁰

รายงานตัวเลขสถิติข้อมูลคนเกิดและตายของทั้ง 17 มณฑล ระหว่างเดือนเมษายนถึงกันยายน พ.ศ. 2458 ที่ได้ถวายประกอบให้ทรงวินิจฉัยประกาศกฎหมายดีการจดทะเบียนฯ ได้แสดงให้เห็นประสิทธิผลของอำนาจในการปกครองท้องถื่นของสยาม อันเป็นลักษณะสำคัญของรัฐประชาชาติที่จะต้องผนวกดินแดนและประชากรทั้งหมดให้อยู่ใต้อำนาจของรัฐบาล

ผลสำคัญของงานทะเบียนราษฎรครั้งนี้ อาจถือเป็นเส้นแบ่งอย่างมีนัยยะสำคัญระหว่างรัชกาลที่ 5 กับ 6 ได้ชัดเจน นั่นก็คือ ส่งผลต่อเนื่องไปยังการพัฒนางานสาธารณสุขแผน

²⁹ หจข. ร.6 ม.1/44 สำมะโนครัวพลเมือง (25 กรกฎาคม 2459)

³⁰ หจข. ร.6 ม.1/41 กฎหมายดีจัดการจดทะเบียนคนเกิดคนตายตามหัวเมือง (19 – 25 ธันวาคม 2458)

ใหม่ ซึ่งมีความก้าวหน้ามากกว่ายุคทุกสมัยที่ผ่านมา³¹ ความพยายามป้องกันควบคุมโรคระบาดร้ายแรง และเสริมสร้างให้ประชากรมีสุขภาพดี มีอัตราการเจริญวัยหรืออายุเฉลี่ยมากกว่าเดิม เพื่อเป็นกำลังแรงงานสนับสนุนระบบเศรษฐกิจ จำเป็นต้องพึ่งพาข้อมูลทางสถิติที่สะท้อนสภาพชีวิตคนมากกว่าเดิม

นอกจากนี้ ยังพบว่าสมัยนี้มีรายงานอัตราการเจ็บป่วยและเสียชีวิตจากโรคระบาดร้ายแรงตามมา ได้แก่ อหิวาตกโรค ไข้ทรพิษ และฝีดาษ มีรายละเอียดพอสังเขปต่อไปนี้ อหิวาตกโรค ในปีพ.ศ. 2461 ถึง 2463 ซึ่งตรงกับกาโรคระบาดทั่วโลกครั้งที่ 6 มีผู้ป่วยสูงถึง 19,413 คน อัตราการตายร้อยละ 71.69 ถือว่าเป็นโรคระบาดร้ายแรงทำให้ประชาชนเสียชีวิตในอัตราสูงมาก กาฬโรค ซึ่งระบาดเป็นประจำในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่จำนวนผู้ป่วยและตายก่อนปีพ.ศ. 2456 ไม่มีสถิติที่แน่นอน แต่หลังจากพบว่า ปีพ.ศ. 2460 มีผู้ป่วย 110 คน ตาย 101 คน อัตราตายสูงถึงร้อยละ 91.81 ปีพ.ศ. 2462 มีผู้ป่วย 277 คน เสียชีวิต 226 คน อัตราตายร้อยละ 81.58 ปีพ.ศ. 2463 มีผู้ป่วย 195 คน ตาย 150 คน อัตราตายร้อยละ 76.92 เป็นต้น ไข้ทรพิษหรือฝีดาษ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2463 ถึง 2487 รวม 25 ปี มีผู้ป่วยเพียง 7,641 ราย ตายเพียง 2,681 รายเท่านั้น อัตราการตายร้อยละ 35.08 ก่อนหน้าในช่วงปีพ.ศ. 2453-2460 นั้น ไม่มีสถิติที่แน่ชัด แต่คาดว่ามีการระบาดอย่างสม่ำเสมอ³²

การสำรวจบันทึกข้อมูลประชากรครั้งหลัง ๆ นี้ แตกต่างเห็นจากการสำรวจสำมะโนครัวในปีพ.ศ. 2447 อย่างยิ่ง เพราะเริ่มใส่ใจสถิติด้านการสาธารณสุขมากขึ้น³³ นอกจากการเก็บข้อมูลสาเหตุการเสียชีวิตในเชิงระบาดวิทยาที่แยกตามเพศแล้ว ยังแยกข้อมูลตามวัย แม้ว่าจะแบ่งช่วงวัยหยาบ ๆ เพียงแค่ผู้ใหญ่กับเด็กก็ตาม แต่ได้แสดงว่ารัฐสมัยใหม่เริ่มใส่ใจต่ออัตราการเกิดและการตายของคนใต้ปกครองของตัวเองมากกว่าเพียงจำนวนหน่วยโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตราการเกิดหรือการตายในวัยเด็ก ที่มีได้แสดงถึงความพยายามเพิ่มอัตราการรอดชีวิตของวัย

³¹ สุกิจ ด่านยุทธศิลป์, “การสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468), น.168.

³² เรื่องเดียวกัน, น.61-63.

³³ เรื่องเดียวกัน, น.111-112.

เด็กเท่านั้น หากแต่ยังเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ที่ต้องเอาใจใส่ดูแลด้วยลูกของตัวเองด้วย³⁴ เพื่อแก้ไขปัญหาอายุเฉลี่ยประชากร หากคิดเทียบกับประเทศเจริญแล้วของไทยต้องถือว่าสั้น

เริ่มต้นบังคับแจกบุคคลด้วย “นามสกุล”

การเกิดกองทัพอาชีพซึ่งต้องอาศัยกำลังทหารประจำการ จนเริ่มงานเกณฑ์ทหาร ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ทำให้งานทะเบียนพลเรือนชายทวีความสำคัญอย่างยิ่ง สร้างภาระงานให้กับพนักงานสัสดีเป็นอย่างมาก จนถูกตำหนิว่าทำงานล่าช้า³⁵ ฝ่ายสัสดีต้องร้องขอให้เพิ่มอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ให้เพียงพอกับปริมาณงานขณะนั้น³⁶ ดังกล่าวแล้วว่า ระบบการบังคับตัวแบบเก่าได้แก่การสักหมายเลขประจำตัวที่ทองแขนยังคงใช้ตกทอดมาถึงสมัยใหม่ แต่ทว่า ผู้ที่จะถูกติดตามหรือบังคับได้จะต้องเข้ารับการเกณฑ์ทหารแล้ว แต่สำหรับชายหนุ่มที่ยังไม่ครบอายุเกณฑ์ จึงยังไม่ได้ถูกสักเลขอาจเกิดปัญหาขึ้นได้ เจ้าหน้าที่รัฐซึ่งอยู่ห่างไกลแหล่งอาศัย ย่อมลำบากที่จะรู้จักตัวบุคคลคนนั้น ว่าจะต้องส่งหมายเกณฑ์ให้ใครที่ไหนบ้าง โดยเฉพาะกรณีการส่งหมายเกณฑ์ข้ามพื้นที่รับผิดชอบ จึงต้องสอบถามไปยังมณฑลหรือท้องที่ปลายทางที่บุคคลนั้นย้ายไปอยู่อาศัย ว่าได้จดแจ้งย้ายสำมะโนครัวด้วยหรือไม่ เช่น หากย้ายมาอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ต้องสอบถามที่กระทรวงนครบาล หากพบว่าได้แจ้งย้ายอย่างถูกต้อง ก็ถือว่าเป็นความรับผิดชอบที่กระทรวงนครบาลซึ่งรับผิดชอบกรุงเทพฯ และธนบุรีต้องเรียกเกณฑ์ต่อไป แต่หากยังไม่ได้แจ้งย้ายก็ต้องให้ผู้ นั้นรับหมายเกณฑ์จากภูมิลำเนาเพื่อให้กลับไปเกณฑ์ทหาร

³⁴ Thanés Wongyannava, “Policing the Imagined Family and Children in Thailand: From Family Name to Emotional love,” Paper present at international symposium on “Imagined Communities: Ethnographic Approach in South East Asia,” (national Museum of Ethnology, Osaka, Japan, November 17-18, 2003), p.13. (Mimeographed.)

³⁵ หจช. ร.6 น.14.1/21 รายงานพระวชิรสูตรการเรื่องกองสัสดีทำงานและช้า (8 – 27 กุมภาพันธ์ 2459)

³⁶ หจช. ร.6 น.14.1/18 กองสัสดีหารือเรื่องการเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร (20 กันยายน 2459 – 3 ธันวาคม 2461)

แต่เมื่อพิจารณาขั้นตอนการส่งหมายเกณฑ์ข้ามท้องที่ปกครองเช่นนี้ จะเริ่มจากเมืองหรือจังหวัดซึ่งเป็นภูมิลำเนาของผู้ต้องถูกเกณฑ์ส่งเรื่องมายังมณฑล จากนั้นข้าหลวงประจำมณฑลจะส่งหนังสือไปยังเขตปกครองที่คน ๆ นั้นย้ายไปพักอาศัย ในกรณีภูมิลำเนาอยู่ในมณฑลพิษณุโลกแต่ได้ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มณฑลพิษณุโลกจะต้องส่งหมายเกณฑ์มายังปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล ซึ่งรับผิดชอบดูแลท้องที่กรุงเทพฯ และธนบุรี ปลัดทูลฉลองฯ ต้องส่งต่อไปที่อธิบดีกรมพระนครบาล จากนั้นจะต่อไปยังนายอำเภอตามที่ระบุในหนังสือจากมณฑลต้นสังกัด นายอำเภออาจส่งต่อไปยังโรงพักเพื่อมอบหมายให้พลตระเวนไปสืบเสาะหาตัวคนผู้นั้น จะเห็นได้ว่าทางมณฑลซึ่งเป็นภูมิลำเนาที่รับผิดชอบเรียกเกณฑ์ทหารไม่สามารถส่งหมายเจาะจงไปที่ตัวบุคคลได้เลย อาจกล่าวได้ว่า ขณะนั้นได้กลายเป็น “คนนอก” ไปเสียแล้ว จำต้องอาศัยอำนาจเจ้าหน้าที่ประจำมณฑล จนถึงครูใหญ่โรงเรียนเอกชน หรือผู้จัดการบริษัทต่างชาติ ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ ย่อมรู้จักเส้นทาง ตำบล หรือชื่อบุคคลที่มาพักอยู่ด้วย ในฐานะ “แหล่งอ้างอิง” ได้ดีกว่าแน่นอน หรือแม้แต่รู้จักคน ๆ นั้นเป็นการส่วนตัว ช่วยนำทางไปถึงตัวบุคคลเป้าหมาย

เมื่อเริ่มใช้นามสกุลในช่วงแรก ด้วยมาตรการทางกฎหมายให้คนไทยต้องใช้นามสกุล แต่ก็มีได้สำเร็จช่วงเวลาอันสั้น ดังกล่าวแล้วว่า วิธีเขียนชื่อบุคคลในเอกสารราชการยังคงไม่นิยมระบุนามสกุล จนใกล้ปีพ.ศ. 2460 ถึงค่อยเริ่มพบวิธีเขียนทั้งชื่อตัวและชื่อสกุลพร้อมกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าจะเริ่มใช้กับชายหนุ่มที่ยังไม่ได้เข้าเกณฑ์ทหาร อย่างไรก็ตามก็ตีความถึงประโยชน์ของนามสกุล ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้น ยังพบว่าในกรณีที่ทางราชการยังละเลยไม่ใส่ใจ ดังเช่น มณฑลพิษณุโลก (29 พฤศจิกายน พ.ศ.2462) ขอให้สืบหาตัวและส่งหมายเกณฑ์ให้กับนายฟุ้ง สุจิโมบุตรนายชั้นนางน้อย ที่ต้องเข้าเกณฑ์ทหารในปีพ.ศ. 2463 แต่ได้บวชที่วัดเบญจมบพิตร ทางอำเภอคูสิดเจ้าของพื้นที่ได้ทำการสอบสวนพบว่า³⁷

ได้สอบสวนแล้ว พระฐิตจาโร-ฟุ้งเนตร์เสนี ผู้นี้เป็นบุตรนายทรัพย์นางฟ้อยเนตร์เสนี หาใช้มารดาชื่อนางน้อย สุจิโม ตามหนังสือของจังหวัดพิษณุโลกไม่นามสกุลก็ไม่ตรงกัน ส่วนนามบิดาแลตำบลบ้านที่อยู่ตรงกัน ในวัดเบญจมบพิตรมีพระชื่อ “ฟุ้ง” ก็แต่รูปเดียวรูปนี้ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้โปรดมีคำสั่งให้นำบรรพตที่ ๑๙๙๖๖ ส่งหมายเกณฑ์ของอำเภอเมือง

³⁷ หจช. ร.6 น.18.8 ข/24 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้ายมา (12 มิถุนายน 2462 – 27 ธันวาคม 2463)

พิศณุโลกไปให้สอบสวนนำส่งครั้งหนึ่งแล้ว ครั้งนั้นพระธรรมวโรดมเจ้าอาวาส
รับรองว่าสอบไล่ให้นักธรรมได้ ๆ ส่งรายชื่อไปยังกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวง
ธรรมการ) แต่ พ.ศ.๒๔๖๒ แลได้เสนอหนังสือรับรองของพระธรรมวโรดม
หมายเรียกเกณฑ์กับเรื่องเดิมคืนมา แลครั้งนี้นายฟุ้งเนตร์เสนีก็ยังอุปสมบทอยู่
จึงได้งดการส่งหมาย แต่ได้ให้ชี้แจงบรรพทิกไว้ในหลังหมายเรียกเกณฑ์ด้วย
แล้ว³⁸

ในรายงานการสอบสวนไม่ได้ยืนยันอย่างแน่ชัดว่า ฟุ้ง สุจิโม กับ ฟุ้ง เนตร์เสนี เป็นคน
เดียวกันหรือไม่ เพราะไม่มีความจำเป็น เนื่องจากพระภิกษุรูปนี้สามารถสอบผ่านนักธรรมได้ ถือว่า
ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้าเกณฑ์ทหาร จึงไม่ต้องสนใจระบุดัตตนให้ลำบากต่อไป แสดงว่า
นามสกุลยังมีได้เป็นปัจจัยที่ขาดที่มีน้ำหนักหรือได้รับความเชื่อถือ ยังคงฟังตัวบังขึ้นเช่นนาม
มารดาประกอบด้วย (แต่ “น้อย” กับ “ฟอย” ก็ออกเสียงคล้ายกันมาก สงเกตว่าไม่ได้แจ้งนามบิดา
ไว้ เนื่องจาก “ซับ” หรือ “ทรัพย์” ออกเสียงเดียวกัน ต่างตรงสะกดคำ แสดงว่าใช้การออกเสียงหรือ
ฟังเสียงเป็นเกณฑ์) เห็นได้จากอีกหนึ่งปีต่อมา มณฑลพิษณุโลกยังคงให้ทางนครบาลช่วยส่งหมาย
อีกรอบ ทางกรุงเทพฯ ได้ปฏิเสธด้วยเหตุผลเดิมว่า “...ส่วนกองเกินอัตราฟุ้งสุจิโมสอบได้ว่ามี
นามสกุลเนตร์กระวี อุปสมบทเปนพระภิกษุสำนักวัดเบญจมบพิตร...เป็นพระภิกษุรัฐธรรมนูญแห่งการ
เกณฑ์เข้าประจำการ...”³⁹ มีข้อสังเกตว่า การชี้แจงครั้งนี้ แม้จะยังคงอ้างว่าเป็นพระภิกษุรัฐธรรมนูญ
เหมือนเดิม แต่ก็กล่าวถึงนามสกุลโดยมิได้เอ่ยถึงความต่างของชื่อบิดาหรือมารดาอีกต่อไป ย่อม
แสดงว่าหน้าที่ในการจำแนกบุคคลเริ่มเกิดขึ้นแล้ว และเริ่มนำเชื่อถือมากกว่าระบบเก่าซึ่งถูกละไป
แล้ว

ยังพบกรณีที่เกี่ยวข้องเช่นกันเมื่อทางจังหวัดอุตรดิตถ์ขอให้มณฑลพิษณุโลกตามตัว
นายทงค์หรือสำราญ บุตรนายต่วนนางเอี่ยม บ้านท่าอิฐ อำเภอบางโพ จังหวัดอุตรดิตถ์ เนื่องจาก
ไม่ยอมมาตรวจคัดเลือกเป็นทหารเกณฑ์ตามกำหนด แต่สืบทราบว่านายทงค์หรือสำราญเข้าเป็น

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁹ หจช. ร.6 น.18.8 ข//26 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้ายมา
(21 ธันวาคม – 7 มีนาคม 2464)

ทหารสังกัดกรมทหารบกปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ จึงขอให้ทางนครบาลช่วยสืบสวนให้ได้
ข้อเท็จจริง⁴⁰

ทางผู้บังคับบัญชากรมทหารบกปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ ทำหนังสือชี้แจงว่า
สอบสวนแล้วมีพลทหารชื่อ สำราญ สุมาตรา บุตรหลวงศรีสมบัติ นางละเมียด บ้านถนนเดโช
อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร ทั้งนามบิดา มารดา และตำบลที่อยู่ไม่ตรงกับคนที่ต้องการทราบ
แต่ลำบากที่จะสอบสวนให้ละเอียดกว่านี้ในขณะนี้ เนื่องจากพลทหารสำราญ สุมาตรา สมัครเป็น
นักเรียนนายสิบ ถูกส่งตัวไปศึกษาที่โรงเรียนปืนใหญ่ทหารบก ตำบลโคกกระเทียม จังหวัดลพบุรี
ทำให้ขาดจากการเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาของกรมชั่วคราว ต้องรอถึงเดือนมกราคมถึงจะถูกส่งตัว
กลับ⁴¹

ในกรณีนี้ ส่วนขยายบ่งชี้อื่น ๆ ทั้งชื่อบิดามารดาและตำบลที่อยู่ต่างกันสิ้นเชิง ไม่
คล้ายกันแม้แต่การออกสำเนียง เพียงแต่คนหนึ่งไม่ปรากฏนามสกุลขณะอีกคนใช้นามสกุลแล้ว
ผู้บังคับบัญชายังไม่กล้ายืนยันอย่างมั่นใจ ต้องรอสอบถามกับเจ้าตัวแบบซึ่งหน้าเสียก่อน จึงอาจ
เข้าใจได้ว่า นามสกุลยังมีได้เป็นตัวชี้ขาดในการบ่งชี้ตัวบุคคลเช่นเดียวกับกรณีนายฟุ้ง แต่อาจแปล
ไปอีกทางได้ว่า ความไม่แน่ใจเกิดเพราะความลึกลับของระบบชี้ตัวนายสำราญ หากทางหน่วยงาน
ภูมิลำเนาระบุนามสกุลประกอบมาด้วย อาจนำมาเปรียบเทียบได้ทันที ช่วยเน้นส่วนประกอบ
บุคคลต่าง ๆ ที่ต่างกันอยู่แล้ว ให้นักแน่น่าเชื่อว่าต่างคนกันมากขึ้น

ในระยะเริ่มแรก ความสะดวกน่าเชื่อถือของนามสกุลยังมีได้เป็นขึ้นเป็นอัน บางครั้ง
ความใหม่ที่เกิดขึ้นหลือมซ้อนกับระบบเก่าควบคู่กันระยะหนึ่ง กลับก่อความยุ่งยากและสับสนให้
เกิดขึ้นก็เป็นได้ ถือว่าเป็นปกติธรรมดาของระยะเปลี่ยนแปลงผ่านจากเก่าไปสู่ใหม่ แต่ยังคงเห็นตัวอย่าง
ที่ก่อเค้ามพบาทเชิงบวกของนามสกุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยชน์ที่มีได้ตกแก่ภาครัฐข้างเดียว
แต่ยังช่วยแก้ปัญหาให้กับปัจเจกบุคคลด้วย

มณฑลพิษณุโลกรับรายงานจาก อ.ธานี จ.สุโขทัย (3 กุมภาพันธ์) ว่า ได้เรียกตัวนาย
แจ่ม มณีศรี บุตรนายท้วมนางคำ บ้านธานี ตำบลธานี อำเภอธานี จ.สุโขทัย เพื่อมารับหมาย
เกณฑ์ในปีพ.ศ. 2463 แต่นายแจ่มนำไปสำคัญกองหนุนมายืนยัน อ้างว่าเคยรับราชการตำรวจ
นครบาลจนปลดเป็นกองหนุนชั้นที่ 1 แล้ว แต่ใบสำคัญฉบับนั้นกลับระบุชื่อว่าจรรยา สักหมาย

⁴⁰ หจช. ร.6 น.14.8 ข/23 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้ายมา
(7 ธันวาคม 2460 – 20 ธันวาคม 2462)

⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

2456/ท.บ.1พ. ก.881 บิดาชื่อนายต่วน มารดาชื่อนางปุย บ้านบางแวก หมู่ที่ 3 อำเภอภาชีเจริญ จังหวัดธนบุรี แต่ทว่า รอยสักหมายที่แขนนายแจ่ม มณีศรี ตรงกับเลขหมายในใบสำคัญของกองหนุน แต่เกรงว่านายแจ่มจะทุจริตขโมยใบสำคัญของพลตำรวจจรรยา แล้วสักหมายเลขบนท้องแขนให้ตรงกัน เพื่อปลอมตัวเป็นพลตำรวจจรรยา จึงขอให้เจ้าหน้าที่สืบสวนหาตัวพลตำรวจจรรยาคนนี้มีตัวตนจริงในท้องที่หรืออพยพย้ายไปอยู่ที่ใด⁴²

ทางอำเภอภาชีเจริญสอบสวนพบว่านายจรรยาสักหมายเลขดังกล่าวมีตัวตนจริง ชื่อ บิดามารดาและตำบลที่อยู่ตรงกับใบสำคัญ สรุปความแจ้งไปกระทรวงนครบาลว่า

...มีชื่อพลตำรวจจรรยาคนนี้คนเดียว แต่ไม่มีหลักฐานทางนี้แล้ว และได้รายงานชี้แจงมาแล้วตามรายงานที่ ๗๙๘/๑๑๘๓ ลงวันที่ ๖ เดือนนี้ ทราบโดยพลตำรวจจรรยาหรือแจ่มจรรยาส่งจดหมายมาบอกย้ายโดยทางไปรษณีย์ และทางนี้ไม่มีตัวพลตำรวจจรรยาอีก ฉะนั้นจึงส่งต้นเรื่องกับจดหมายของพลตำรวจจรรยาหรือแจ่มจรรยาเรียนมาพร้อมกับรายงานนี้...⁴³

ทั้งนี้ยังพบหนังสือดังกล่าวของนายจรรยา สภาพต้นฉบับเลอะเลือนมาก พออ่านจับใจความคร่าว ๆ ได้ว่า แจ้งขอย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ที่ ต.ธานี อ.ธานี จ.สุโขทัยแล้ว⁴⁴ ทางกระทรวงนครบาลทำหนังสือแจ้งต่อมณฑลพิษณุโลกว่า

...รายงานมาว่ามีชื่อพลตำรวจจรรยาคนหนึ่ง สักหมาย ๒๔๕๖/ท.บ.๑ จ.๘๘๑ ... เป็นคนสังกัดกองหนุนชั้นที่ ๑ แลเมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๒ ได้มีจดหมายจากจังหวัดสุโขทัยไปบอกแจ้งการย้ายต่ออำเภอภาชีเจริญว่า ได้ย้ายภูมิลำเนามาอยู่ที่บ้านตำบลธานี อำเภอธานี จังหวัดสุโขทัยแต่เดือนมกราคมพ.ศ. ๒๔๖๑ ภูมิลำเนาแลตัวพลตำรวจจรรยาไม่มีในท้องที่ทางจังหวัดธนบุรี...⁴⁵

⁴² หจข. ร.6 น.18.8 ข/24 มณฑลพิษณุโลกขอให้สอบสวนเรียกเกณฑ์คนที่ย้ายมา (12 มิถุนายน 2462 – 27 ธันวาคม 2463)

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

ในขณะที่งานราชการระบุชื่อและนามสกุลว่า แจ่ม มณีศรี แล้ว แต่ในใบสำคัญ กองเกินกลับเขียนบอกชื่อตัวและส่วนขยายตามระบบเก่า อีกทั้งชายตามสักรหัสยังปรากฏถึงสองชื่อ แต่ไม่ได้ถูกบันทึกในใบสำคัญให้ครบ หรือมิเช่นนั้นเจ้าหน้าที่สัสดีอาจจดชื่อผิดเพี้ยนไปด้วยเสียคล้ายกับระหว่าง แจ่ม กับ จรูญ หรืออาจฟังไม่ถนัด จาก แจ่มจรูญ อาจกร่อนเหลือเพียง จรูญ ก็เป็นได้ หากมีนามสกุลระบุไว้ในเอกสาร ซึ่งมีใช่เป็นชื่อที่ตั้งใช้เอง แต่ต้องจดทะเบียน รวมทั้งหากเป็นผู้ตั้งสกุลจะต้องมีใบสำคัญนามสกุลอีกใบเป็นหลักฐาน อาจช่วยให้เกิดความชัดเจนในการระบุตัวตนมากกว่านี้ก็เป็นได้

“นามสกุล” เครื่องมือจำแนกแยกบุคคลของรัฐ

นอกจากจะช่วยอำนวยความสะดวกให้รัฐสืบค้นหาตัวพลเมืองในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล โดยไม่จำเป็นต้องอ้างอิงถึงเงื่อนไขอื่นนอกตัวคน ๆ นั้น ไม่ว่าจะ ชื่อบิดามารดา หน่วยงาน หรือภูมิลาเนา ฯลฯ นามสกุลยังปฏิบัติกรในฐานะเป็นระบบอัตลักษณ์ประจำบุคคล นั่นคือการช่วยจำแนกแยกแวมวลชนออกเป็นกลุ่มย่อย หรืออาจกล่าวได้ว่าช่วยจัดกลุ่มปัจเจกบุคคลที่เป็นหน่วยย่อยให้เป็นกลุ่มก้อน หน้าที่ของนามสกุลในมิตินี้ อาจเห็นได้ชัดในประเทศอาณานิคมของประเทศฟิลิปปินส์ ระบบนามสกุลที่เจ้าอาณานิคมสเปนสร้างไว้ให้กับคนฟิลิปปินส์ เป็นการจัดกลุ่มคนตามพื้นที่หรือภูมิภาค ทำให้ฝ่ายปกครองซึ่งเป็นคนต่างแดนรู้จักคนพื้นเมืองผ่านนามสกุลว่ามีภูมิลาเนาอยู่แถบไหนบ้าง

เมื่อประเทศไทยเริ่มต้นใช้นามสกุล ฝ่ายรัฐได้พยายามเข้าวางระบบจัดระเบียบให้กับนามชนิดใหม่ บทบัญญัติในกฎหมายข้อหนึ่งได้กำหนดให้จัดทำเป็น “บัญชี” เพื่อบันทึกคำที่เหมาะสมใช้เป็นนามสกุลไว้ก่อน แล้วให้ประชาชนมาเลือกใช้หรือให้พอได้แนวทางว่านามสกุลมีหน้าตาอย่างไร นั่นคือ พระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ มาตรา 13 “ให้เสนาบดีผู้เป็นเจ้ากระทรวงบังคับราชการท้องที่อำเภอทั้งในกรุงและหัวเมืองมีหน้าที่คิดชื่อสกุลและพิมพ์ลงเป็นบานจำหน่ายให้แก่อำเภอท้องที่ทุกตำบล เพื่อเป็นเค้าให้ราษฎรผู้ต้องการได้เลือกถือเอาชื่อนั้น ๆ” หลังจากประกาศใช้กฎหมายฉบับนี้ กระทรวงนครบาลรับสนองด้วยการวาง “กฎเสนาบดีกระทรวงนครบาลว่าด้วยการจดทะเบียนขนานนามสกุล พระพุทธศักราช ๒๔๕๖” ล้อมมาตรานี้ไว้เป็นกฎข้อหนึ่งว่า

ข้อ ๔ ถ้าหัวหน้าครอบครัวใดมีความประสงค์จะเลือกชื่อสกุลแลทราบวิธีการ
 อย่างไม่ใด ๆ ก็ให้ไปยังอำเภอท้องที่นั้น ๆ ใต้ตามปฤกษาหรือแก่กรมการอำเภอ
 แลให้กรมการอำเภอชี้แจงการทุกอย่างให้เป็นที่เข้าใจ แจ่มแจ้งทุกประการ และ
 ชี้แนะชื่อสกุลให้ตามความเห็นสมควร⁴⁶

ไม่ปรากฏหลักฐานว่า แนวคิดตามมาตรานี้จะได้รับการปฏิบัติจริง เพราะในช่วงเวลา
 ใกล้กับที่กระทรวงนครบาลออกกฎ พระยาวิสุทสุริยศักดิ์ กระทรวงธรรมการ (3 เมษายน 2456) ได้
 ขอบัญชีชื่อสกุลเพื่อเป็นตัวอย่างตามบัญญัติไว้ในมาตรา 13 แต่เจ้าพระยามรราช เสนาบดี
 กระทรวงนครบาล (29 เมษายน พ.ศ.2456) ตอบว่า “ผมได้รับจดหมายของเจ้าคุณ ขอบัญชีชื่อ
 สกุลเพื่อเป็นตัวอย่างแล้ว เวลานี้กำลังคิดกันอยู่ เมื่อตกลงอย่างไร จะเรียนมาให้ทราบ”⁴⁷ แต่ได้
 ฉายให้เห็นอุดมการณ์ของรัฐว่า เป็นภาระหน้าที่ของผู้ปกครองประเทศที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง
 หรือจัดการการใช้นามสกุลของพลเมือง ไม่นทางหนึ่งก็ทางใด

อย่างไรก็ตาม ได้พบบันทึกความเห็นขนาดยาว “ความเห็นเรื่องสกุลนาม” ไม่ปรากฏ
 ผู้เขียนคือใคร เชื่อได้ว่าจะต้องเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกระทรวงนครบาล ได้เสนอแนวทางเพื่อ
 ตั้งตั้งงานทะเบียนนามสกุลอย่างน่าสนใจ แม้จะไม่ได้ถูกนำไปใช้ก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ข้อเสนอให้สร้าง “สารบบ” นามบุคคล จัดระเบียบชื่อตัวและชื่อสกุลของคนไทยใหม่หมด เพื่อ
 ไม่ให้สับสนปะปนกันจะไม่รู้ว่าชื่อไหนเป็นชื่อตัวหรือชื่อสกุล

...

พระราชบัญญัติที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นบัดนี้ เพื่อที่จะเกื้อกูล
 ประชาชนให้พ้นจากความยากลำบากเช่นนี้

ตามมาตรา ๑๒ ข้อ ๕ (แห่งพระราชบัญญัตินามสกุล พ.ศ.๒๔๕๖) นั้นท่านว่า
 “นามสกุลต้องมีไม่ให้พ้องกับนามบุคคลผู้เดียวกันในวันประกาศพระราชบัญญัติ
 นี้”

⁴⁶ หจช. ร.6 น.47.1/3 รายงานค่าใช้จ่ายในการจดทะเบียนชื่อนามสกุลตาม
 พระราชบัญญัติชื่อนามสกุล พระพุทธศักราช 2456 (6 พฤษภาคม 2456-15 สิงหาคม 2457)

⁴⁷ หจช. ร.6 น.47/1 พระยาวิสุทสุริย ขอบัญชีชื่อสกุล (3-29 เมษายน 2456)

บุคคลผู้ใดจะใช้นามสกุลอันพ้องกับนามบุคคลของผู้นั้นได้ แต่นามสกุลนั้นต้องเป็นนามของบิดาผู้นั้น

เมื่อกำหนดให้ใช้นามเช่นนี้แล้ว ก็อาจจะมีบุคคลที่มีนามว่า นาย “แดง,กลีบ” แลนาย “กลีบ,แดง” นาย “ใหญ่,เล็ก”, นาย “เล็ก,ใหญ่”, นาย “จร,จันทร์” นาย “จันทร์,จน” ฯลฯ โดยเหตุที่พลเมืองมีมากแต่นามที่ใช้เรียกกันมีน้อย

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็จะมีความลำบากแก่ผู้ที่จะขนานนามบุคคลเพราะยากที่จะจำได้ว่า นามใดบุคคลที่มีนามนั้น ๆ เป็นนามนำหรือนามหลัง (บุคคลนามหรือสกุลนาม)

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอแนะว่า ในที่ใดที่จะใช้ได้แลไม่มีชื่อที่จะคัดค้านได้ ก็ให้ใช้สกุลนามอันมีมูลมาจากภาษาสันสกฤตแลบาฬี แลในที่บุคคลผู้ชื่อเป็นบุตรชาวต่างประเทศ ก็ให้บุคคลผู้นั้นถือเอาสกุลนามของปู่และบิดาที่ได้รับสืบกันมาเป็นนามแห่งสกุลของผู้นั้น

ความลำบากยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือคนไทยที่มีความรู้เล่าเรียนมากในสมัยนี้ที่ขนานนามบุตรหลานที่เป็นนามอันมีมูลมาจากภาษาสันสกฤตแลบาฬีเป็นบุคคลนาม เช่น “ประดิษฐ์,ประสิทธิ์,ประสงค์,รัมภัย,ประภัย,ประพันธ์, ฯลฯ เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็จำต้องหาทางที่จะมิให้ยุ่งกันขึ้น โดยใช้นามคนนามภาษาไทยแลภาษาสันสกฤตมิให้พ้องกับสกุลนาม ให้เป็นที่สังเกตได้ว่านามใดเป็นบุคคลนาม ๆ ใดเป็นสกุลนาม นามเช่นนี้ควรจะห้ามมิให้บุคคลผู้ใดที่มีนามอันเป็นบุคคลนามใช้เป็นสกุลนาม ตั้งแต่ได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติต่อไป ถ้าแม้ว่าเห็นควรจะบัญญัติให้กำหนดขนานนามเช่นนี้แล้ว ทางที่จะให้ใช้นามบุคคลนามที่พ้องกับสกุลนามได้ ไม่เป็นที่ขัดข้องก็มีอยู่โดยเพิ่มคำหมายสกุลนามอันนั้นเข้าว่า “ประสูม” เมื่อเพิ่มคำนี้เข้าแล้ว ก็อาจจะใช้ขนานนามบุคคลผู้ใดว่า “ประสูมแดง”, “ประสูมประดิษฐ์”, “ประสูมจันทร์” ฯลฯ เป็นต้นดังนี้ได้

อีกทางหนึ่งที่จะขนานนามให้สะดวกได้นั้น คือให้จดบรรดานามที่ใช้กันอยู่เป็นภาษาสันสกฤตหรือบาฬีในทุกวันนี้แล้วลงสารบบ แล้วประกาศห้ามมิให้ผู้ใดใช้นามเหล่านี้เป็นสกุลนาม เพราะเหตุว่าเป็นการจำเป็นอยู่แล้วที่จะต้องทำสารบบนามประชาชนทั่วไป ทางที่จะกำหนดห้ามมิให้ใช้นามเช่นนี้ ก็เป็นทางสะดวกที่สุดอยู่แล้ว

...

ข้าพเจ้าขอแนะนำว่าสารบบนามที่จะทำให้แก่นายอำเภอ นั้น ควรเลือกเอาสารบบนามภาษาสังสกฤตแลภาษาที่ที่จะต้องดำรงเลือกคัดที่ควรใช้ ก็ชั่วแต่ที่เป็นคำที่ฟังเพราะโศตร์เท่านั้น แลสารบบนามที่ใช้เป็นบุคคลนามอยู่แล้วก็ควรจะต้องทำขึ้น แลถ้ามีผู้ที่จะร้องขอใช้บุคคลนามที่เป็นนามภาษาไทย ซึ่งบิดาหรือบรรพบุรุษผู้ใดของตัวได้มีนามปรากฏมาให้จงได้ ก็จะต้องได้ว่าจะใช้บุคคลนามเป็นสกุลนามด้วยก็ได้ แต่ต้องเปลือยออกเป็นภาษาสังสกฤตหรือบาฬีเสียก่อน จึงให้ใช้เป็นสกุลนามอันมีอรรถเป็นภาษาไทยอย่างเดียวกับบุคคลนาม

นามที่จะคิดเพิ่มขึ้นให้ใช้เหล่านี้กับนามที่เป็นภาษาไทยแลสังสกฤตที่มีใช้กันอยู่แล้ว กับนามที่จะเพิ่มคำประสมเข้ากับนามเหล่านี้เพื่อจะให้ใช้เป็นสกุลนาม เมื่อทำสารบบรวมนามทั้งปวงเหล่านี้ขึ้น ก็คงจะได้นามมากพอที่จะใช้ชานานามบุคคลมิให้พ้องกันให้ได้ ให้ต้องด้วยข้อบังคับตามพระราชบัญญัติมาตรา ๑๓ ข้อ ๕ ได้โดยสะดวก

...

ในที่สุดข้าพเจ้าได้ถือว่า เพราะอาศัยความคิดเห็นว่าสารบบสกุลสรรพนาม นั้น จะทำขึ้นได้ให้พอใช้เป็นสกุลนามทั่วพระราชอาณาจักร จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องตั้งกฎข้อบังคับว่า ผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างอำเภอกันก็ให้ใช้สกุลนามพ้องกันได้ เพื่อที่จะอนุญาตให้ใช้สกุลนามพ้องกันได้เช่นนี้โดยมากได้บ้าง จึงข้าพเจ้าขอแนะนำ บรรดาผู้ที่เป็นญาติร่วมสายโลหิตที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างอำเภอกัน ควรจะได้รับคำแนะนำชักจูงให้ใช้สกุลนามอันเดียวกัน เมื่อใช้ชานานามตามวิธีนี้ก็จะให้พ้องกันได้โดยมากด้วยกันแลทั้งจะชักนำใจให้รู้สึกรักความสามัคคีร่วมญาติร่วมสายโลหิตกันด้วย⁴⁸

⁴⁸ หจข. ร.6 น.47.1/14 ความเห็นเรื่องสกุลนาม (ม.ท.)

ในบันทึกขนาดยาวฉบับนี้ มีแนวคิด “รื้อ” ระบบนามของคนไทยทั้งหมด อันเนื่องมาจากการตีความตีความทบทวนหมายที่กำกวม ด้วยการจัดระเบียบแบ่งแยกระหว่างนามบุคคลกับนามสกุล ยังมีข้อเสนอให้สร้างวิธีการตั้งชื่อบุคคลที่สามารถแยกแยะบุรุษกับสตรีอีกด้วย โดยถือตามประเพณีชาวโรมันและชาวโยนก (ครี) และยังใช้แพร่หลายในลังกาทวิป ด้วยวิธีทางไวยากรณ์

บันทึกฉบับนี้กำลังดำริล่องหนารับปัญหาในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ มาตรา 12 ข้อ 5 “อย่าให้เป็นชื่อซ้ำเหมือนกับชื่อสกุล ซึ่งได้ใช้อยู่แล้ว ขณะวันประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ หรือซ้ำกับชื่อที่จดทะเบียนไว้แล้วในแขวงอำเภอท้องที่เดียวกันหรือในแขวงอำเภอท้องที่ติดต่อกัน” แม้จะตั้งข้อสังเกตได้ว่า ผู้เขียนอาจสับสนหรือผิดพลาดที่ตีความ “ชื่อ” ในวลี “ซ้ำกับชื่อที่จดทะเบียน” ว่าหมายถึงชื่อบุคคล มิใช่ชื่อสกุล แต่หากพิจารณาสาระแล้ว พบว่าเป็นคำอธิบายลำดับขั้นตอนการเกิดนามสกุลถาวร ใกล้เคียงกับธรรมเนียมเริ่มต้นนามสกุลของคนยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนอังกฤษหรือคนยุโรปตอนเหนือ

โดยรวมแล้ว บันทึกนำความเข้าใจในประเพณี patronym ซึ่งคนยุโรปใช้กันทั่วไปก่อนเกิดนามสกุลในลักษณะของชื่อประจำสกุล และ patronym บางชื่อได้พัฒนากลายเป็นนามสกุลถาวรในหลายประเทศ มาจำลองสร้างนามสกุลของคนไทย เพราะในตอนต้นของบันทึก กล่าวถึงนามสกุลว่า “แต่นามสกุลนั้นต้องเป็นของบิดาผู้นั้น” แต่ต่อมาเมื่อคาดหมายถึงความสับสนระหว่างชื่อตัวและชื่อสกุล (นาย “แดง, กสิป” กับ นาย “กสิป, แแดง”) กลับชวนให้คิดถึงชื่อบุคคลของทาสใน หมู่เกาะบาร์บาโดส ภายใต้จักรวรรดินิยมอังกฤษ แม้ว่าจะเริ่มใช้ชื่อแบบสองส่วนประกอบ

...

ธรรมเนียมขนานนามให้รู้ว่าเป็นสตรีนี้ ควรจะยกว่าเป็นคุณให้ใช้กันขึ้นในประเทศสยาม ถ้ามีฉันนั้นจะเป็นที่ให้เกิดความลำบากขึ้นต่อไปภายนำ อิตินามนั้นแปลงจากบุรุษนามได้ตามวิธีขยายกรรมโดยเพิ่มคำเข้าข้างท้ายนามให้นามนั้นเป็นอิตีลิ่งค์”

หรือเลือกใช้นามที่เหมาะสมกับคุณลักษณะของผู้หญิง

ในประเทศตะวันตกเขาขนานนามสตรีโดยใช้สรรพนามที่เหมาะสมกับประเภท เช่น นามแห่งบุปผชาติต่าง ๆ ดัง “มลิ”, “อังค์ม”, “กุหลาบ” ฯลฯ หรือสรรพนามอันบอกลักษณะสตรี เช่น ชันดี, คุณ, ไสมนัส, ลม่อม, นำเพลิน, นุ่ม, รัก, งาม, ฯลฯ

...

สารบบนามสรรพที่เหมาะสมแก่นามสตรีควรจะต้องทำขึ้น เพื่อให้พอได้ใช้ขนานนามกัน เพราะต่อไปภายนำสตรีคงจะเกิดมีความรู้สึกไม่พอใจขึ้นว่ามีนามเป็นประเภทบุรุษ ภายหลังได้...

ด้วยชื่อตัวและชื่อตาม แต่ชื่อตามนั้นกลับไม่แน่ชัดว่าเป็น “นามสกุล” แต่อย่างไรก็ตาม อาจเป็นแค่ชื่อตัวสองชื่อซ้อนกันเท่านั้น ผู้เขียนได้เสนอทางแก้ด้วยการให้เติมคำนำหน้าว่า “ประจุม-” เพื่อเป็นเครื่องชี้ว่า ชื่อนี้ใช้เป็นนามสกุล ซึ่งก็คือลักษณะ patronym ในยุโรปที่กลายเป็นนามสกุลในปัจจุบัน ที่สังเกตได้จากคำอุปสรรคหรือปัจจัยที่ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของชื่อ เช่น Fitz-, O-, -sen, -son, -s, Mac- หรือ -vich การเติมคำอุปสรรค “ประจุม-” เป็นความพยายามพัฒนาชื่อของบิดา ซึ่งเป็นเพียงชื่อบุคคลที่นำมาใช้เป็น “นามที่สอง” (เฉพาะกรณีขยายด้วยนามบิดา) ให้กลายเป็นนามสกุลถาวรหรือชื่อประจำสกุลนั่นเอง

แม้ว่ารูปแบบนี้จะถูกเสนอให้ใช้เป็นนามสกุลถาวร เพื่อช่วยบ่งบอกความเป็นวงศ์ญาติผู้สืบสกุลต่อกัน “ประจุม-” หรือว่ามีต้นตระกูลร่วมกัน เช่น สืบสกุลจากนายแดง (ประจุมแดง) ไม่ต่างจากนามสกุลอื่น ๆ ในยุโรป เช่น O'conner, Jensen, Williamson, Johns, MacDonald หรือ Ivanovich แต่มีอาจสรุปได้ว่า ความคิดนี้แสดงเจตนาของพระมงกุฎเกล้าฯ ในการสถาปนาระบบนามสกุลของคนไทย เป็นไปได้ด้วยว่า เป็นแนวคิดที่ห่างไกลจากเจตนารมณ์ยังมีแปลกที่ความพยายามสร้างระบบนี้ ให้เป็น “สารบบ” หรือ “แคตตาลอก” แล้ว “พิมพ์ลงเป็นบานจำหน่ายให้แก่อำเภอท้องที่ทุกตำบล” หรือ “สารบบนามที่จะทำให้แก่นายอำเภอ” ต้องล้มเหลว

แม้ว่าอาจอ้างว่านามสกุลพระราชทานของพระมงกุฎเกล้าฯ ส่วนใหญ่ จะมีที่มาจากนามบิดาหรือบรรพบุรุษชาย ซึ่งได้มีธรรมเนียมใช้นามที่สองด้วยชื่อบิดาอยู่แต่เดิมแล้ว แต่ก็ไม่สามารถสรุปว่า นามสกุลของคนไทยเป็นวิวัฒนาการจากระบบนามที่สอง จากการเรียกขานบุคคลว่านายนั้นลูกนายคนนี้ กลายมาสู่นามสกุลถาวรตาม “ธรรมเนียม” คล้ายคลึงไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทย รัชกาลที่ 6 เพียงแค่เข้าแทรกแซงด้วยการเร่งรัดให้นิยมใช้งานอย่างรวดเร็วขึ้น แต่กลับเป็นไปได้ว่า ระบบนามสกุลคนไทยเป็นสิ่งที่ถูก “สร้าง” ขึ้นมาใหม่บนฐานรากทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ณ ขณะนั้น ซึ่งกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการเมือง หากหน้าที่ของนามสกุลมีเพียงช่วยสืบค้นเสาะหาพลเมืองของรัฐ ก็แสดงว่าไม่ว่านามสกุลหรือระบบนามชนิดใดก็ได้ ที่มีลักษณะถาวรคงที่ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลงไปตามคนรุ่นต่อ ๆ ไป ย่อมสามารถปฏิบัติหน้าที่นี้ได้ดีเทียบเท่ากัน มิจำเป็นต้องสร้างระบบขึ้นใหม่แต่อย่างใด แต่นามสกุลของคนสยามกลับมิได้มีแค่หน้าที่นี้เพียงหน้าที่เดียว แต่ยังทำหน้าที่จัดจำแนกบุคคลในมิติต่าง ๆ กัน อย่างเต็มไปด้วยนัยยะสำคัญ

นามสกุลพระราชทาน-สามัญชน จำแนกเพื่อสร้างอัตบุคคล

การจัดจำแนกเป็นเทคนิควิธีในการสร้างปัจเจกภาพ ด้วยการทำให้ร่างกายหรือบุคคลเป็นหมวดหมู่ผ่านการจำแนกแยกประเภท (dividing practices)⁴⁹ ให้กับปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่ไม่สามารถแบ่งย่อยลงได้อีก การขนานนามสกุลต่อท้ายชื่อบุคคลจึงเป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างราษฎรให้เป็นอัตบุคคล ด้วยวิธีจำแนกแยกประเภทคนเพิ่มเติมจากชื่อเรียกประจำตัวซึ่งเกิดมาพร้อมกับตัวมนุษย์คนนั้น คู่ขนานไปกับการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน นามสกุลจึงได้ช่วยให้รัฐหรือบุคคลสามารถแยกแยะและจัดกลุ่มบุคคล ซึ่งกระบวนการแยกประเภทจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยหลักวิชาหรือความรู้มาช่วยในการจัดประเภท (scientific classification) เพื่อสร้างความหมายและความชอบธรรมให้เกิดขึ้น

ในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ ได้วางข้อบังคับสำหรับการขนานนามสกุลในมาตรา 15 เช่น “อย่าให้พ้องกับพระนามพระราชวงศานุวงศ์ ผู้ทรงอิสริยยศฐานันดรตั้งแต่พระองค์เจ้าขึ้นไป”⁵⁰ “อย่าให้เป็นชื่อที่มุ่งหมายคล้ายคลึงกับราชทินนาม อันเป็นตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์” “อย่าให้เป็นชื่อมีอรรถหยาบคายไม่สมควร” หรือ “อย่าให้เป็นชื่อซึ่งจะต้องเขียนเกินกว่า 10 อักขร” แต่การกำหนดข้อห้ามเช่นนี้ ก็เพื่อช่วยสร้างความหมายให้กับนามสกุลซึ่งเป็นชื่อชนิดใหม่ที่คนไทยส่วนใหญ่ไม่รู้จัก ว่าต้องแตกต่างกับชื่อแบบเก่าที่ใช้หรือคุ้นชินกันในสังคมอย่างไร เช่น ต้องไม่ใช่พระนามของพระองค์เจ้า และเป็นคนละอย่างกับราชทินนาม เป็นต้น จึงควรระมัดระวังอย่าให้ซ้ำซ้อนกับพระนามเชื้อพระวงศ์ อีกทั้งไม่อาจใช้ความคุ้นเคยกับราชทินนาม ซึ่งเป็นระบบนามอีกชุดหนึ่งซึ่งใช้กันมาแต่โบราณ มาตีขลุมว่าเป็นนามสกุลได้ นอกจากข้อห้ามตามพระราชบัญญัติ

⁴⁹ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, “การวิเคราะห์ซัพเจกต์ (Subject) ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของมิเชล ฟูโก,” น.9.

⁵⁰ ดู หจช. ร.6 น.47/4 นามสกุลที่ขึ้นต้นด้วยจันทร เป็นชื่อเจ้าฟ้าจันทรมณฑลนั้น ให้มาพบก่อนอนุญาต หนังสือของพระยายมราช (7-19 พฤษภาคม 2457), หจช. ร.6 น.47/4 นามสกุลของนายบัว (บางขุนพรหม) ที่จดว่าบุรีรัตน์ กับสิปตริรอด (ชนะสงคราม) จันทรรัศมี ขอให้เปลี่ยนเสียใหม่เพราะว่าผิดพระราชบัญญัติ (8 มีนาคม 257), หจช. ร.6 น.47/31 ทางราชการจกถอนนามสกุล “ดารา” ของนายดวงออกจากทะเบียน ซึ่งพ้องกับพระนามพระองค์หญิงใน ร.1 (12-23 กันยายน 2459), หจช. ร.6 น. 47/35 นายแมนจนามสกุลว่า “แสงจันทร” ขอเปลี่ยนใหม่เพราะตรงกัยพระองค์เจ้าหญิงแสงจันทรใน ร.3 (20 กันยายน 2459) เป็นต้น

แล้ว ยังมีประกาศห้ามเพิ่มเติมอีก ในลักษณะ “คำต้องห้าม” ได้แก่ ห้ามใช้คำที่เป็นนามพระนคร รวมทั้งชื่อเมือง เพราะว่า “นามเมืองที่เป็นราชธานีเช่นนี้หาสมควรที่สามัญชนจะเอามาใช้เป็นนามสกุลของตนไม่”⁵¹ ได้แก่ ชื่อเมืองหลวงที่ประทับเจ้าแผ่นดิน เช่น เทพนคร มหานคร ราชนคร กรุงเทพ ราชธานี นครหลวง ฯลฯ ชื่อเมืองหลวงเก่าและหัวเมืองต่าง ๆ เช่น อโยธยา บางกอก ธนบุรี ทวาราวดี กรุงเก่า ลพบุรี สรรคบุรี นครสวรรค์ ชัยนาท กำแพงเพชร ศรีธรรมราช ไชยา นครไชยศรี สุพรรณบุรี อุทอง สุวรรณภูมิ เชียงใหม่ นวรัฐ นพรัฐ นพีสี่ เชียงราย เชียงแสน ห้างหลวง นครลำปาง ฯลฯ รวมทั้งห้ามใช้คำศัพท์ที่ใช้เป็นพระบรมนามาภิไธยซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน วันแต่จะได้รับพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษ⁵² เช่น อินท์ อินทร์ อิศร อิศวร กฤษณ ชัตติย จักรี เทพ เทวะ ธรณินทร์ นฤป นฤบาล นรินทร์ บพิตร พิษณุ มหิศร ราชะ รามะ ราชพ สักกร สยามินทร์ ฯลฯ⁵³ แต่ข้อห้ามทั้งหมดนี้มุ่งตีกรอบควบคุมนามสกุลทั้งหมด จึงไม่อาจถือว่าเป็นการแบ่งจำแนกภายใน

⁵¹ จมื่นอมรรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), กำเนิดนามสกุล เล่ม 1, (พระนคร: องค์การคำคุณฐสภา, 2511), น.21.

⁵² เรื่องเดียวกัน, น.21-22.

⁵³ ดู หจข. ร.6 น.47/27 นายนาคขอจดนามสกุลว่า “อินทไสย” นั้น ทางราชการขัดข้อง (13 พฤษภาคม 2459), หจข. ร.6 น.47/41 นายเนตรขอจดนามสกุลว่า “ทองอิน” ซึ่งต้องห้ามจึงขอพระราชทานนามสกุลใหม่จากกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (5-14 พฤษภาคม 2460), หจข. ร.6 น.47/47 ขออนุญาตถอนนามสกุลที่กรมหลวงพิษณุโลกพระราชทานคือ “จักรไฟ” เพราะมีประกาศห้ามใช้คำว่า “จักร” (31 กรกฎาคม 2460), หจข. ร.6 น.47.3.1/3 นายสิบตำรวจโทผิวทองทุน อำเภोजักรวรรดี ขอเปลี่ยนมาใช้นามสกุลว่า “สีทองอิน” ซึ่งคำว่า “อิน” ต้องห้ามจึงให้ใช้นามสกุลเดิม (9 มีนาคม 2459-10 มกราคม 2463), หจข. ร.6 น.47.3.4/3 นายเปลื้องบุตรนายปลื้ม อำเภอนางเลิ้ง ขอจดนามสกุลว่า “คล้ายเทพ” ซึ่งทางการขัดข้อง (1 ธันวาคม 2458-28 สิงหาคม 2459), หจข. ร.6 น.47.3.6/25 อำเภอบางขุนพรหม รายงานเรื่องนายยง ณ บางช้าง นามสกุลบิดาจะขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่เป็น “รามบุตร” นามสกุลของน้ำชาย ทางราชการไม่อนุญาต (3-22 มีนาคม 2463), หจข. ร.6 น.47.3.7/10 อำเภอบางเขนส่งบัญชีรายชื่อผู้ขอนามสกุล 15 ราย ขัดอยู่ 1 ราย คือนามสกุล แก้วอิน คือคำว่า อิน ต้องห้าม (24 กรกฎาคม – 7 สิงหาคม 2459), หจข. ร.6 น.47.3.7/28 อำเภอบางเขน รายงานส่งเรื่องผู้ขอจดนามสกุล 10 ราย ใช้ได้ 9 รายอีก 1 รายคือ “รามคล้าย” ขัดข้องให้จัดการเปลี่ยนใหม่ (4-20 ตุลาคม 2460) เป็นต้น

ระบบนามสกุล ซึ่งกระทบต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับนามสกุลแต่ละชื่อด้วย ทั้งผู้คิดผู้แต่งหรือผู้ใช้นามสกุลนั้น การแบ่งจำแนกทำนองนี้ไม่ปรากฏชัดในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ

การจำแนกประเภทในนามสกุลคนไทยเริ่มขึ้นพร้อมกับรัชกาลที่ 6 พระราชทานนามสกุลจำนวนห้าชื่อให้กับข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดเป็นครั้งแรก 30 พฤษภาคม พ.ศ.2456⁵⁴ ล่วงหน้าวันเริ่มบังคับใช้พระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ อย่างเป็นทางการ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 หนึ่งเดือนเต็ม (หลังจากวันประกาศ 22 มีนาคม พ.ศ.2455) ก่อนที่งานพระราชทานนามสกุลจะกลายเป็นพระราชกรณียกิจหลักในกาลต่อมาตลอดรัชกาล แต่เพียงเท่านี้ยังมีพอที่จะกล่าวว่า เกิดการแบ่งประเภทของนามสกุลได้ เพราะด้วยจารีตธรรมเนียมภายใต้ระบอบกษัตริย์ การพระราชทานนามสกุลก็ไม่ต่างจากการพระราชทานรางวัลต่าง ๆ ต่อผู้รับใช้ใกล้ชิดหรือข้าราชการสำนักผู้โปรดปราน ไม่ว่าจะ บ้าน ที่ดิน เบี้ยหวัด บำนาญ หรือแม้แต่ภรรยา หากบุคคลใดไม่ได้รับพระราชทานก็ชวนชวยหาเองได้ เหมือนกับนามสกุลที่ทุกคนถือสิทธิตามกฎหมายตั้งขึ้นเองได้ หากไม่มีความสามารถก็ให้เจ้าพนักงานเป็นผู้ช่วยคิดแทน แต่การแบ่งจำแนกนามสกุลคือการสร้างระบบที่มีหลักการ เห็นได้เมื่อทรงพระราชทานความเห็นหรือข้อแนะนำสำหรับคนทั่วไปที่คิดขนานนามสกุลขึ้นเอง ใน “บันทึกความเห็นว่าด้วยการเลือกนามสกุล” เป็นบันทึกขนาดยาวซึ่งทรงลายพระหัตถ์ของพระองค์ทั้งฉบับ ข้อความทั้งหมดมีว่า

๑. นามสกุลของสามัญชนไม่ควรจะให้มียาวๆ เทียบนามสกุลพระราชทาน
๒. ถ้าสามารถควรจะใช้เป็นคำไทยๆ เพื่อมิให้เป็นเลียนนามสกุลพระราชทาน ซึ่งโดยมากเป็นภาษามครหรือสังสกฤต
๓. นามสกุลโดยมากไม่ควรเกินกว่า ๓ พยางค์ เช่น อภรณ์ประภา, หรือจันทรบริบูรณ์, ใช้ไม่ได้ทั้ง ๒ นาม
๔. เกณฑ์ที่ควรเลือกใช้เป็นนามสกุลได้ เห็นควรที่กำหนดดังต่อไปนี้
 - (ก) เกณฑ์ภูมิฉานา- คือตามนามตำบลที่อยู่ เช่น สามเสน, บางขุนพรหม, บางกระบือ, (แต่ห้ามมิให้มี “ณ” อยู่ข้างหน้านามตำบล เพราะ “ณ” จะมีได้แต่พระราชทานเท่านั้น)

⁵⁴ วรชาติ มีชูบท, “ปกิณกคดีเรื่องนามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน นามสกุล นานาสาระ, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมคนรักวัง, 2544), น.11.

(ข) อาชีวะ- คือตามทางทำมาหาเลี้ยงชีพของตนเอง หรือบรรพบุรุษ เช่น ชาวนา, ชาวสวน, พ่อค้า, ช่างทอง, ช่างเหล็ก, ช่างบาตร, ช่างหม้อ, หมอยา เป็นต้น (ให้ใช้เป็นคำไทย ๆ อย่าให้แปลเป็นภาษามคธหรือสังสกฤต)

(ค) คุณ- เช่น คนดี, คนซื่อ, คนตรง, ใจดี, ใจเย็น, ใจใหญ่, ไหวพริบ, คล่องแคล่ว, ว่องไว, ฉียบแหลม, คำแข็ง, แขงขัน, แขงแรง, อดทน, กล้าหาญ, ปากหวาน, พูดเพราะ, เสียงหวาน, เสียงเพราะ, เสียงเย็น, เสียงใส, ผิวดำ, ผิวคล้ำม, ผิวขาว, ผิวนวนล, ผิวเหลือง, ผิวอ่อน, ดังนี้ เป็นต้น

(หมายเหตุ- นามในหมวด (ข) กับ (ค) ได้ลองจตรวจรวบรวมไว้เป็นบัญชีต่างหากด้วยแล้ว)

(ขม) ตามเผ่าพันธุ์- คือ เอานามบรรพบุรุษคนเดียวหรือ ๒ คน ๓ คน ผสมปนนามสกุล เช่น นามทวดกับปู่ หรือนามปู่กับบิดา เป็นต้น นามสกุลที่พระราชทานไปแล้วโดยมากเป็นไปในเกณฑ์นี้ ดังจะยกตัวอย่างพอเป็นที่สังเกต คือ

(๑) บุณาค- เป็นนามแห่งเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุณาค) ผู้เป็นบรรพบุรุษแห่งสกุลนั้น (๒) เดชะคุปต์ นามสกุลแห่งพระยาโบราณราชธานินทร์ ผูกจากบรรพบุรุษ ๒ นาย คือ ขุนฤทธิดิรุณเสษฐุ เดช ผู้เป็นบิดากับนายคุ้ม (สังสกฤต = คุปต์) ผู้ปู่ ดังนี้ เป็นต้น ถ้าจะใช้สำหรับคนสามัญควรเอานามบรรพบุรุษตรง ๆ โดยไม่แปลเป็นมคธหรือสังสกฤต เช่น ต่างว่าจะใช้นามข้างบนนี้ว่า “เดชคุ้ม” หรือ “คุ้มเดช” ก็ได้ทั้ง ๒ สถาน

(ง) ตามประเทศถิ่นเดิม- เช่น ชาวเหนือ, ชาวใต้, ชาวป่า, ชาวทะเล, ชาวเขา, ชาวเกาะ, ชาวมอญ, ชาวพม่า, ชาวเฉียง, (คือเชื้อคนเขียงใหม่, ลำภูน, ลำปาง, ฯลฯ) ชาวเวียง, (คือเชื้อเวียงจันทร์) ชาวนคร (คือเชื้อคนนครศรีธรรมราช) ดังนี้ เป็นต้น

(หมายเหตุ ตามในหมวด (ง) นี้ ได้ลองจตรวจรวบรวมไว้ในบัญชีต่างหากพอเป็นตัวอย่างด้วยแล้ว)

(จ) ตามเชื้อชาติเดิม- ให้เติมคำว่า “เชื้อ” ลงข้างหน้านามชาติ เช่น เชื้อจีน, เชื้อญวน, เชื้อแขก, เชื้อชะวา, ดังนี้ เป็นต้น

๕. นามสกุลถึงจะซ้ำกันบ้างก็ไม่สู้่อัจฉริยะเพราะเมื่อหม่มากจะไม่ให้ซ้ำบ้าง
ยอมเป่นการยากถึงในเมืองอื่น ๆ เขาก็ต้องยอมให้ซ้ำบ้าง⁵⁵

บันทึกความเห็นฉบับนี้ ทรงเมื่อเริ่มเห็นว่านามสกุลของราษฎรที่นำมาจดทะเบียน
เกินเลยไปจาก “พระราชนิยม” ของพระองค์ แม้ว่าจะบังคับใช้ด้วยกฎหมายและมีระบบราชการ
คอยจัดการการจดทะเบียนอยู่แล้วก็ตาม แต่ในฐานะกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดทั้งยังถือว่าเป็นผู้
ริเริ่มธรรมเนียมนี้ด้วย จึงเป็นที่มาของกฎระเบียบและเกณฑ์ปฏิบัติชุดนี้ที่อาจถือว่ามี
ความหมายและส่งผลสูงยิ่งกว่าพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ อันเป็นแม่บท

หากพิจารณาในสามข้อแรก จะพบว่าเป็นเกณฑ์ “ต้องห้าม” ของนามสกุลสามัญชน
ทั้งที่ควรเริ่มว่าด้วยคุณลักษณะ “สมควร” สำหรับนามสกุลที่ตั้งโดยสามัญชน กลับกลายเป็นไปอยู่
ในลำดับที่สี่ ทั้งที่ข้อนี้เป็นสาระสำคัญว่าด้วยลักษณะเฉพาะตัวของนามสกุลประเภทนี้ มีไว้สำหรับ
คนทั่วไปที่คิดจะตั้งนามสกุลของตนเองให้ต้องตามพระราชนิยม หรืออาจกล่าวว่าเป็นให้ถูกต้องตาม
“นโยบาย” ของรัฐบาล นอกจากนี้ ในข้อที่สองซึ่งเป็นข้อห้ามไม่ให้ใช้คำจากภาษาบาลีและ
สันสกฤต แนะนำให้ใช้ “คำไทย ๆ” เพื่อไม่ให้เลียนนามสกุลพระราชทาน ก็คือการสร้างเส้นแบ่งให้
นามสกุลพระราชทานแยกจากนามสกุลสามัญชน ซึ่งไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ
มาตรา 12 มาก่อน แม้บันทึกทั้งฉบับจะมีเจตนาเพื่ออธิบายพระราชนิยมต่อคนทั่วไป แต่ได้
สะท้อนให้เห็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้าม เป็นความจริงแบบสลบกลับด้านกัน บันทึกความเห็นฯ จึงช่วยบ่ง
บอกลักษณะเฉพาะของนามสกุลพระราชทานไปด้วยในตัวเอง อาจเข้าใจได้ง่าย ๆ ว่า ข้อห้ามที่มี
ไว้สำหรับสามัญชนถูกสงวนไว้เพื่อพระราชทานนั่นเอง

บันทึกความเห็นฯ สามข้อแรกวางระเบียบข้อห้ามให้กับนามสกุลสามัญชน เพื่อ
ป้องกันมิให้ล่วงล้ำนามสกุลพระราชทาน แต่ก็คือการยืนยันอัตลักษณ์ของนามสกุลพระราชทาน
สำหรับนามสกุลสามัญชนแล้วทั้งสามข้อนี้คือ ความแตกต่าง (difference) ที่ช่วยประกอบสร้าง
ความหมายหรือคุณค่าของสิ่งหนึ่ง เพราะสิ่งนั้นถูกเทียบเคียงกับสิ่งตรงกันข้ามที่ไม่ใช่ตัวมันเอง เช่น
เราเข้าใจถึงความดีก็เพราะมีความชั่วมาเทียบเคียง ตรรกะของความหมายหรือคุณค่าต่าง ๆ จึงมี
ลักษณะต้องอาศัยคู่ตรงข้ามแบบ either/or สิ่งนี้เป็นสีดำก็เพราะว่าหาใช่สีขาว เมื่อดำขาวถูกจับ

⁵⁵ หจข. ร.6 น.47.1/5 บันทึกความเห็นว่าด้วยการเลือกนามสกุล

วางเป็นคู่ตรงกันข้ามเสียแล้ว คำก็ไม่อาจเป็นขาว และขาวจะเป็นขาวได้ก็เพราะว่ามาไม่ใช่ดำ
 นั้นเอง⁵⁶

สรุปได้ว่า ทั้งนามสกุลสามัญชนและนามสกุลพระราชทานต่างถูกจัดวางคุณลักษณะ
 ในสถานะตรงกันข้าม ความจริงหรือความหมายของฝ่ายหนึ่ง ต้องอาศัยความแตกต่างหรือ
 ความเป็นอื่นจากอีกฝ่ายหนึ่งช่วยนิยาม จะเห็นได้ว่าขณะที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนิยามหรือสร้าง
 ลักษณะเฉพาะของตัวเอง ก็กำลังนิยามหรือสร้างลักษณะของฝ่ายตรงข้ามไปพร้อมกัน โครงสร้าง
 เช่นนี้เรียกว่า อัตลักษณ์/แตกต่าง (identity/difference)

กำหนดอัตลักษณ์จากปมหลัง

ความเข้าใจการจำแนกนามสกุลสองกลุ่มในลักษณะคู่ตรงข้ามยังแสดงผ่านระบบ
 จำแนกประเภทอีกชุด ถือเป็นระบบย่อยในระบบใหญ่ (พระราชทาน-สามัญชน) เกิดขึ้นจากบันทึก
 ความเห็น ในข้อสี่ซึ่งเจ้าพนักงานทะเบียนได้อาศัยใช้เป็น “คู่มือ” เพื่ออ้างอิงระหว่างการศึกษา
 คำร้องของประชาชน สำหรับกำกับและตรวจสอบนามสกุลที่จะจดทะเบียนว่าอยู่ในหมวดไหนทั้ง
 หกหมวดเสียก่อน⁵⁷ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญ เพราะเคยมีพระราชกระแสครั้งหนึ่งว่า “นาย
 เชื้อนางเล็ง นามสกุลที่ขอจดว่า ศักดิ์เสวี นั้น ไม่ปรากฏว่าตั้งขึ้นโดยอาไศรยอะไรเป็นเกณฑ์ คำว่า
 เสวี นั้น ใช้แต่ที่เป็นหมาดาเล็กเท่านั้น”⁵⁸ จากนั้นถึงค่อยพิจารณาตรวจสอบเงื่อนไขหรือข้อห้ามอื่น
 ต่อไป เช่น มีคำต้องห้ามหรือไม่ ต้องด้วยพระราชนิยมหรือเปล่า เป็นต้น ส่วนจะไม่อนุญาต สั่งให้
 แก้ไข หรือผ่อนผันอนุโลม ก็สุดแล้วแต่เจ้าหน้าที่และผู้บังคับบัญชาแต่ละคนจะวินิจฉัย⁵⁹ ถือเป็น
 เรื่องปกติที่แต่ละคนย่อมตีความแตกต่างกันไป

⁵⁶ อภิญา เพ็ญฟูสกุล, “รายงานการวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์ (identity) : การทบทวน
 ทฤษฎีและกรอบแนวคิด,” (สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา, 2543),
 น.42. (เอกสารคัดสำเนา)

⁵⁷ หจข. ร.6 น.47.3.4/72 นายเชื้อ อำเภอนางเล็ง ขอจดนามสกุลว่า “ศักดิ์เสวี” ซึ่งไม่รู้
 ว่าอาศัยอะไร (27 พฤศจิกายน 2465)

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁹ นายवास อำเภอบางเขน ขอจดว่า “พุ่มทับทิม” มาจากปู่ชื่อ “พุ่ม” กับบิดาชื่อ
 “ทับทิม” ซึ่งคำ “ทับทิม” ถือว่าผิดพระราชบัญญัติฯ หลายรายถูกสั่งให้เปลี่ยนเพราะพ้องกับพระ

บันทึกข้อนี้มีความชัดเจนว่าได้จัดกลุ่มนามสกุลของคนสามัญออกเป็นหมวดหมู่หกหมวด อีกทั้งยังพระราชทานตัวอย่างเป็น “บัญชี” แนบพร้อมกับบันทึกความเห็นฯ สำหรับนามสกุลในหมวด (ข) “แบบนามสกุลหมวดอาชีพ” เช่น ชาวนา ชาวสวน ชาวเรือ พ่อค้า ค้าปลา ค้าไม้ ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างหม้อ นักร้อง นักเสียง นักขลุ่ย หมอยา หมอนวด หมอลำ ฯลฯ และ (ค) “แบบนามสกุลหมวดคุณ” เช่น คนดี คนเที่ยง คนคง คนกล้า คนสวย ใจดี ใจเที่ยง ใจมั่น ใจใหญ่ ใจหาญ ผิดำ ผิดอ่อน รูปงาม รูปเยี่ยม เสียงเสนาะ เสียงก้อง คำแข็ง พุดเพราะ ฯลฯ และหมวด (ง) “แบบนามสกุลหมวดถิ่นเดิม” เช่น ชาวดง ชวน้ำ ชาวเหนือ ชาวใต้ ชาวเฉียง ชาวเวียง ชาวโคราช ชาวแหลม ชาวสุพรรณ ฯลฯ แม้ว่าข้อเสนอนี้ให้จัดทำ “สารบบ” คำที่ควรใช้เป็นนามสกุลของข้าราชการนิรนามคนหนึ่งจะมีได้กลายเป็นจริง แต่ในบันทึกความเห็นฯ ของพระมงกุฎเกล้าฯ ได้สร้าง “บัญชี” นามสกุลที่เหมาะสมต้องด้วยพระราชนิยมไว้ด้วย จึงไม่ต่างไปจาก “แคตตาล็อก” นามสกุลของคนฟิลิปปินส์สักเท่าไร แม้จะไม่เรียงตามลำดับพยัญชนะ หรือยึดเยียดให้ชาวบ้านตามอำเภอใจของผู้ปกครองก็ตาม แต่ได้ช่วยสนับสนุนสิ่งที่เกิดในอาณานิคมว่า ระบบนามสกุลถาวรเช่นนี้เป็นส่วนประกอบหนึ่งของรัฐรวมศูนย์อำนาจ ที่จำเป็นต้องใส่ใจรวมถึงจัดการไม่ในทางใดก็ทางหนึ่ง ด้วยความรุนแรงที่แตกต่างไปตามแต่ละสังคม

หากพิจารณาจากเจตนารมณ์ของรัชกาลที่ 6 ได้วางเกณฑ์ทั้งหกหมวดนี้สำหรับนามสกุลของคนทั่วไป หรือคนที่ไม่สามารถขอพระราชทานนามสกุล หรือคนที่ไม่ได้รับพระราชทานนามสกุล ไม่ปรากฏชัดว่าทรงชี้แจงเกณฑ์การพระราชทานนามสกุลของตนอย่างละเอียดลออและเป็นระเบียบเช่นนี้ ณ ที่ใดบ้าง แต่เพียงเท่านี้อาจพอจะเข้าใจได้ว่า ในฐานะประมุขและผู้นำรัฐบาลกำลังจะจัดจำแนกหรือจัดกลุ่มผู้คนให้เป็นหมวดหมู่ ให้ทั้งตัวเขารวมถึงอีกหลายคนที่มีความสามารถทางภาษา “อ่าน” ได้จากระบบอัตลักษณ์นามบุคคล เช่น กรณีของนายเชื้อ อำเภอ นางเล็ง ที่ไม่ได้เป็นมหาดเล็กจึงไม่ควรใช้คำว่า “เสวี” ให้ผู้อื่นเข้าใจไขว้เขว และคนที่ถูกจัดการเหล่านี้ก็คือสามัญชนผู้ห่างไกลจากองค์ประมุข ไม่มีหนทางที่จะได้ใช้นามสกุลพระราชทาน ไม่ว่าจะในทางหนึ่งทางใด แม้แต่ไม่รู้หรือไม่ต้องการจะขอพระราชทานเลยก็ตาม ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ผู้พระราชทานนามสกุลซึ่งเป็นคนเดียวกับองค์ประมุขขาดโอกาสที่จะตรวจสอบข้อมูลส่วนตัวของ

นามเดิมของกรมหมื่นอินทรพิพิธ แต่ในกรณีนายวาสวลับมีคำสั่งว่า” แต่นามสกุลนี้ตั้งโดยสมเหตุสมผล คือเอานามปู่และนามบิดาผสมกัน และทั้งเป็นสามัญ เห็นว่าควรอนุญาต” ดู หจข. ร.6 น.47.3.7/6 อำเภอบางเขน ขอจดทะเบียนนามสกุลตั้งแต่เลขที่ 110 ถึง 130 ชัดช่องอยู่ 2 นามสกุล คือ “พุ่มทับทิม” กับ “สมุทเสนา” นอกนั้นเห็นควรอนุญาต (2-15 กันยายน 2458)

คนที่ไม่เข้าสู่กระบวนการพระราชทาน ซึ่งจะต้องทำหนังสือกราบบังคมทูลข้อมูลส่วนตัวพอสั่งเขปพร้อมกับลำดับวงศ์ญาติตั้งแต่ชั้นบิดาและปู่ขึ้นไปตามแบบฟอร์ม⁶⁰ ทำให้ผู้ปกครองรู้จักผู้แวดล้อมไม่ว่าเชื้อพระวงศ์ ข้าราชการบริวาร ข้าราชการ และพลกนิกรมากกว่าแต่ก่อนซึ่งยังไม่เริ่มใช้นามสกุลแล้วนำข้อมูลจากปฐมหลังทั้งหมดมาคัดกรองให้กลายเป็นนามสกุล แต่สำหรับนามสกุลสามัญชนแล้วอำนาจดังกล่าวนี้ได้ถ่ายโอนไปให้เจ้าพนักงานทะเบียนตามแต่ละท้องที่จัดการแทน เท่ากับว่าทรงไม่สามารถเข้าถึงชีวิตพลเมืองทั้งหมดได้ด้วยพระองค์เอง ถือเป็นข้อจำกัดในการปกครองสังคมระดับรัฐที่มีความสลับซับซ้อนแตกต่างไปจากชนเผ่า จำจะต้องสร้างกลไกควบคุมการขนานนามสกุลให้เคร่งครัดยิ่งกว่ากฎหมาย เพื่อให้นามสกุลของคนทั่วไปสนองตอบต่อสำนึกของผู้ปกครองให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ภายหลังได้มีผู้มาจัดจำแนกนามสกุลพระราชทานของรัชกาลที่ 6 สามารถจัดให้เข้าเกณฑ์ตามบันทึกความเห็นฯ ข้อสี่ได้เช่นกัน กล่าวคือ

ภูมิลำเนา ใช้คำ “ณ” นำหน้า หรือ “คามิน” และ “คามิ” ประกอบพื้นฐาน เช่น ณ เชียงใหม่ (สกุลผู้ครองเชียงใหม่), คนธคามิ (บ้านอยู่บางคนธิ), นารายนคามิน (อยู่บ้านนารายณ์เพชรบุรี) ฯลฯ

อาชีวะ ใช้คำที่หมายถึงอาชีพรวมกับนามบรรพบุรุษ เช่น บุรกลสิกร (บิดาชื่อป้อม เป็น “บุร” เป็นชวานา), ผลาชีวะ (สกุลชาวสวน), กมลวาทีน (มหาดเล็กบัว เป็น “กมล” กรมดนตรี) ฯลฯ

คุณ ใช้คำที่แสดงคุณลักษณะพิเศษ เช่น นิรันตราย (รอดชีวิตจากถูกปืน), โกกิลวาที (คนพากษ์โขนหลวง), ศุภมิตร (ราชองครักษ์ในพระองค์ แต่ครั้งยังเป็นพระบรมโอรสาธิราชฯ) ฯลฯ

ตามเผ่าพันธุ์ ใช้นามบรรพบุรุษผสมเป็นนามสกุล เช่น จุลานนท์ (บิดาชื่อหลวงรัตนยุทธ “เล็ก” เป็น “จุล”), อับดุลละบุตร (ปู่ทวดชื่อ อับดุล เลาะ), ไกรฤกษ์ (พระยาไกรโกษา “ฤกษ์”) ฯลฯ

ตามประเทศหรือเชื้อชาติเดิม ใช้คำที่หมายถึงประเทศหรือเชื้อชาติเดิม เช่น สิงหลก (ชาวสิงหล “ศรีลังกา”), สิงคิบุริน (ปู่และบิดาเป็นหลวงปลัดเมืองสิงคิบุรี), เติลคัพันธุ์ (ตระกูลมอญ “เติลคะ” เป็น “เติล”) ฯลฯ

⁶⁰ หจข. ร.6 น.47.2/16 ตัวอย่างหนังสือนำขอพระราชทานนามสกุล (ตุลาคม 2456) และ หจข. ร.6 น.47.2/50 หลวงนาวาเดนิกรข้าราชการนอกตำแหน่งขอพระราชทานนามสกุล (มีตัวอย่างแบบขอพระราชทานเพื่อให้เขียนให้ถูกแบบ) (7 ธันวาคม 2457)

ชื่อชาติเดิม ใช้คำที่คล้ายคลึงกับนามสกุลเดิมที่เป็นภาษาต่างประเทศ เช่น คุณะดิลก (Guna Tilleke), เตชะวณิช (แช่แต่้), โมนยะกุล (Mokn) ฯลฯ⁶¹

เมื่อเกณฑ์ของนามสกุลพระราชทานล้นมาจากเกณฑ์สำหรับนามสกุลสามัญชนตามบันทึกความเห็นฯ ข้อสี่ ทำให้เข้าใจได้ว่า ความแตกต่างระหว่างนามสกุลพระราชทานกับนามสกุลสามัญชนจึงหนีไม่พ้นความแตกต่างทางภาษา มิได้มีนัยยะสำคัญนอกเหนือไปจากเรื่องนี้เลย และในบันทึกความเห็นฯ ข้อสี่นี้เอง ก็ได้แทรกคำอธิบายเส้นแบ่งระหว่างนามสกุลทั้งสองจำพวกนี้อย่างชัดเจน

...ดังจะยกตัวอย่างพอเป็นที่สังเกต คือ เดชะคุปต์ นามสกุลแห่งพระยาโบราณราชธานินทร์ ผู้จากบรรพบุรุษย์ ๒ นาย คือ ขุนฤทธิธรรณเสษฐ เดช ผู้เป็นบิดากับนาย คุ้ม (สังสกฤต = คุปต์) ผู้ปู่ ดังนี้ เป็นต้น ถ้าจะใช้สำหรับคนสามัญควรเอานามบรรพบุรุษย์ตรง ๆ โดยไม่แปลเป็นมคธหรือสังสกฤต เช่น ต่างว่าจะใช้นามข้างบนนี้ว่า “เดชคุ้ม” หรือ “คุ้มเดช” ก็ได้ทั้ง ๒ สถาน⁶²

หากพระยาโบราณราชธานินทร์ไม่สมัครใจจะขอพระราชทาน จะต้องขนานนามสกุลของตนว่า “เดชคุ้ม” ซึ่งเป็นคำสามัญ ไม่ต้องปรับหรือแปลงเพื่อ “ยกระดับ” ให้เป็นคำศัพท์ แต่คำสามัญในภาษาไทยซึ่งเป็นคำโดด ไม่ว่าจะใช้เป็นชื่อคน อาชีพ หรือคุณสมบัติ ย่อมมีความจำกัดในปริมาณระดับหนึ่ง แม้จะใช้ชื่อบิดาซึ่งเป็นค่านามเฉพาะมาใช้เป็นนามสกุลก็ตาม ดังกรณีพระยาโบราณราชธานินทร์ แต่สาเหตุหนึ่งที่ชนชั้นนำาระบบนามสกุลก็เพื่อต้องการแก้ปัญหาคนชื่อซ้ำกันมิใช่หรือ คนชื่อ “ขุนนาค” คงมิได้มีแค่ นายขุนนาค มหาอรรคเสนาบดีในสมัยรัชกาลที่ 1 เท่านั้น ข้อจำกัดนี้ทำให้รัชกาลที่ 6 ต้องยอมรับแต่เบื้องต้น แม้ในบัญชีตัวอย่างนามสกุลจะทรงหมายเหตุว่า ในหมวดอาชีวะ “นามเหล่านี้พอเป็นตัวอย่างให้เห็นว่ามีทางที่จะจัดหาให้แปลก ๆ ได้เป็นอันมาก จะว่าไม่มีที่สุดก็ได้” หรือในหมวดคุณ “นามเหล่านี้พอเป็นตัวอย่างให้เห็นได้ว่า นามสกุลที่ผู้ขึ้นจากคุณ อาจจะถูกขึ้นได้อีกแทบจะไม่มีที่สุดและไม่...ให้ซ้ำกันเลยได้เป็นอันมาก ทั้งไพเราะดีด้วย” แต่ในบันทึกความเห็นฯ ข้อสุดท้ายกลับเป็นว่า นามสกุลสามัญชนนั้นจะตั้งซ้ำซ้อนกันบ้างก็

⁶¹ วรชาติ มีชูบท, “ปกิณกคดีเรื่องนามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” น.25-30.

⁶² หจช. ร.6 น.47. 1/5 เรื่องบันทึกความเห็นว่าด้วยการเลือกนามสกุล

ไม่แปลก “ไม่ให้ข้าบ่างยอมเปนการยากถึงในเมืองอื่น ๆ เขาก็ต้องยอมให้ข้าบ่าง”⁶³ แต่นามสกุลพระราชทานซึ่งมีโอกาสใช้คำศัพท์จากภาษาต่างประเทศ ย่อมมีคลังคำที่กว้างขวางกว่า พร้อมทั้งระบบไวยากรณ์ที่มากับภาษานั้น ช่วยให้เกิดการดัดแปลงแต่งคำได้หลากหลาย จึงทำให้นามสกุลพระราชทานยากที่จะเกิดการซ้ำซ้อนกัน โดยเฉพาะเมื่อเกิดจากความคิดของคนเพียงคนเดียว

นอกจากนี้ ยังพบว่าพระมงกุฎเกล้าฯ ได้วางหลักการจำแนกความต่างระหว่างสองประเภทนี้ เมื่อทรงพบนามสกุลบางชื่อไม่ต้องด้วยพระราชนิยม ทางราชเลขานุการในพระองค์จะทำหนังสือถึงกระทรวงนครบาลเป็นระยะ เช่นครั้งหนึ่ง

สำเนารายงานนามสกุลฉบับที่ ๙ นั้นได้ทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว มีพระราชกระแสโปรดเกล้าฯ ว่านามสกุล “จันรัตน์” นั้นคล้ายนาม “จันทรรัตน์” ซึ่งเป็นนามพระราชทานไว้แล้วกับนามสกุลว่า “สายยันต์” ก็คล้าย “สายันตนะ” ที่พระราชทานไปแล้วเหมือนกัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงเสียส่วนนามอื่น ๆ นั้น ไม่ซ้ำและไม่มีการทักท้วงประการใด⁶⁴

อย่างไรก็ตาม ยังทรงพบเห็นนามสกุลที่มาจดทะเบียนจากรายงานประจำวันของกระทรวงนครบาลละเมิดพระราชนิยมอยู่เสมอ ทางราชเลขานุการในพระองค์ได้กำชับไปยังกระทรวงนครบาลเข้มกว่าเดิม เน้นด้วยการใส่สัญลักษณ์ในพระราชกระแสของพระองค์ว่า

สำเนารายงานประจำวันรับจดทะเบียนนามสกุลฉบับที่ ๔๕ ซึ่งกระทรวงนครบาลส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายนั้น ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชกระแสโปรดเกล้าฯ ว่า

“สำเนานามสกุลฉบับที่ ๔๕ ไม่มีทักท้วง นอกจากที่ได้กล่าวไว้ครั้ง ๑ แล้ว คือในทะเบียนที่ส่งมานี้ มีนามเปนภาษามคธและสังสกฤตอยู่หลายนาม ซึ่งต้องขบออก

⁶³ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁴ หจข. ร.6 น.47/10 ทางราชการให้เปลี่ยนนามสกุลจันรัตน์กับสายยันต์ เพราะพ้องกับนามพระราชทาน (30 กรกฎาคม 2457)

กล่าวไว้ว่า ถ้าต่อไปภายหน้าพื้นดินเราให้นามใครไปซ้ำเข้าแล้ว ผู้ที่จดทะเบียนนี้เป็นจะต้องเปลี่ยน” ดังนี้⁶⁵

นายทะเบียนจึงได้ตรวจตราการตั้งนามสกุลของสามัญชนไม่ให้พ้องกับนามพระราชทาน ด้วยความเข้มงวดเป็นอันมาก เพราะความพ้องนี้มีใช้แค่ “ซ้ำ” ทุกตัวอักษร และมีใช้แค่ “พ้อง” ในลักษณะพ้องเสียงแต่อาจสะกดต่างกัน แต่ยังหมายถึงนามสกุลที่เจ้าหน้าที่เห็นว่า “เลียน” นามพระราชทาน เช่น “ชูศรี” เลียนนามสกุลพระราชทาน “ชูโต”⁶⁶, “สีเพ็ง” เลียนนามสกุลพระราชทาน “ศรีเพ็ญ”⁶⁷ หรือ “บุญสุทัศน์” เลียนนามสกุลพระราชทาน “บุญยัตต์”⁶⁸ เป็นต้น และที่สำคัญพบว่าหลายนามสกุลสามัญชนหลายชื่อต้องถูกเพิกถอนทั้งที่ชานขึ้นก่อนหน้านามสกุลพระราชทาน เช่น จุละเกตุ⁶⁹, วงบุญหลง⁷⁰ หรือไชยวัฒน์⁷¹ พบว่าหลายรายแสดงความไม่พอใจอย่างมาก โดยเฉพาะพวกทหารในกองทัพเพราะได้นำไปลงนามในเอกสารทางราชการระยะหนึ่งแล้ว หากต้องเปลี่ยนก็จะสร้างความยุ่งยากตามมา⁷² นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาเกี่ยวกับคำต้องห้ามตาม

⁶⁵ หจข. ร.6 น.47/20 พระยาบุรุษรัตนราชพักรกรมราชเลขาอนุการในพระองค์ ขอส่งสำเนานามสกุลฉบับที่ 45 นั้น ไม่ทักท้วง แต่มีคำภาษามครและสันสกฤตเห็นควรต้องเปลี่ยน (22 สิงหาคม 2458)

⁶⁶ หจข. ร.6 น.47.3.7/11 อําเภอบางเขน ขอแจ้งเรื่องราษฎรมาขอจดนามสกุล 28 ฉบับ นามสกุล “ชูศรี” เลียน “ชูโต” นามสกุลพระราชทาน ขอให้เปลี่ยนใหม่ (2-23 สิงหาคม 2459)

⁶⁷ หจข. ร.6 น.47.3.7/22 อําเภอบางเขน รายงานเรื่องผู้ขอจดนามสกุล 9 ราย ใช้ได้ 6 ราย ขัดข้อง 3 ราย คือ “มนทา” “สีเพ็ง” “บุญสุทัศน์” ให้เปลี่ยนใหม่ (18-26 พฤษภาคม 2460)

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁹ หจข. ร.6 น.47.3.2/17 นายจัน จุละเกตุ อําเภอนะสงคราม ขอถอนนามสกุลออกเนื่องจากพ้องกับนามพระราชทาน (25 มกราคม 2460 – 10 กุมภาพันธ์ 2462)

⁷⁰ หจข. ร.6 น.47.3.2/28 นายสงวน วงบุญหลง อําเภอนะสงคราม ขอเลิกใช้นามสกุลนี้ เพราะเลียนนามสกุลพระราชทาน (5 พฤศจิกายน 2461)

⁷¹ หจข. ร.6 น.47/34 นายดาบพริ้ง ขอถอนนามสกุลไชยวัฒน์ เพราะไปพ้องกับนามสกุลพระราชทานของนายร้อยตรีพุก (18 – 23 กันยายน 2459)

⁷² ดู หจข. ร.6 น.47/31 ทางราชการขอถอนนามสกุล “ดารา” ของนายดวงออกจากทะเบียนซึ่งพ้องกับพระนามพระองค์เจ้าหญิงใน ร.1 และ หจข. ร.6 น.47/34 นายดาบพริ้ง ขอถอน

พระราชานิยมอย่างมาก เพราะบางคำถือว่าเป็นคำสามัญ เช่น “อิน” เป็นต้น นายเนตรได้จดนามสกุลว่า “ทองอิน” อ้างว่าเป็นคนละคำกับ “อินทร์” และ “อินท์” อีกทั้งคำว่า ทองอิน ก็ “เป็นชื่อบรรพบุรุษของข้าพระพุทธเจ้า ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะสงวนชื่อนี้ไว้สำหรับตระกูลต่อไป”⁷³ แต่คำ “อิน” แม้จะไม่อยู่ในประกาศห้ามในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ก็ตาม แต่เป็นพระราชกระแสทักท้วงที่ส่งไปยังกระทรวงนครบาลเมื่อ 25 มิถุนายน พ.ศ.2459⁷⁴ ทำให้เกิดความปั่นป่วนพอสมควรให้บางหน่วยงานที่ผู้บัญชาการเป็นเจ้านายระดับสูงที่ผู้ได้บังคับบัญชาชื่นชอบขอประทานนามสกุล เช่น ในโรงเรียนราชแพทยาลัย พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ฯ ได้ประทานนามสกุลแก่แพทย์และเจ้าหน้าที่เป็นจำนวนมาก แต่ทางกรมทะเบียนไม่รับจดให้มากถึง 51 ชื่อ เนื่องจากพ้องกับนามสกุลพระราชทาน⁷⁵

กระบวนการแบ่งแยกนี้ย่อมสร้างข้อจำกัดให้การสรรหาคำสามัญมาตั้งนามสกุลมากยิ่งขึ้น เพราะทางราชการนำไปเป็นระเบียบว่า “...ถ้าเป็นนามสกุลที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ซ้ำกันไม่ได้...”⁷⁶ จนกระทั่งทุกวันนี้ งานทะเบียนราษฎรยังถือแนวปฏิบัติว่า จะต้องไม่ให้มีการจดนามสกุลพระราชทานซ้ำ ขณะที่คนทั่วไปอาจใช้นามสกุลเหมือนกันโดยไม่จำเป็นต้องเป็นญาติกันได้

นามสกุลไชยวัฒน์ เพราะไปพ้องกับนามสกุลพระราชทานของนายร้อยตรีฟูก (18 – 23 กันยายน 2459) เป็นต้น

⁷³ หจช. ร.6 น.47/41 นายเนตรขอจดนามสกุลว่า “ทองอิน” ซึ่งต้องห้าม จึงขอพระราชทานนามสกุลใหม่จากกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (5-14 พฤษภาคม 2460)

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁵ คูลายพระหัตถ์ความเห็นโต้แย้งจากพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ฯ ใน หจช. ร.6 น.47/38 นามสกุลคณะโรงเรียนราชแพทยาลัย ขัดข้องรวม 51 ราย (14-19 ธันวาคม 2459)

⁷⁶ หจช. ร.7 ม.27/184 รายงานการสอบสวนเรื่องนางเหรียญ ใช้นามสกุล “เวชกุล” พ้องกันกับนามสกุลนายเกลียวกัน แท้จริงนางเหรียญต้องใช้ “ตันเวชกุล” (24 มกราคม – 17 กุมภาพันธ์ 2470)

“นามสกุลพระราชทาน” สิทธิทางภาษาของกษัตริย์

ความสูงส่งทางภาษาของนามสกุลพระราชทานประจักษ์ในบัตรพระราชทานนามสกุลที่ทรงพระราชทานให้กับแต่ละตระกูลเก็บไว้เป็นเอกสารยืนยัน และต่อมาได้กลายเป็นเครื่องหมายของความเป็นศิริมงคล นอกจากนี้จะเป็น “ภาษาบาลี-สันสกฤต” เขียนด้วยตัว “อักษรไทย” แล้ว ยังต้องเขียนอยู่ในรูป “ภาษาบาลี-สันสกฤต” ด้วยตัว “อักษรโรมัน” ควบคู่ไปด้วยกัน ทรงใส่ใจเรื่องการสะกดคำระหว่างสองภาษานี้มาก เห็นได้จากได้บัญญัติการเทียบเสียงระหว่างสองตัวอักษรไทยและโรมันอย่างเป็นระบบ⁷⁷ มีคำอธิบายที่ทรงกระทำเช่นนี้ว่า เพื่อให้ผู้ใช้สกุลเดียวกันเขียน นามสกุลเป็นภาษาอังกฤษ (ทั้งที่จริงคือบาลีสันสกฤตแต่เขียนด้วยตัวโรมัน) ให้ตรงกัน⁷⁸ แต่คำอธิบายนี้ใช้ไม่ได้กับนามสกุลสามัญชน แม้ว่าคนทั่วไปจะไม่มีความรู้ภาษาอังกฤษ ทว่าเมื่อมาจดทะเบียนแล้วนายทะเบียนก็ควรช่วยสะกดเป็นตัวโรมันกำกับไว้ด้วย จะได้ให้คนในสกุลเขียนนามในภาษาอังกฤษให้ตรงกันเช่นเดียวกับนามสกุลพระราชทาน แต่ก็ไม่ปรากฏธรรมเนียมเช่นนี้นามสกุลพระราชทานของคนไทยจึงเป็นนามเกิดขึ้นพร้อมกันสองภาษา (bilingual) หากย้อนกลับไปที่แบบฟอร์มหมายเลข 2 ที่กระทรวงนครบาลทำเพื่อสำรวจสำมะโนครัวคนในกรุงเทพฯ ที่จัดทำในรูปแบบสองภาษาเช่นกัน และทั้งยังมีช่องให้กรอก “นามสกุล” ไว้ล่วงหน้าก่อนคนไทยจะใช้ นามสกุล อีกทั้งในบัญชีนามสกุลหมวดอาชีพะ นามสกุลตัวอย่างสี่ชื่อสุดท้าย ได้แก่ เสมียน, คนงาน, พราน และประมง ได้ทรงอธิบายตามลำดับว่า “อังกฤษ “Clark” ฤา “Clarke” , “อังกฤษ “Workman” , “อังกฤษ “Hunter” “ และ “อังกฤษ “Fisher” ”⁷⁹ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนนามสกุลของคนอังกฤษให้เป็นไทยนั่นเอง อาจช่วยทำให้เห็นขนบนิยมในความเป็นตะวันตกของชนชั้นนำสยามได้เป็นอย่างดี

การเจริญเติบโตของรัฐสมัยใหม่ย่อมต้องการประชากรที่มีความรู้ในลักษณะ “อ่านออกเขียนได้” มากกว่าเดิม อย่างน้อยก็เพื่อสรรหาคนที่เหมาะสมเข้ารับราชการในระบบใหม่ ที่ต้องทำงานบนเอกสารมากกว่าก่อน ทำให้ความสามารถในทางภาษาบาลีและสันสกฤตแพร่ไปสู่คน

⁷⁷ ดูตารางเทียบอักษรไทยกับโรมันของพระองค์ได้ที่ จมื่นอมรรตฤณารักษ์, กำเนิดนามสกุล เล่ม 1, น.36-38.

⁷⁸ นางเยาว์ กาญจนจारी, “นามสกุล,” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, น.153-154.

⁷⁹ หจช. ร.6 น.47. 1/5 บันทึกความเห็นว่าจะด้วยการเลือกนามสกุล

อย่างกว้างขวาง ดังปรากฏใน “ความเห็นเรื่องสกุลนาม” บันทึกความเห็นไม่ปรากฏที่มาของขุนนางท่านหนึ่งได้วิตกว่า

...คนไทยที่มีความรู้เล่าเรียนมากในสมัยนี้ที่ขนานนามบุตรหลานที่เป็นนามอันมีมูลมาจากภาษาสังสกฤตแลบาฬีเป็นบุคคลนามเช่น “ประดิษฐ์, ประสิทธิ์, ประสงค์, รัมภัย, ประภัย, ประพันธ์, ฯลฯ เป็นต้น
เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็จำเป็นต้องหาทางที่จะมิให้ยุ่งกันขึ้น โดยใช้บุคคลนามภาษาไทยแลภาษาสังสกฤตมิให้พ้องกับสกุลนาม ให้เป็นที่สังเกตได้ว่านามใดเป็นบุคคลนาม ๆ ใดเป็นสกุลนาม...⁸⁰

บันทึกความเห็นฯ ของรัชกาลที่ 6 จึงสร้างข้อห้ามเพื่อสงวนการใช้คำบาลีและสันสกฤตไว้เฉพาะองค์ประมุข ท่ามกลางผู้คนที่เริ่มสนใจใฝ่หาความรู้และเรียนหนังสือมากขึ้น แต่กลับไม่สามารถจะกระทำการเสนอหรือเลียนแบบ “พระราชนิยม” ได้ เหตุที่ต้องสงวนภาษาทั้งสองทั้งที่ไม่ใช่ภาษาไทยไว้กับกษัตริย์ ก็เพราะว่าราชสำนักสยามเปิดรับคตินิยมจากอินเดีย ซึ่งเป็นแม่แบบของอารยธรรมแต่โบราณ มาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในกับสถาบันตนเอง

ต้นกำเนิดของภาษาบาลีและสันสกฤตมาจาก ชาวอารยันหรืออริยกะ (Aryan) บรรพบุรุษของชาวอินเดียอพยพจากเอเชียกลางมาสู่อินเดีย ชับไล่ชาวพื้นเมืองคือ ชาวทมิฬหรือมิลิกกะ (Dravidian) ลงไปอยู่ทางตอนใต้ โดยได้นำภาษาของตัวเองมาด้วย เรียกกันว่า ภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน ต่อมาเป็นต้นตระกูลของภาษาหลาย ๆ ภาษาทั่วโลก⁸¹ ซึ่งนักภาษาศาสตร์เชื่อกันว่า ภาษาละติน กรีก และสันสกฤต มีจุดกำเนิดร่วมกันจากภาษาโบราณภาษาหนึ่งที่ได้สูญหายไปแล้ว นั่นก็คือภาษากลุ่มอินโด-ยูโรเปียน ที่มีลักษณะเฉพาะสำคัญก็คือเป็นภาษาที่มีวิภัติปัจจัย

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาของชนชั้นสูงในอินเดีย เฉพาะคนวรรณะสูงได้แก่ วรรณะพราหมณ์และกษัตริย์ เท่านั้นที่จะสามารถใช้ภาษานี้ได้ บางตำราระบุว่า แม้แต่ผู้หญิงที่เกิดในวรรณะสูงยังต้องห้ามไม่ให้พูดภาษาสันสกฤต แต่ให้ใช้ภาษาปรากฏตเท่านั้น⁸² ซึ่งภาษานี้เป็น

⁸⁰ หจข. ร.6 น.47.1/14 ความเห็นเรื่องสกุลนาม (ม.ท.)

⁸¹ บุญร่วม ทิพพศรี, บาลี-สันสกฤตที่เกี่ยวกับภาษาไทย, (ม.ป.ท.: คณะมนุษยศาสตร์ มศว บางแสน, ม.ป.ป.), น.1.

⁸² เรื่องเดียวกัน, น.2.

ภาษาพื้นเมืองของแคว้นมคธใช้พูดกัน ต่อมาได้ใช้จารึกคำสอนทางพุทธศาสนา จึงเปลี่ยนมาเรียกว่าภาษาบาลี⁸³ ภาษาสันสกฤตใช้จารึกคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์และคำสอนศาสนาพุทธ มหายาน ขณะที่ภาษาบาลีใช้จารึกคำสอนศาสนาพุทธหินยาน ทั้งสองภาษาเข้ามาปะปนกับภาษาไทยนับตั้งแต่ชนชั้นนำเปิดรับพุทธศาสนาหินยานตั้งแต่สมัยสุโขทัย ยิ่งในการปกครองแบบราชาธิปไตยยิ่งช่วยให้ประเพณีของศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อราชสำนักผ่านพระราชพิธีต่าง ๆ ทำให้ภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งอยู่ใน “ตระกูลอินโด-ยูโรเปียน” มาผสมปนกับภาษาไทยที่เป็นภาษาในลักษณะคำโดด ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับภาษาจีน เพราะไม่มีการเติมวิภัติปัจจัยท้ายคำ เรียกว่าเป็นภาษาคำโดดใน “ตระกูลไทย-จีน”

นักนิรุกติศาสตร์แบ่งลักษณะภาษาเป็นสามประเภทหลัก นอกจากภาษามีวิภัติปัจจัยและภาษาคำโดดแล้ว ยังมีภาษาคำติดต่อ ซึ่งได้แก่ภาษาที่มีคำอุปสรรคหรือปัจจัยเติมหน้าหรือหลังคำ นักนิรุกติศาสตร์รุ่นแรกเป็นชาวตะวันตกจึงเห็นว่า ภาษาที่มีวิภัติปัจจัยซึ่งเป็นภาษาของชาติตัวเองเหนือกว่าภาษาอื่น ได้อธิบายว่าภาษาในชั้นแรกเริ่มเกิดในรูปคำโดดก่อน จากนั้นเริ่มคลี่คลายไปกลายเป็นภาษาคำติดต่อ จนกระทั่งเจริญเป็นภาษามีวิภัติปัจจัยเป็นระยะสุดท้าย ซึ่งถือว่าเป็นภาษาที่สมบูรณ์ที่สุด⁸⁴

นามสกุลพระราชทานจึงสร้างด้วยภาษาในตระกูลที่เชื่อว่าเจริญสูงสุด และยังเป็นของชนชั้นสูง ทั้งยังเป็นภาษาร่วมเผ่าพันธุ์เดียวกับภาษากรีกและภาษาละตินในยุโรป แยกต่างหากจากนามสกุลสามัญชนซึ่งเป็นภาษาในตระกูลที่ยังล้าหลัง ได้แก่ภาษาไทย ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษาจีนนั่นเอง

ความจำเป็นที่ต้องใช้ตัวอักษรโรมันกำกับนามสกุลพระราชทานทุกชื่อ อาจมีใช่แค่กำกับมิให้เกิดความผิดพลาดในการเขียนนามสกุลเป็นภาษาอังกฤษเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วนามสกุลพระราชทานนั้นเป็นภาษาบาลีหรือสันสกฤต อีกทั้งยังมีได้มีส่วนในการออกเสียงอ่านในรูปภาษาไทยอีกด้วย หากจะอ่านต้องอ่านที่อักษรไทยตามอักขรวิธีไทย เช่น “สุนทรเวช” (เขียนว่า Sundaravej) ต้องอ่านออกเสียงว่า สุนทอนระเวด/สุนทอระเวด เนื่องจากอักษรโรมันมีหน้าที่

⁸³ เรื่องเดียวกัน, น.1.

⁸⁴ พระยาอนูมานราชชน, นิรุกติศาสตร์ ภาค 1, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.), น.38.

รักษารูปคำจากภาษาสันสกฤต หรือรักษาความเป็นภาษาสันสกฤตไว้⁸⁵ ซึ่งถือเป็นหนึ่งในภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียนร่วมกับภาษากรีกและละตินของยุโรป
จำแนกพร้อมกับจัดลำดับสูง-ต่ำ

โครงสร้างระบบการจำแนกแยกประเภทนามสกุลพระราชทาน-สามัญชน เป็นโครงสร้างคู่ตรงกันข้ามที่ต่างนิยามเพื่อสร้างความหมายแก่กัน อย่างไรก็ตาม ความหมายที่เกิดขึ้นนั้นหยุดนิ่งตายตัวและปิดกั้นระหว่างกันโดยเคร่งครัด⁸⁶ ทว่านั่น เป็นเพียงการลากเส้นแบ่งฝ่ายให้กับตัวนามสกุล หากแต่ตัวบุคคลหรือราษฎร ในสถานะผู้สวมใส่ใช้นามสกุล กลับสามารถเลือกจะถอดหรือสวมชื่อใดชื่อหนึ่งได้อย่างเสรีในระดับหนึ่ง จึงทำให้เส้นแบ่งดังกล่าวกระทำต่อชีวิตปัจเจกอย่างกลางเลือน ไม่เข้มงวดเท่ากับตัวนามสกุลเอง

จากหลักฐานการจดทะเบียนนามสกุลในสมัยนั้น พอช่วยให้เข้าใจความเป็นของใหม่ที่เกิดกับคนส่วนมาก ที่เข้าใจเอาว่าเป็นแค่เป็นนามเพิ่มเติมใช้ประกอบต่อท้ายชื่อตัวเอง (เช่นใน “ความเห็นเรื่องสกุลนาม” ของขุนนางนิรนาม) มักพบข้ออ้างหนึ่งเพื่อขอจดทะเบียนว่า “ข้าพเจ้ายังไม่มีนามสกุลที่นับได้โดยสิทธิว่าเป็นของข้าพเจ้า”⁸⁷ กระจายไปทั่วในคำร้องหรือเอกสารทะเบียน และยังพบว่า เกิดการจดทะเบียนซ้อนของผู้ชายร่วมสายโลหิตอยู่บ่อย ทั้งยังรวมถึงการขอพระราชทานนามสกุลซ้ำซ้อนด้วย จนทางการต้องต่าหนี เช่นกรณี ขุนสารานุกรมวิบาลได้ขอพระราชทานนามสกุลไว้ก่อน แต่บุตรชายนายร้อยตรีทองหล่อ ประจำกรมทหารม้า มณฑลพิษณุโลก ได้ยื่นขอรับพระราชทานนามสกุลพร้อมกันแต่ตนเองไม่ทราบ และได้รับพระราชทานลง

⁸⁵ นิตยา กาญจนะวรรณ, “สุนทรเวช กับ เวชชาชีวะ,” มติชนสุดสัปดาห์, (14-20 มีนาคม 2551): 72.

⁸⁶ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, “รายงานการวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์ (identity) : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด,” น.42.

⁸⁷ หจช. ร.6 น.47.3.9/52 เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 6 เรื่อง อำเภอบางรัก รายงานว่า พระยาปริदानฤเบนโขเล็กใช้นามสกุล “เศียนเสวี” ของพระยานนทิสุนทรเทวภักดีผู้น้อง ขอจดนามสกุลใหม่ว่า “พันธุ์พิก” ซึ่งอนุญาต (2 ธันวาคม – 18 มีนาคม 2469)

มาแล้วว่า สุขะสุด จึงขออนุญาตถอนเรื่องที่ยื่นไว้กับกระทรวงนครบาล ทำให้ถูกตำหนิว่า “ก็เมื่อถูกขอแล้ว มาทะเล้นขอทางนี้ทำไม ก็เมื่อพ่อขอแล้วลูกทะเล้นข้ามพ่อ ให้ตีโทษขุนสารา”⁸⁸

ความคิดว่าด้วย “หัวหน้าครอบครัว” ให้เป็นผู้รับผิดชอบจดทะเบียนชื่อสกุล ซึ่งระบุในพระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ หลายมาตรา เช่น มาตรา 9 “...ให้บรรดาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวทุกๆ ครั้วเรือนเลือกสรรถือเอาชื่อสกุลหนึ่ง แล้วให้จดทะเบียนชื่อสกุลนั้น...” หรือ มาตรา 10 “หัวหน้าครอบครัวนี้ ท่านประสงค์ว่าบรรพบุรุษคนหนึ่งซึ่งยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้ใหญ่มีอายุสูงในครอบครัวนั่นเอง” ยังไม่ปรากฏในทางปฏิบัติทันที รวมทั้งสำนึกว่านามสกุลเป็น “นามประจำตระกูล” มีใช้สำหรับคนร่วมสายโลหิต ได้ค่อยๆ ก่อตัวขึ้นภายหลังเป็นลำดับ กลไกหนึ่งที่ช่วยปรับแต่งความคิดคนทั่วไป คือ ประกาศ “เรื่องใช้นามสกุล” และ “แผนที่สังเขป” (จะกล่าวโดยละเอียดข้างหน้า) สำหรับผู้ได้รับพระราชทานนามสกุลเพื่อให้รู้จักวิธีใช้นามสกุล

สถานการณ์ที่สังเกตพบอย่างหนึ่ง นอกจากหลักฐานจดทะเบียนตั้งนามสกุล ซึ่งถือว่าปกติสำหรับคนที่ไม่เคยใช้นามสกุลมาก่อน แต่ยังพบคำร้องขอเปลี่ยนชื่อที่เพิ่งจดไว้เพื่อไปใช้ร่วมกับของญาติ คำร้องกลุ่มนี้มีจำนวนมากพอ ๆ กับคำร้องขอจดทะเบียนตั้งนามสกุล จึงน่าจะสร้างความโกลาหลให้กับงานทะเบียนของทางราชการมิใช่น้อย กระทั่งรัฐบาลต้องประกาศใช้ “พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม พ.ศ.2465” เพื่อ “ควรระวังการที่มีผู้ขอเปลี่ยนนามสกุลอย่าให้เป็นที่ยุ่งยากสับสน”⁸⁹ กำหนดให้ต้องประกาศแจ้งความนามสกุลที่จดหรือเปลี่ยนแปลงใหม่ให้สาธารณชนทราบ เพื่อบุคคลอื่นที่ใช้นามสกุลนั้นอยู่ก่อนมีโอกาสคัดค้าน ให้สิทธิสงวนนามสกุลของตนได้ พร้อมกับให้เรียกค่าธรรมเนียมจากผู้ขอเปลี่ยนนามสกุลเป็นเงิน 20 บาท⁹⁰ ถือได้ว่าเป็นจำนวนเงินสูงมากในสมัยนั้น นำมาสู่ประเด็นต่อเนื่องจาก คำร้องขอเปลี่ยนนามสกุลจำนวนมาก (จากการประเมินคร่าว ๆ อาจเกินกว่าครึ่งของการขอเปลี่ยนทั้งหมด) ขอเปลี่ยนจากนามสกุล

⁸⁸ หจข. ร.6 น.47.2/212 เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 6 เรื่อง รองอำมาตย์ตรีขุนสارانุบริบาลขอถอนการขอพระราชทานนามสกุล เพราะบุตรคือนายร้อยตรีทองหล่อได้รับพระราชทานนามสกุลว่า สุขะสุด

⁸⁹ “พระราชกำหนดขนานนามสกุลเพิ่มเติม พระพุทธศักราช 2456,” ใน นามสกุลนานาชาติ, น.72.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, น.72.

สามัญชนเพื่อร่วมใช้นามสกุลพระราชทานของญาติฝ่ายชายตนเอง⁹¹ โดยอ้างความเป็นญาติร่วมสายเลือดหรือการสืบสกุลเป็นสำคัญ

ดังเช่น นายประจวบ ไทยทิม อ.ชนะสงคราม ขอเปลี่ยนจาก “ไทยทิม” ไปใช้นามสกุลของนายเพ พี่ชาย ซึ่งได้รับพระราชทานว่า “สุนทรสมัย”⁹² หรือ นายร้อยตำรวจโทขุนประจักษ์ภาษา (เทพ พุกษ์ไทรทอง) อ.สามยอด ขอเปลี่ยนจาก “พุกษ์ไทรทอง” ไปใช้นามสกุลของนายร้อยโทคม น้องชาย ซึ่งได้รับพระราชทานว่า “เกษะโกมล”⁹³ หรือ จำโทแขก ธรรมศรี อำเภอบึงสามพัน ขอเปลี่ยนมาใช้นามสกุลของอา ซึ่งได้รับพระราชทานว่า “ลาดดูลเสน”⁹⁴ เป็นต้น

หากผู้ร้องปฏิบัติตามข้อกำหนดครบถ้วนก็จะได้รับอนุมัติจากนายทะเบียน อนึ่ง การเรียกเก็บค่าธรรมเนียมที่สูงถึง 20 บาท อาจเป็นอุปสรรคเพื่อช่วยคัดกรองราษฎรที่ปรารถนาเข้าร่วมใช้สิ่งพระราชทาน เนื่องจากเป็นชนบพระราชทานใหม่ที่มีได้เจาะจงต่อปัจเจกคนใดคนหนึ่ง เหมือนกับการพระราชทานบรรดาศักดิ์ เครื่องราชฯ หรือยศสัญญาบัตร แต่พระราชทานให้ชายผู้หนึ่งเพื่อ “ส่งผ่าน” ไปยังคนร่วมสายโลหิตอีกทอดหนึ่ง แต่กลับตรงข้าม สำหรับผู้แสดงความจำนงผลจากนามสกุลพระราชทานเพื่อไปใช้นามสกุลสามัญชน อย่างเช่น พระยาปริदानฤเบศร์ขอจดตั้งนามสกุลขึ้นใช้เอง

ด้วยในครอบครัวของข้าพเจ้ายังไม่มีนามสกุลที่เปนของข้าพเจ้า
นามสกุล “เศียนเสวี” ที่ข้าพเจ้าและผู้สืบสายของข้าพเจ้าได้อาศัยใช้มา
เป็นนามสกุลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระยานนท
เสนสุเรนทรภักดีน้องชายข้าพเจ้างตั้งสำเนาที่สอดมาเพื่อทราบด้วยแล้ว
ข้าพเจ้ายังไม่มีนามสกุลที่นับได้โดยสิทธิว่าเปนของข้าพเจ้า

⁹¹ ดูเอกสารคำร้องพวกนี้ได้ที่ หจช. ร.6 น.47.2/1-341.

⁹² หจช. ร.6 น.47.2/182 นายประจวบ ไทยทิม อ.ชนะสงคราม ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “สุนทรสถิตย์” นามที่พี่ชายได้รับพระราชทาน (19 กุมภาพันธ์ 2460–1 สิงหาคม 2465)

⁹³ หจช. ร.6 น.47.2/181 ขุนประจักษ์ภาษา (เทพ) พุกษ์ไทรทอง อ.สามยอด ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ “เกษะโกมล” ซึ่งนายร้อยโทคมน้องชายได้รับพระราชทาน (18 กุมภาพันธ์ 2460-20 มีนาคม 2464)

⁹⁴ หจช. ร.6 น.47.2/122 จำโทแขก ธรรมศรี อำเภอบึงสามพัน ขอเปลี่ยนมาใช้นามสกุลว่า “ลาดดูลเสน” นามสกุลของอาได้รับพระราชทาน (9 ตุลาคม 2459-25 ธันวาคม 2463)

ข้าพเจ้าจึงขอประทานอนุญาตตั้งนามสกุลของข้าพเจ้า และซึ่งจะให้
ในครอบครัวของข้าพเจ้าว่า “พันธุ์ฟัก” ขอท่านได้โปรดอนุญาตให้
ข้าพเจ้าใช้นามสกุลนี้ได้ตามปรารถนา⁹⁵

เจ้าพนักงานทะเบียนต้องหาหรือผู้บังคับบัญชาว่า ในฐานะที่เป็นพี่ชายพระยานนทิสเ
ฯ พระยาปริดาฯ ย่อมมีสิทธิใช้นามสกุลพระราชทาน “เศียนเสวี” ตามที่เจ้าตัวได้ใช้ชื่อนี้ แต่การจะ
ขอเพิกถอนเพื่อจดนามใหม่ “...เราไม่มีหน้าที่เลิกถอนนามสกุลพระราชทานการขอจดใหม่ก็เป็น
ปัญหานั้น จะควรประการใด” ได้รับคำชี้แจงว่า “พระยาปริดาฯ ไม่เป็นผู้รับพระราชทาน” จึง
สามารถขอจดนามสกุลใหม่ซึ่งเป็นนามสกุลสามัญชนได้ไม่มีข้อห้ามอย่างใด⁹⁶ ความเห็นเช่นนี้
เข้าใจเป็นอันไปไม่ได้เลยว่า หากพระยาปริดาฯ เป็นผู้รับพระราชทานนามสกุลด้วยตัวเอง คำร้องนี้
อาจเกิดปัญหาบานปลายขึ้นได้

โครงสร้างจำแนกแยกประเภทนามสกุลเช่นนี้มีได้วางคู่ตรงกันข้าม “พระราชทาน-
สามัญชน” ไว้อย่างเสมอภาค นอกเหนือจากความสูงส่งในด้านภาษาแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐยังช่วยขับ
เน้น “ยกระดับ” นามสกุลเจ้าพวกพระราชทานให้เหลื่อมสูงกว่าเจ้าพวกสามัญชน เกินเลยไปกว่า
ลายลักษณ์อักษรตามกฎหมาย ความหมายดังกล่าวถูกผลิตขึ้นภายหลัง สร้างขึ้นที่ละเล็กละน้อยผ่าน
ทางบทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ หรือกฎข้อบังคับมากมายรวมถึงพระราชนิยม เนื่องด้วย นามสกุล
พระราชทานมิได้มาพร้อมกับอภิสิทธิ์หรือประโยชน์ผลใด ๆ อย่างเป็นทางการหรือตามกฎหมาย
เหนือไปกว่านามสกุลสามัญชนเลย ต่างจากสิ่งพระราชทานอื่น อาทิ ลำดับชั้นยศที่สัมพันธ์กับชั้น
เงินเดือน เป็นต้น แต่ถือเป็นกลวิธีหนึ่งในการประกอบสร้างอัตบุคคลให้เกิดกับผู้ได้ปกครอง
ภายใต้โครงสร้างรัฐที่ยังคงลำดับชั้นสูง-ต่ำของบุคคลไว้

ระบบปฏิบัติการจำแนกแยกประเภทที่มีลักษณะตรงข้ามและตายตัว พร้อมทั้งเหลื่อม
ล้ำ สื่อผ่านระบบนามสกุลที่ถือเอาที่มาของผู้ขนานนามสกุลมาใช้จัดแบ่งกลุ่ม อาจจะเข้าใจนัยยะ
ในเชิงการเมืองนี้ได้มากขึ้นจากพระบรมราชาวาทว่า

⁹⁵ หจช. ร.6 น.47.3.9/52 อำเภอบางรักรายงานว่า พระยาปริदानฤเบศน์ขอเลิกใช้
นามสกุล “เศียนเสวี” ของพระยานนทิสเรนทรภักดีผู้น้อง ขอจดนามสกุลใหม่ว่า “พันธุ์ฟัก” ซึ่ง
อนุญาต (2 ธันวาคม-18 มีนาคม 2469)

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน.

...ในเมืองไทยเรานี้ มีคนอยู่สองชั้นเท่านั้น ไม่มากกว่าสอง ชั้นหนึ่ง
คือ เจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นหัวหน้าซึ่งเขามอบให้ทองไว้ซึ่งอำนาจทุกอย่าง
เพราะว่า เขาทั้งหลายไม่มีเวลาพอและไม่อาจสามารถที่จะต่างถือ
อำนาจอันนั้นไว้ได้ อีกชั้นหนึ่ง คือ คนไทยทั่วไป...⁹⁷

การจัดแบ่ง “ไม่มากกว่าสอง” เช่นนี้สะท้อนแนวคิดจำแนกประชากรที่เคร่งครัดอย่าง
ยิ่ง และอาจเป็นความเคร่งครัดที่ไม่เคยเกิดมาก่อน เพราะทำให้เหลือเพียงสองกลุ่มเท่านั้น นั่นคือ
พระเจ้าแผ่นดิน กับ คนไทยทั่วไป

ชนชั้นเจ้าแผ่นดิน คือ องค์พระมหากษัตริย์คือผู้ทรงพระราชภารกิจในการ
พระราชทานนามสกุล ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางภาษาไว้แต่เพียงผู้เดียว ส่วนชนชั้นคนไทยทั่วไปนั้น
ต้องขนานนามสกุลขึ้นใช้ตามแนวทางที่ต้องด้วยพระราชนิยม ไม่ล่วงเกินลักษณะเฉพาะของ
นามสกุลพระราชทาน แต่ทว่า สภาพสังคมขณะนั้นมีอาจตกอยู่ใต้โครงสร้างการจำแนกแยก
ประเภทแบบคู่ตรงกันข้ามอย่างรุนแรงเด็ดขาดเช่นนี้ได้ แม้ว่าจะจะเป็นปฏิบัติการต่อสิ่งที่มีผลต่อการ
ดำเนินชีวิตประจำวันน้อยมากก็ตาม จนราวกับว่าไม่มี “ที่ทาง” ให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี
ชั้นผู้ใหญ่ รวมทั้งข้าราชการที่กำลังเติบโตตามระบบราชการแผนใหม่ นามสกุลมิได้ดำรงอยู่ใน
สุญญากาศ แต่มีชีวิตอยู่ด้วยคุณค่าและความหมายตามขนบนิยมของแต่ละกลุ่มคน ซึ่งสร้างขึ้น
จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกต่อปัจเจก แต่กลับกลายเป็นการทำลายต่อระบบจำแนกแยก
ประเภทที่รัฐมุ่งหมายให้ประกอบสร้างอัตบุคคลตามต้องการโดยไม่รู้ตัว

การทำลายระบบจำแนก ช่วยสร้างให้ระบบสมดุล

จากหลักฐานรับจดทะเบียนนามสกุลของกระทรวงนครบาล พบว่าเมื่อเริ่มแรก
เจ้าหน้าที่ทะเบียนได้จัดทำบัญชีแยกรายการนามสกุลที่ขอจดไว้หลายบัญชี ได้แก่ “นามสกุล ซึ่ง

⁹⁷ “พระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง
ในพระบรมราชูปถัมภ์ วันที่ 13 พฤษภาคม 2457,” อ้างถึงใน พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501), น.31
อ้างถึงใน กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้าง
ชาติไทย,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), น.48.

เจ้าพนักงานเห็นว่าถูกต้องตามเกณฑ์พระราชดำริ⁹⁸ “นามสกุลนั้นผิดกระแสพระราชดำริต้องเรียก
สำเนาทะเบียนคืน”⁹⁹ และ “รายนามข้าราชการกระทรวงกลาโหมที่มาขอจดทะเบียนนามสกุล”¹⁰⁰
ซึ่งบัญชีหลังนี้ มีบางรายนามถูกแยกคัดเป็นอีกบัญชีหนึ่ง นั่นคือ “บาณชีนามสกุล ซึ่งนายพล
เอกสารสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถพระทาน แต่ขัดกับ
กระแสพระราชดำริ”¹⁰¹ และได้ลงหมายเหตุกำกับด้วยว่า ขัดต่อกฎหมาย ระเบียบ หรือพระราช
นียมอย่างไร ได้แก่

นายพันโทหลวงอรินทรชาติสังหาร (แดง) ขอจดว่า “ณอุตระดิษฐ์” ขัดเพราะ “เพราะมี
ตัว, ณ,” นายร้อยโทนายหวน ขอจดว่า “ณัดพิมพ์การ” ขัดเพราะ “เกิน 3 พยางค์

พระวิเศษสงครามรามภักดี ขอจดว่า “รามภักดี” ขัดเพราะ “เป็นราชทินนาม”

นายแถบ ขอจดว่า “วิริยะ” ขัดเพราะ “พ้องกับวิริยะวรรชซึ่งพระราชทานหลวงทิพ
วิจารณ์ (ชื่อ)”

นายร้อยเอกนายพั้ว ขอจดว่า “จุลกะเสวก” ขัดเพราะ “พ้องกับนามสกุลจุลกะ ซึ่ง
พระราชทานพระอภัยวานิช”

นายร้อยตรีกีบ ขอจดว่า “สวามิภักดี” ขัดเพราะ “คล้ายกับสวามิ...”¹⁰²

เจ้ากรมทะเบียน กระทรวงนครบาล ทำ “จดหมายบันทึกกรมทะเบียน เรื่องรับจด
ทะเบียนนามสกุล” เพื่อหารือเรื่องนี้ว่า¹⁰³

จดหมายบรรทึกรกรมทะเบียนเรื่องรับจดทะเบียนนามสกุล

⁹⁸ หจข. ร.6 น.47/3 เรียบพระยาราชปฏิบัติเรื่องนามสกุล (29 เมษายน 2456-6
พฤษภาคม 2457)

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

¹⁰³ หจข. ร.6 น.47.1/6 เรื่องจดหมายบันทึกกรมทะเบียน เรื่องรับจดทะเบียนนามสกุล
(13 พฤษภาคม 2457)

กรมทะเบียนฟ้าได้เปิดรับจดนามสกุล ของผู้ที่ได้รับพระราชทานหรือผู้ซึ่งมีสกุลแล้ว เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน และวันที่ ๑-๒-๔-๕-๖-๑๑-๑๒ รวมทั้งสิ้น ๗ วัน ประมาณ ๘๐ สกุล

นามสกุลที่รับจดนี้ ส่วนผู้ที่ได้รับพระราชทานก็ได้รับจดโดยสะดวก สกุลซึ่งมีผู้เลือกตั้งขึ้นเองมาขอจดทะเบียนฟ้าต่อเจ้าพนักงาน ตั้งแต่วันที่ ๒๙ เมษายน จนถึงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ซึ่งเจ้าพนักงานได้รับจดไว้แล้วนั้น ผิดพระราชนิยม ทั้งสิ้นหรือโดยมาก เพราะเหตุว่าเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคมเวลาบ่าย กรมทะเบียนฟ้าได้รับพระราชทานกระแสพระราชดำริห์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราโชวาทมา กรมทะเบียนฟ้าได้ตั้งต้นรับจดนามสกุลตามพระบรมราโชวาท เมื่อวันที่ ๑๒ ต่อมา

ตามพระราชนิยม ข้อ ๑ ว่า นามสกุลของสามัญชนไม่ควรจะให้มียาวๆ เทียบนามสกุลพระราชทาน ข้อ ๒ ถ้าสามารถควรจะใช้เป็นคำไทยๆ เพื่อมิให้เป็นเลียนนามสกุลพระราชทาน ข้อ ๓ มีว่านามสกุลไม่ควรเกินกว่าสามพยางค์

จึงเป็นอัน ที่กรมทะเบียนฟ้าจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชนิยมเป็นเกณฑ์ คือว่านามสกุลต้องเป็นคำไทย ไม่ใช่ผสมหรือสังสกฤตและไม่ควรเกินสามพยางค์

ตามพระราชดำริห์ข้อ ๑ ว่านามสกุลของสามัญชน ไม่ควรจะให้มียาวๆ คำว่าสามัญชนในข้อนี้จะเข้าใจว่า ผู้ซึ่งไม่ได้พระราชทานนามสกุลแล้วเป็นสามัญชนทั้งสิ้น หรือข้าราชการเช่นนายทหารได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศเป็นนายร้อยจะเข้าอยู่ในจำพวกสามัญชนด้วยหรือไม่

วันนี้ นามร้อยเอกพัวมาขอจดนามสกุลว่าจุลกะเสวก นายร้อยตรีกีบมาขอจดนามสกุลว่าสวามิภักดิ์ นายร้อยโทเชยขอจดนามสกุลว่ามิตรภักดิ์ นายริตบิดานายแถบบุตรมาขอจดนามสกุลว่าวิริยะ

นามสกุลของนายร้อยเอกพัวซ้ำกับนามสกุลที่พระราชทานแก่พระอภัยวานิช พยางค์นำพระราชทาน “จุลกะ” ขอจดใหม่จุลกะเสวก

นามสกุลของนายร้อยตรีกีบ ขอจดว่าสวามิภักดิ์, คล้ายกับนามสกุลซึ่งพระราชทานแก่นายพันโทหลวงรณพิศดูค่านัลซึ่งมีว่าสวามิวิศดุ์ ขอจดสวามิภักดิ์, นามสกุลของนายร้อยโทเชยขอจดว่ามิตรภักดิ์, ไม่ใช่เป็นคำไทย

โดยตรงจะผิดพระราชนิยมหรือไม่ นามสกุลของนายรติแล่นายแถบว่า วิริยะ เป็นภาษามครผิดพระราชนิยมเหมือนกัน

ในตระกูลทั้ง ๔ ชื่อนี้เป็นข้าราชการในกระทรวงกระลาโหม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถทรงพระทาน จึงเป็นปัญหาว่าควรรับหรือไม่ ถ้ารับเป็นการผิดพระราชนิยม ถ้าไม่รับจะควรตอบเขาประการใด

คำว่าสามัญชนนั้นเข้าใจว่า ประชาชนทั้งหมดซึ่งไม่ได้รับพระราชนทาน เกียรติยศบรรดาศักดิ์ แต่ส่วนข้าราชการพลเรือนบางคนเช่นหลวงอาณัตินรากร มาขอจดทะเบียนนามสกุล เมื่อวันที่ ๑๑ เดือนนี้ว่า บุญหลง นามสกุลนี้หลวงอาณัติแจ้งว่าสมเด็จพระมหาสมณะพระทาน แลยังมีพวกนายทหารในกระทรวงกระลาโหมซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถพระทานมาดั่งตัวอย่างข้างต้น แลทั้งต่อไปข้าราชการที่ไม่ใช่สามัญชน แลที่ไม่ได้พระราชนทานคงจะมาขอจดทะเบียนเป็นอันมาก

ถ้าแลนามสกุลนั้นเป็นภาษามครหรือสังสกฤตอย่างหนึ่ง เป็นคำยาวเกินสามพยางค์อย่างหนึ่ง เลียนชื่อสกุลที่พระราชนทาน เช่น จุลกะกับจุลกะเสวก ดั่งนี้จะควรรับหรือไม่ ถ้าไม่ควรรับจะตอบเขาประการใด ขอประทานเรียนปฏิบัติ,

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

[เน้นความตามต้นฉบับ]¹⁰⁴

สาระในบันทึกเผยว่า เจ้าหน้าที่กำลังสืบสนจนไม่กล้าจับวาง “นามสกุลพระทาน” ของนายทหารกลุ่มนี้ ให้อยู่ในประเภทใดระหว่างคู่ตรงข้ามนามสกุลพระราชนทาน-สามัญชน เพราะว่าทั้งนามสกุลและยศสัญญาบัตรต่างผูกพันกับความเป็นสิ่งของพระราชนทาน เริ่มจาก “คำว่าสามัญชนในข้อนี้จะเข้าใจว่า ผู้ซึ่งไม่ได้พระราชนทานนามสกุลแล้วเป็นสามัญชนทั้งสิ้น”¹⁰⁵ จะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่กำลังวินิจฉัยตามระบบการจำแนกแยกประเภทนามสกุลตามผู้ชานานาม ที่

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน.

แบ่งแยกจากกันเด็ดขาด จนสรุปอย่างเลียงเป็นอื่นได้ลำบากว่า สามัญชนคือผู้ที่ไม่ได้รับพระราชทานนามสกุล ดังนั้นผู้ใช้นามสกุลพระราชทานย่อมไม่ใช่สามัญชน¹⁰⁶ (ทำให้เห็นเค้าลางเทียบเคียงกับยศสัญญาบัตรพระราชทานได้เช่นกัน ว่าผู้ได้สัญญาบัตรย่อมไม่ใช่สามัญชน)

¹⁰⁶ ความกำกวมต่อกลุ่มคนที่เรียกว่า “สามัญชน” นั้น เกิดจากการแปรเปลี่ยนสถานะราษฎรจาก “ไพร่” มาสู่ “ประชากร” สอดคล้องกับช่วงเวลาของรัฐแปรรูปจากรัฐจารีตก้าวสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ ผู้ปกครองเริ่มสนใจพลเมืองของตนเองในฐานะหน่วยย่อยที่ผลิตความมั่งคั่งได้ จึงได้เริ่มวางรากฐานระบบบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งต้องพึ่งพาบุคคลผู้ชำนาญการเฉพาะทาง ส่วนหนึ่งก็คือข้าราชการประจำ คนกลุ่มนี้เข้าแทนที่ขุนนางในระบบราชการแบบศักดินา เนื่องจากว่าการเกณฑ์แรงงานเพื่อรับใช้รัฐ หรือว่าการรับราชการแบบสืบทอดตำแหน่งกันภายในตระกูล ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของรัฐสมัยใหม่ เพื่อบรรลุเป้าหมายในทางเศรษฐกิจระบบเงินตรา แต่ในขณะเดียวกัน กลับเปิดช่องทางให้คนระดับล่างหรือสามัญชนเข้าสู่วงจรรแห่งอำนาจรัฐได้กว้างขวางกว่าเก่า เพิ่มโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมได้อย่างคล่องตัวขึ้น ไม่ต้องรอคอยการสถาปนาจากพระเจ้าแผ่นดินหรือการแต่งตั้งงาน (สำหรับผู้หญิง)

การขยายตัวของระบบราชการตั้งแต่เริ่มต้นในสมัยรัชกาลก่อนจนถึงรัชกาลนี้ ในเวลาเพียง 20 ปี ข้าราชการเพิ่มจำนวนมากเป็นเท่าตัว ก่อนหน้าปฏิรูประบบราชการปีพ.ศ. 2435 มีแค่ 12,000 คน แต่ในปีพ.ศ. 2453 (ปีครองราชย์) เฉพาะกระทรวงมหาดไทยแห่งเดียวมีถึง 15,000 คน และในปีพ.ศ. 2468 (ปีสวรรคต) มีข้าราชการทั้งหมดรวมแล้วประมาณ 86,500 คน คนพวกนี้ได้รับการศึกษาแผนใหม่พร้อมแนวคิดด้วยควมศิวิไลซ์และความก้าวหน้า จนกลายเป็นรากฐานของกำเนิดกลุ่มทางสังคมที่เรียกว่า “ชนชั้นกลาง” ซึ่งดำรงอยู่ระหว่างชนชั้นสูงหรือราชวงศ์/ขุนนางและชาวบ้านทั่วไป ชนชั้นใหม่นี้ได้พัฒนาระบบความคิดความเชื่อที่เด่นชัดเป็นของตัวเอง แปรลกแยกจากความคิดความเชื่อแบบเก่าที่อิงกับมาตรฐานราชสำนัก บางคนก็สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศด้วยทุนของรัฐบาลเอง และกลับสู่สยามพร้อมพหุภาษาสำนึกแบบเสรีชน การปกครองด้วยความรู้ความสามารถ และความเชื่อว่ามนุษย์นั้นเท่าเทียมกัน ดูเหมือนว่าระบบจำแนกแยกประเภทนามสกุลมองข้ามหรือจางใจมองข้ามมวลชนกลุ่มนี้ที่กำลังทวีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมสยามอย่างจะสำคัญในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ ภายในระบบราชการแผนใหม่กลับยังคงค้างธรรมเนียมราชการศักดินาบางอย่างไว้ นั่นคือ การพระราชทาน ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานบรรดาศักดิ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ หรือชั้นยศ ย่อมทำให้เกิดความสับสนในการตีความสถานภาพของปัจเจก

ด้วยโครงสร้างจำแนกแยกประเภทในลักษณะคู่ตรงกันข้าม ระหว่างนามสกุลทั้งสองประเภท จึงไม่เปิดที่ว่างสำหรับ “นามสกุลประธาน” ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยยึดโยงความศรัทธาและภักดีระหว่างเจ้านายกับลูกน้องของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทย จะเห็นได้ว่านอกจากกรณีประธานจากกรมหลวงพิษณุโลกฯ แล้ว ยังมีกรณีพระราชทานจากพระสังฆราชอีกด้วย การขอให้พระสงฆ์ที่เคารพนับถือตั้งชื่อให้เพื่อเป็นศิริมงคลก็เป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว แม้ว่าการขอของผู้ชานามสกุลให้กับนายทหารคณะนี้จะสูงศักดิ์ระดับพระเจ้าน้องยาเธอฯ อีกทั้งยังเป็นพระอาจารย์ของนายทหารอีกด้วย จึงยอมปรารถนาให้ท่านชานามสกุลตามประเพณีนิยม ความลึกลับเช่นนี้ทำให้เจ้าพนักงานต้องใช้สามัญสำนึกมากกว่าปกติ ไม่อาจ “หลับหูหลับตา” ปฏิบัติตามนโยบายได้อย่างไร้ข้อข้องใจ ด้วยการรวบรวมไปรวมไว้กับนามสกุลสามัญชน เนื่องจากแม้จะละวางปมปัญหาว่าด้วยประเภทนามสกุลไปแล้วก็ตาม แต่บุคคลเหล่านี้ยังมีสถานภาพอื่นติดตัวอยู่ด้วย ไม่ว่าจะ “ข้าราชการที่ไม่ใช่สามัญชน”¹⁰⁷ หรือ “นายทหารได้รับพระราชทานสัญญาบัตรยศเป็นนายร้อย”¹⁰⁸ ซึ่งให้เห็นว่าเจ้าพนักงานได้จำแนกราษฎรไว้หลากหลายยิ่งกว่าระบบจำแนกนามสกุล (กษัตริย์ – สามัญชน) กล่าวคือ “กษัตริย์ – ข้าราชการ – นายทหาร/นายร้อย – สามัญชน” แม้แต่ในจำพวกนายทหารยังย่อยเป็นพวกได้สัญญาบัตรหรือนายร้อยกับพวกไม่ได้สัญญาบัตร (ไม่ได้กล่าวถึงโดยตรง) พร้อมจัดวางให้พวกนายทหารที่ไม่ได้สัญญาบัตรนั้นเทียบเท่า “ประชาชนทั้งหมดซึ่งไม่ได้รับพระราชทานเกียรติยศบรรดาศักดิ์”¹⁰⁹ ตามธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณก่อนระบบราชการแผนใหม่และกองทหารประจำการ นามสกุลประธานของคนกลุ่มนี้จึงมิได้ทำลายโครงสร้างกำหนดตำแหน่งอัตบุคคลผ่านนามสกุลเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นความลึกลับไม่ลงรอยกันในฝ่ายอำนาจรัฐระหว่างกษัตริย์ผู้มอบนโยบายกับข้าราชการผู้ปฏิบัติตามนโยบายอีกด้วย

บุคคลว่าจะอิงกับระบบใด นับตั้งแต่ชาติกำเนิด หน้าที่ทางราชการ หรือการครอบครองสิ่งพระราชทาน เช่นกรณีที่เกิดกับข้าราชการกลาโหมทั้งสี่คน ที่มีได้สืบสายเลือดจากตระกูลเจ้านาย แต่เข้ารับราชการด้วยความสามารถจนได้ตำแหน่งนายร้อย ซึ่งกำกวมว่าได้มาด้วยความสามารถหรือการพระราชทาน หรือว่าพร้อมกันทั้งคู่ จนผิดเป็นปัญหาเมื่อพวกเขาตัดสินใจจดทะเบียนนามสกุลโดยมิได้เป็นไปตามระบบจำแนกของรัฐ

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

หลังบันทึกหารือ ฉบับนี้แล้ว พบว่ามีหนังสือออกจากกระทรวงนครบาลไปถึงราชเลขาธิการ รายงานว่า นายร้อยเอกพั้วได้ส่งต้นฉบับลายพระหัตถ์ของกรมหลวงพิษณุโลกมาให้พร้อมขอว่าจะตัดคำ “กะ” ออกเสีย ให้เหลือ “จุลเสวก” แต่ทว่าคนในกระทรวงนครบาลให้ความเห็นว่า “ข้าพเจ้าเห็นชอบกลอยู่ จึงขอหาฤา มายังเจ้าคุณว่าจะควรฉันใด ถ้าเจ้าคุณจะตอบขอต้นลายพระหัตถ์ที่ส่งมาคืนไปด้วย ข้าพเจ้าขออภัยมิเขาไว้”¹¹⁰ ทางราชเลขาธิการ ตอบกลับว่า

กระผมได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเรียนพระราชปฏิบัติแล้ว มีพระราชกระแสโปรดเกล้าฯ ว่า “นามสกุลที่แก้ไขว่าจุลเสวกนั้นดีแล้ว” ดังนี้ ... กระผมได้ส่งต้นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าที่นั่งยาครีมาพร้อมทั้งจดหมายฉบับนี้แล้ว¹¹¹

จากพระราชวินิจฉัยให้ทางออกไว้นี้ แม้เบื้องต้นเจ้าหน้าที่จะเห็นว่า “ชอบกล” ก็เพราะว่ายังคงคล้ายหรือ “ล้อ” นามสกุลพระราชทานเช่นเดิม ถ้าหากเป็นสามัญชนจะต้องถูกสั่งให้เปลี่ยนทันทีหากหาเหตุผลอันสมควรชี้แจงไม่ได้ ทว่ากลับช่วยผ่อนคลายความเคร่งครัดจากโครงสร้างการจัดจำแนกแยกเป็นคู่ตรงข้ามได้ดียิ่ง ทำให้การขนานนามสกุลด้วยคำศัพท์บาลีและสันสกฤตไม่ถูกผูกขาดไว้เฉพาะกษัตริย์ แต่เชื้อพระวงศ์หรือเจ้านายอื่น ๆ สามารถใช้สิทธินี้ได้ ขณะเดียวกันยังมีสามัญชนจำพวกหนึ่ง ไม่ประสงค์จะขนานนามสกุลเอง มุ่งหวังแต่จะขอรับจากบุคคลที่มีสถานะสูงในสังคม หรือมีความเกี่ยวข้องเป็นส่วนตัว

ตามคำให้การเพื่อขอจดนามสกุลของนายอิม คนไทยเชื้อจีน เล่าว่า เคยเป็นมหาดเล็กรับใช้กรมหลวงราชบุรีฯ เมื่อประกาศให้ใช้นามสกุลได้ขอรับประทานนามสกุลจากเสด็จในกรม แต่ท่านผัดผ่อนเรื่อยมาจนสิ้นพระชนม์ จากนั้นได้ออกจากวังไปประกอบอาชีพส่วนตัว ไม่ได้คิดจะจัดการเรื่องนี้ต่อให้ถูกต้องตามกฎหมาย ภายหลังได้เข้ารับราชการในกรมศุลกากร จึงได้ขอประทานนามสกุลจากพระองค์เจ้าพร้อมฯ อธิบดีกรมศุลกากร จนได้รับประทานว่า

¹¹⁰ หจช. ๑.6 น.47.2/42 เรื่องนายร้อยเอกนายพั้วได้รับพระราชทานจากกรมหลวงพิษณุโลกประชานารถว่า “จุลเสวก” ซึ่งต้องตกลงว่า “จุลเสวก” (8-18 มิถุนายน 2457)

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน.

“ปิณินทรีย์”¹¹² ทำให้นายทะเบียนสงสัยว่า “ถ้าจะพิเคราะห์นามสกุลแล้ว ออกจะเป็นศัพท์อยู่สักหน่อย แต่เป็นนามสกุลที่พระองค์เจ้าพร้อมฯ อธิบดีกรมศุลกากรพระทานให้ จะเห็นสมควรประการใดขอตำริห์”¹¹³ จากนั้นได้ส่งไปหาหรือผู้บังคับบัญชาว่า “นามสกุลที่เป็นศัพท์เช่นนี้ถ้าชนสามัญตั้งขึ้นหรือขอ ไม่ยอมอนุญาต แต่รายนี้พระองค์เจ้าพร้อมท่านพระทานจะควรผ่อนผันอนุญาตให้หรือประการใด แล้วแต่จะโปรด”¹¹⁴ สุดท้ายได้มีคำสั่งให้อนุญาตรับจดทะเบียนนามสกุลชื่อนี้¹¹⁵

การเปิดช่องไว้เช่นนี้นอกจากช่วยให้ลดความตึงเครียดแล้ว ที่เหนือไปกว่านั้นคืออาจส่งแรงสนับสนุนให้ระบบนามสกุลที่เกิดจากกษัตริย์ฝั่งรากลงในสังคมไทยได้ นอกจากกรณีที่เกิดปัญหาแล้ว ยังพบว่า เหล่านายทหารรุ่นหนุ่มในสมัยนั้นนิยมขอรับประทานจากกรมหลวงพิษณุโลกฯ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ที่นายทหารเคารพนั้นถือ ส่วนบรรดานายตำรวจชั้นผู้น้อยมักขอประทานจากพระองค์เจ้าคำรบฯ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมตำรวจนครบาลและภุชโร¹¹⁶ เป็นต้น กลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่ “ผู้ใหญ่” จะชานนามสกุลเพื่อเป็นมงคลแก่ผู้น้อย¹¹⁷ จึงเท่ากับว่านามสกุลกำลัง

¹¹² หจข. ร.6.ม.27/297 นามอิม อำเภอลองสาน ขอจดนามสกุลว่า “ปิณินทรีย์” ซึ่งอธิบดีกรมศุลกากรพระทานให้ (20-24 พฤษภาคม 2472)

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁶ ดู หจข. ร.6 น.47.3.7/17 อำเภอบางเขน รายงานเรื่องนายสิบตำรวจตรีแดง สืบเดช ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “ทองทิพย์” หม่อมเจ้าคำรบประทาน (31 มกราคม-14 มกราคม 2460), หจข. ร.6 น.47.3.7/29 อำเภอบางเขน รายงานเรื่องนายสิบตำรวจตรีมี พวงมาลัย ขอเปลี่ยนนามสกุลว่า “ประกอบสุข” พระองค์เจ้าคำรบประทาน (10-22 ตุลาคม 2460), หจข. ร.6 น.47.3.7/34 นายสิบตำรวจตรีเนียม เดช ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “ฉัตรแก้ว” หม่อมเจ้าคำรบประทาน (20 กุมภาพันธ์-5 มีนาคม 2460) เป็นต้น

¹¹⁷ ดูกรณีตัวอย่าง เช่น หจข. ร.6 น.47.2/31 สำเนาถวายพระหัตถ์ของพระองค์เจ้าจักรพงษ์ประทานนามสกุลให้แก่ นายร้อยตรีจินดาว่า “อาญาสิทธิ์” (20 ธันวาคม 2456), หจข. ร.6 น.47/70 สำเนาหนังสือกรมวชิรญาณวชิรวิเทศวิหาร ขอชานนามสกุลนายกระจ่าง แซ่ตัน เป็น “ตันตริก” (10 มกราคม 2463), หจข. ร.6 น.47.3.4/59 นายเสงี่ยม รักษาทรัพย์ อำเภอนางเลิ้ง ขอ

แทรกตัวเป็นส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ได้เป็นอย่างดี หากในครั้งนั้นทางการ หรือจะว่าไปก็คือรัชกาลที่ 6 เองตีความอย่างเคร่งครัดจำกัดการ “พระราชทาน” ไว้เฉพาะองค์ ประมุขแล้ว อาจทำให้การใช้นามสกุลของคนไทยล้มเหลวก็เป็นได้

นามสกุลแบบไทยกับทางเลือกของคนจีน

ก่อนเปลี่ยนสู่ระบอบการบริหารแบบรวมศูนย์สู่กรุงเทพ การปกครองสยามอยู่บนแนวคิดที่ว่าด้วยระบอบราชาธิราช ซึ่งชมชอบให้เมืองคนต่างชาติต่างภาษาเป็นเมืองขึ้นของราชอาณาจักร รวมทั้งยังเปิดรับประชากรนานาเชื้อชาติให้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร แต่สำหรับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเกิดบนฐานรัฐประชาชาติแล้ว ไม่พึงให้สภาพนี้ดำรงต่อไป เพราะระบอบใหม่ต้องการบูรณภาพเหนือดินแดน และเอกภาพของประชากรแห่งรัฐ ถ้าหากความเป็นหนึ่งเดียวเช่นว่ายังไม่เกิดขึ้น ก็จำเป็นจะต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้จงได้¹¹⁸

ขณะที่บูรณภาพแห่งดินแดนปรากฏชัดผ่านสำนักทางภูมิศาสตร์ นำไปสู่การเริ่มต้นทำแผนที่เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะทางกายภาพของรัฐตามหลักวิชา ชนชั้นนำสยามได้เริ่มรับรู้ถึงดินแดนที่มีขอบเขตแน่นอนภายใต้อำนาจปกครองของตนเอง ไปพร้อมกับเริ่มตระหนักถึงชีวิตคนหลากหลายชนชาติที่อาศัยปะปนจนยากจะแบ่งแยก จนนำมาสู่ความยากลำบากในการทำสำมะโนครัวเมื่อปี.ศ. 2447 เนื่องจาก “จำเป็นต้องจดถึงว่าคนใดเป็นชาติใด เพราะพลเมืองที่อยู่อาศัยในพระราชอาณาจักรโดยมากย่อมเป็นเชื้อสายระคนปนชาติ จะแยกออกไปว่าป็นชาติใด

เปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “สุคนธ์รังษี” นามสกุลที่กรมหมื่นสิงหวิกรมประทาน (9-11 สิงหาคม 2463)

¹¹⁸ สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” ใน อยู่เมืองไทย, บรรณาธิการโดย สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), น.79.

ให้แน่นอนชัดทีเดียวทั่วไบนั้นยากที่จะแยกได้”¹¹⁹ ถึงแม้ว่าการสำรวจครั้งนี้ไม่ครอบคลุมทั่วราชอาณาจักร และอาจไม่ถูกต้องตามหลัก “มาตรฐานสากล”¹²⁰ แต่ได้แสดงให้เห็นว่า รัฐเริ่มสนใจ “ทำความรู้จัก” กับคนผู้อยู่ใต้ปกครองของตัวเอง เพื่อเข้าถึงและจัดการอย่างสามารถคาดคำนวณล่วงหน้าได้ เช่น เพื่อเก็บภาษีหรือเกณฑ์ทหารแล้ว

ความพยายามสร้างเอกภาพในประชากรของรัฐให้เป็นเนื้อเดียวกัน เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนชาติเดียวกัน ย่อมเป็นไปได้ยากยิ่ง เพราะคงหาสังคมรัฐอันบริสุทธิ์ที่มีเฉพาะสมาชิกที่กำเนิดร่วมกันและพูดภาษาเดียวกันไม่ได้ เมื่อสังคมสยามแต่เดิมเป็นสังคมเปิดสำหรับคนต่างชาติพันธุ์แล้ว ต้องนับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องสร้างสำนึกความเป็นชาติเดียวกันให้ได้ อย่างไรก็ตาม ความกังวลในการสำรวจสำมะโนครัวข้างต้น กลับแสดงให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันของชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันนั้น ย่อมเกิดการผสมกลมกลืนระหว่างกันและกัน จน “ยากที่จะแยกได้” แม้ปฏิเสธชาติกำเนิดไม่ได้แต่กลับสามารถเป็นหนึ่งในเดียวกันได้ในชีวิตประจำวันได้ ภายใต้มิติทางสังคมวัฒนธรรม ดังเช่น คนจีนกลายเป็นคนไทย เพราะคนจีนอพยพมักได้หญิงไทยเป็นภรรยาแล้วมีบุตรหลานสืบสกุลต่อ ๆ มา

...ถ้าเป็นผู้ชายมักไว้ผมเปียตามเพศจีนลงไปหลายชั้นชั่วคราวจนถึงพูดภาษาจีนไม่ได้ก็มี ส่วนบุตรหลานจีนที่เป็นหญิงนั้นก็มักไว้ผมแต่งตัวอย่างไทยตามมารดา มาชั้นบุตรของจีน จะกำหนดว่าเป็นจีนเพียงไรเป็นไทยเพียงไรกำหนดยาก ในเรื่องบาปชี่จีนตามสัมโนครัวนี้จึงได้กำหนดเอาตามเพศที่พึงเห็นได้ด้วยการแต่งตัวโดยปรกติ คือว่าบรรดาชายที่ไว้เปียจะเป็นจีนแท้หรือแม่แต่เป็นเชื้อสายจีนเพียงใดก็ตาม ถ้าไว้ผมเปียอย่างจีนให้นับว่าเป็นจีน บรรดาหญิงที่แต่งตัวเป็นไทยก็ให้นับว่าเป็นไทย เว้นไว้แต่หญิงที่แต่งตัวเป็นจีน คือผู้หญิงที่มาจากเมืองจีนก็มีมากจึงให้นับว่าเป็นจีน¹²¹

¹¹⁹ “คำอธิบายบาปชี่สำมะโนครัว,” อ้างจาก Volker Grabowsky, *An Early Thai Census : Translation and Analysis*, (Bangkok : Institute of Population Studies, Chulalongkorn University, 1993), p.76.

¹²⁰ Ibid., p.3.

¹²¹ Ibid., p.76.

นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาเกี่ยวกับคนชาติอื่น นั่นคือเขมรหรือมอญ ที่เข้ามาอยู่เป็นร้อยปีจน การแต่งตัวเหมือนกันคนไทย ทำให้ยากที่จะชี้ชัด “การแบ่งชาติที่กำหนดไม่ได้แน่นอนด้วยอย่าง อื่น ๆ ได้แบ่งโดยกำหนดดังนี้ กล่าวคือ ด้วยการแต่งตัวของคนชาตินั้น ๆ โดยปกติ และกำหนด ด้วยภาษาที่คนเหล่านั้นใช้พูดจากันโดยปกติ”¹²² ด้วยคำอธิบายกว้าง ๆ นี้ ทำให้รับทราบว่ ทางการไทยได้ตัดสินจำแนกเชื้อชาติของประชากรในเชิงสัญลักษณ์ หรือว่าวินิจฉัยผ่านสิ่งที่พวกเขาแสดงออกถึงตัวตนของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นภาษาหรือเสื้อผ้าก็ตามที่

แต่การแสดงตัวตนของบุคคลในระบบบริหารราชการที่ซับซ้อนมากขึ้น ย่อมต้องพึ่งพา งานด้านเอกสารและการทะเบียนอย่างเลี่ยงไม่ได้ ประกอบด้วยการพัฒนาระบบกฎหมายให้มี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ช่วยเน้นย้ำให้งานทะเบียนมีความสำคัญและกลายเป็นสิ่งจำเป็น เพราะแสดง ถึงความชอบธรรมในการยืนยันข้อเท็จจริง การจำแนกชาติพันธุ์จึงกลายมาเป็นการแสดงตัวตน ผ่านระบบงานทะเบียนราษฎร “ความเป็นชาติ” ถูกรับรองด้วยเอกสารทางราชการ มิใช่ความ เทียงตรงต่อกำเนิดอีกต่อไป การ “แปลงชาติ” จึงเกิดขึ้นได้ทั้งที่ไม่มีทางแก้ไขอดีตของคน ๆ นั้นได้ ทางการสยามได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456 พร้อมกับพระราชบัญญัติชาน นามสกุลฯ ในวันเดียวกัน 22 มีนาคม พ.ศ.2456 เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นคนไทยผ่าน ระบบการจดทะเบียน ว่าด้วยทั้งสัญชาติและชื่อบุคคลไปพร้อมกัน

ความพยายามสร้างประชากรของรัฐให้เป็นเอกภาพแนวทางหนึ่งคือ สร้างสำนักแห่ง ความเป็นชาติไทยร่วมกัน¹²³ ท่ามกลางหมู่คนที่แตกต่างทั้งชาติทั้งภาษา สร้างความเป็นหนึ่งเดียว ให้กับพลเมืองที่แตกต่าง ก็คือการเข้าผลิตสร้างอัตลักษณ์ปัจเจกบุคคลให้สะท้อนความเป็นไทย หนึ่งในนั้นก็คือธรรมเนียมขนานนามบุคคล (naming practice) นอกจากนี้จะปรับแต่งชื่อบุคคลให้ เป็นหนึ่งเดียวแล้ว ยังต้องสร้างมีความหมายเกื้อหนุนสถานภาพของราชสำนักด้วย กล่าวคือความ พยายามสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นผู้ศิวิไลซ์ เพื่อครองอำนาจนำเหนือกว่าภาคส่วน ชนชั้น หรือ กลุ่มชนต่าง ๆ ในสยาม ระบบนามที่นำมาใช้จึงเป็น Western order ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีอารยะ ทั้ง ที่คนไทยคุ้นเคยกับธรรมเนียมใช้แซ่ของคนจีนมากกว่า

ดังเห็นได้จากพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 เกี่ยวกับกรณีนี้ ขึ้นแรก “ฉายาหรือชื่อแซ่” เสนอให้คนไทยควรใช้ “ชื่อแซ่” ซึ่งมีได้เป็นเรื่องนิยมฝรั่งแต่ประการใด “แต่จะว่าเป็นของฝรั่งเท่านั้น

¹²² Ibid., p.76.

¹²³ สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์ สำนัก”, น.79.

อย่างไรก็ได้ จีนก็มีชื่อแซ่ ญี่ปุ่นก็มีชื่อแซ่ ส่วนจีนนั้นเชื่อว่าคงไม่มีผู้ใดเถียงเลยว่ามิได้จำอย่างฝรั่ง”¹²⁴ แสดงว่า “ชื่อประจำสกุล” ไม่ว่าจะป็นระบบของจีนหรือระบบของยุโรปไม่มีความแตกต่างกัน สามารถใช้คำว่า “แซ่” ซึ่งเป็นคำเรียกระบบของคนจีน เรียกกระบวนนามสกุลของคนยุโรปได้ แต่หลังจากบังคับใช้นามสกุลแล้ว ใน “เปรียบเทียบนามสกุลกับชื่อแซ่” กลับแก้ต่างข้อครหาว่ามีได้เป็นการเลียนแบบระบบแซ่ของจีน

คนเรายังมีอยู่เป็นอันมากซึ่งยังมีได้สังเกตว่า นามสกุลกับชื่อแซ่ของจีนนั้นผิดกันอย่างไร ผู้ที่แลดูแต่ผิว ๆ หรือซึ่งมิได้เอาใจใส่สอบสวนในข้อนี้ มักจะสำคัญว่าเหมือนกัน และมีพวกจีนหรือพวกนิยมจีนพอใจจะกล่าวว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชปรารภออกพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นนั้น โดยทรงพระราชนิยมนามสกุลตามประเพณีชื่อแซ่ของจีน ซึ่งถ้าจะตรองดูก็จะเห็นว่าคงจะไม่เป็นไปเช่นนั้น...¹²⁵

จากเหตุผลในเปรียบเทียบนามสกุลฯ ได้เหยียดให้ธรรมเนียมแซ่ของจีนเป็นประเพณีของคนต่ำสมัย ทั้งที่เป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มใหญ่ที่สุดในประเทศ และอาจกล่าวว่าเป็นพลเมืองของประเทศ เพราะได้ทำมาหากินและพำนักอาศัยโดยเสรี รวมทั้งอาจได้สิทธิบางอย่างเหนือกว่าคนไทยทั่วไป ทั้งยังคงเป็นคนจีนอย่างเห็นเด่นชัด เช่นว่าการอยู่นอกระบบไพร่ แต่ก็ด้วยเงื่อนไขว่าจะจ่ายค่าเงินค่าราชการหรือภาษีตอบแทนให้รัฐบาล

ความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้รัฐบาลเริ่มมองชาวจีนอย่างหวาดระแวง เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ต่อต้นรัชกาลที่ 6 เมื่อคนไทยเริ่มตระหนักถึงอิทธิพลของแรงงานชาวจีนที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศอย่างมหาศาล การประท้วงนัดหยุดงานในปีพ.ศ. 2453 ก่อนพระมงกุฎเกล้าครองราชย์ห้าเดือนส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนรุนแรง เพราะการค้าและบริการส่วนใหญ่อยู่ในความครอบครองของคนจีน ไม่ว่าจะการค้าข้าว บริการรถลาก หรือเดินเรือ ฯลฯ ในทางสังคมและวัฒนธรรม ที่คนจีนเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและชาย เกิดการแต่งงานกันเอง คงความเป็นจีนไม่

¹²⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุครีพ), “ฉายาหรือชื่อแซ่,” ใน นามสกุล นานาสาระ, (กรุงเทพฯ: ชมรมคนรักวัง, 2544), น.37.

¹²⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เปรียบเทียบนามสกุลกับชื่อแซ่,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยโทไปล์ โฉมศิริ, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, 2509), น.15.

ยอมถูกกลืนกลายเป็นไทย อันเป็นกระบวนการผสมกลืนชาติพันธุ์ตามกลไกทางสังคม ทั้งที่ก่อนหน้านี้ “ถึงแม้จีนที่เกิดในเมืองจีนไม่กลายเป็นคนไทยก็จริง แต่ลูกและหลานจีนผู้นั้นได้กลายเป็นไทย ก็เป็นที่พอใจของข้าพเจ้าแล้ว”¹²⁶ ประกอบกับสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศจีนเอง ที่ฝ่ายจีนคณะชาติซึ่งต้องการล้มระบอบจักรพรรดิได้รณรงค์หาแนวร่วมจากคนจีนในพื้นทะเล ลัทธิการเมืองที่ท้าทายแต่ระบอบกษัตริย์เช่นนี้เอง เป็นสิ่งที่ราชสำนักสยามได้ระแวงระวังเป็นอย่างยิ่ง เพราะความเปลี่ยนแปลงในประเทศตะวันตกนับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นประจักษ์ให้เห็นถึงความอ่อนแอของระบอบกษัตริย์ ไม่อาจต้านทานระบอบการปกครองแบบใหม่ภายใต้อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ ไม่ว่าจะในญี่ปุ่น อิหร่าน ตุรกี หรือโปรตุเกส ที่มีทั้งการประกาศใช้รัฐธรรมนูญหรือรุนแรงถึงขั้นปฏิวัติ ล้วนแล้วแต่กระทบต่อระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยทั้งสิ้น ความหวาดกลัวใกล้ตัวเข้ามาทุกขณะเมื่อเกิดการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนในปี 2454 เมื่อจีนคณะชาติปฏิวัติโค่นราชวงศ์แมนจูได้สำเร็จ และได้กลายเป็นจุดแตกหักของรัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ ให้ตระหนักถึงภัยของการเปลี่ยนแปลงมาประชิดตัวแล้ว ผ่านเหตุการณ์ที่ถูกโยงหาการปฏิวัติในประเทศจีน ก็คือ กบฏ ร.ศ.130

ความสำเร็จของขบวนการชาตินิยมจีนในการล้มล้างราชวงศ์แมนจู สถาปนาระบอบสาธารณรัฐแทนระบอบกษัตริย์ สร้างความตื่นตัวให้กับประชาคมคนจีนในไทยอย่างมาก เชื่อว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อคณะนายทหารรุ่นหนุ่ม ที่เติบโตพร้อมกับสำนักแบบชนชั้นกลางมากขึ้นเรื่อยๆ กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษรายงานผลการสอบสวนผู้ก่อการ ร.ศ.130 ของทางการไทยว่า สมาชิกของคณะก่อการมีคนบังคับสยามเชื้อสายจีน (“Siamese subjects of Chinese descent”) ซึ่งสนับสนุนขบวนการของซุนยัตเซ็นร่วมด้วย¹²⁷ ตรงกันกับคำสัมภาษณ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถว่า ผู้คิดการในครั้งนี้แบ่งได้สามพวก พวกแรกเป็นคนในบังคับสยามเชื้อสายจีน มีนายแพทย์เอกเป็นหัวหน้า เป็นพวกที่มีความรู้ดีกว่าพวกอื่น และยังมีจำนวนมากกว่าด้วย พวกที่สองมีร้อยโท อัยการ ทหารเป็นหัวหน้า ส่วนพวกที่สามมีร้อยโทเป็นหัวหน้า สองพวกหลังต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นคอนสติติวชันแนลโมนาร์ชี แต่มีเสียงสนับสนุนผู้พวก

¹²⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ปัญญานายคูลี (ชาวอเมริกา),” ใน สุวิมล ชาญมานนท์, “การกำจัดอิทธิพลของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 6,” *วารสารธรรมศาสตร์* 4 (มิถุนายน-กันยายน 2517): 85.

¹²⁷ Scot Barme, *Luang Wichit Wathakan and the Creation of a Thai Identity*, (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1993), p. 24.

แรกที่ต้องการเป็นรีพับลิคไม่ได้¹²⁸ ความเกี่ยวข้องเช่นนี้ ช่วยสร้างให้เกิดความหวาดกลัวต่อคนจีน ขณะเดียวกันกลับสะท้อนถึงความหวาดหวั่นของราชวงศ์จักรีต่อภัยคุกคามราชบัลลังก์ของตน แม้แต่ประเทศจีนที่มีระบอบกษัตริย์ยาวนานนับพันปี ยังต้องพ่ายแพ้ต่อความเปลี่ยนแปลง

ความหวั่นกลัวนี้เองกลายเป็นจุดเริ่มของสำนักชาตินิยมไทย สร้างให้เป็นจีน กลายเป็นฝ่ายตรงข้ามที่กำลังคุกคาม เพื่อช่วยให้เกิดสำนึกความเป็นไทยเพื่อต้องต่อต้านเพื่อให้ อยู่รอด บทพระราชนิพนธ์หลายชิ้นจึงแฝงไว้ด้วยนัยยะ “การเมือง” มากกว่าจะมุ่งประนามคนจีน ในเมืองไทยเพื่อสร้างศัตรูโดยตรง จนเกิดข้อสังเกตว่า เบื้องหลังของงานเหล่านี้อาจหวังแค่เพียงจะ สื่อสารกับโลกตะวันตกเสียมากกว่า เพราะพระราชนิพนธ์โจมตีชาวจีนหลายชิ้นมีทั้งพากษ์ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ¹²⁹ รวมถึงเปรียบเทียบสกุลฯ ด้วย¹³⁰ เนื่องจากคนตะวันตกมีความ รังเกียจคนจีนอยู่ก่อนแล้ว พระมกุฎเกล้าฯ เหมือนจะพยายามบอกกับต่างชาติว่า คนไทยมิใช่คน ตะวันออกที่หยาบช้าเช่นคนจีน แต่ศิวิไลซ์เหมือนกับคนตะวันตก เห็นจากความพอใจอย่างมาก

¹²⁸ “ทหารบกกำเริบ,” สยามออบเซอร์เวอร์ (8 มีนาคม ร.ศ. 130): 2-3 อ้างถึงใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, กบฏ ร.ศ. 130 กบฏเพื่อประชาธิปไตยแนวคิดทหารใหม่, น. 205.

¹²⁹ เชียงอรุณ 64 บทที่ 2 ใน Scot Barme, Luang Wichit Wathakan and the Creation of a Thai Identity, p. 37.

¹³⁰ การตีพิมพ์ครั้งแรกของงานชิ้นนี้ยังมีประเด็นข้อสงสัย เพราะได้มีการพิมพ์ซ้ำกันมา หลายแหล่งโดยไม่อ้างอิงว่าคัดลอกจากที่ไหน รวมทั้งใน ปกิณกะคดี แต่ใน บรรณานุกรมพระราช นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติและ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใน วาระครบ 60 ปี นับแต่วันเถลิงถวัลยราชสมบัติ, 2513), น.30. ระบุว่า บทความใน ปกิณกะคดี ตั้งแต่บทที่ 1 ถึง 7 ซึ่งรวม เปรียบนามสกุลฯ ด้วย “แปลจากภาษาอังกฤษซึ่งออกในหนังสือพิมพ์ สยามออบเซอร์เวอร์ พระนคร โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย ร.ศ.131 164 หน้า” ที่น่าสนใจคือในลำดับ ถัดจาก ปกิณกะคดี ระบุว่า “เปลี่ยน [เปรียบเทียบ] นามสกุลกับชื่อแซ่ พระนคร โรงพิมพ์ไทยพิทยา 2490 20 หน้า พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพขุนประวิตรเวชชาชีวะ” ซึ่งทั้งห่าง จากรัชสมัยนานมาก อีกทั้ง ในส่วนบทความภาษาอังกฤษใน บรรณานุกรมฯ เอง ก็ไม่ได้ระบุว่า มี บทความในพากย์อังกฤษ เช่นเดียวกับ “ยิวแห่งบูรพทิศ” แต่อย่างไร ผู้ศึกษาพบว่ามีการถ่าย ดันฉบับลายพระหัตถ์ในพากย์ภาษาไทยไว้ใน นามสกุล นานาสาระ, น.40-46. ยังไม่พบที่ตีพิมพ์ หรือต้นฉบับในพากย์อังกฤษแต่อย่างใด

หลังตีพิมพ์ “ยิวแห่งบูรพาทิศ” ซึ่งผู้อ่านชาวยุโรปให้การตอบรับเป็นอย่างดี¹³¹ อาจเป็นด้วยว่า การใช้ชีวิตในประเทศอังกฤษหลายปีทำให้คุ้นเคยกับความคิดของคนอังกฤษบางพวกที่ไม่พอใจชาวยิวที่เข้าไปแสดงบทบาททางเศรษฐกิจของอังกฤษ เช่นเดียวกับที่ไทยกำลังเจอกับคนจีน¹³² การเปรียบจีนกับยิวนี้ยังสอดคล้องกับทัศนคติของสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถอีกด้วย ที่เห็นว่าคนจีนในไทยไม่ต่างจากพวกยิวในรัสเซีย ที่คดโกงและหวังอยากปกครองประเทศจนทำให้เกิดจลาจล¹³³

การริเริ่มใช้นามสกุลเพื่อสร้างความเป็นไทยให้เกิดขึ้น ระบุไว้ในมาตรา 3 “ชื่อคนไทยทุกคน ต้องประกอบด้วยชื่อตัวและชื่อสกุล” ก็คือการสร้างระบบสัญลักษณ์ที่เป็นไทยขึ้นนั่นเอง โดยหยิบยืมวิธีเรียงลำดับชื่อแบบตะวันตก (Western order) มาใช้ เพื่อขบเน้นให้ต่างจากระบบชื่อสกุลของคนจีน ไปพร้อมกับเหยียดหยามให้ความเป็นจีนต่ำและล้าหลังกว่า ฉะนั้น นิยามหนึ่งของความเป็นคนไทยคือการใช้นามสกุล เป็นสถานภาพอย่างไม่เป็นทางการแต่มีความสูงส่งกว่าความเป็นพลเมือง ที่คนจีนในไทยล้วนได้รับสถานภาพนี้ตอบแทนการจ่ายภาษีให้รัฐอยู่แล้ว แต่หากต้องการเป็นไทยรวมทั้งสิ้นทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป ก็เพียงแค่สละแห่มาใช้นามสกุลตามระเบียบแบบแผนของรัฐไทยสมัยใหม่

คนจีนกับการดำรงความเป็นจีนด้วย “แซ่สกุล”

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา เชื่อว่ายังคงมีคนจีน (“จีนนอก”) และคนเชื้อจีนจำนวนมากไม่ยอมจดทะเบียนนามสกุลตามพระราชบัญญัติชื่อนามสกุลฯ โดยมีลูกกล่าวหาว่าอาศัยอยู่ในไทยอย่างผิดกฎหมายแต่ประการใด ยังคงสถานะพลเมืองมาจนปัจจุบัน นั่นคือกลุ่มนามสกุลที่ขึ้นแต่ด้วยคำว่า “แซ่-” ซึ่งเข้าใจส่วนใหญ่เกิดจากการติดต่อกับทางราชการ ที่

¹³¹ เติ้งอวอร์ด 64 บทที่ 2 ใน Scot Barme, *Luang Wichit Wathakan and the Creation of a Thai Identity*, p. 37.

¹³² กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), น.80.

¹³³ หจช. ๑.6 ม.3.6 ก/6 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (8 มิถุนายน ร.ศ.131) อ้างถึงใน กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์, เรื่องเดียวกัน, น.80.

จำเป็นต้องกรอกเอกสารหรือแบบฟอร์มคำร้องต่าง ๆ ที่มีช่อง “นามสกุล” ทางเจ้าหน้าที่รัฐอาจจะเว้นว่างไว้ หรือไม่ก็เขียนแซ่ของคนนั้นในช่องนามสกุลว่า “แซ่-” ฉะนั้น นามสกุล “แซ่-” ที่ยังมีใช้อยู่ในปัจจุบันจึงไม่ได้ถือว่าเป็นนามสกุลตามกฎหมายไทย เพราะไม่ได้จดทะเบียนนามสกุลอย่างถูกต้อง เป็นเพียงอนุโลมถือแทนนามสกุลเท่านั้น ปรากฏในคำให้การของนางหุ่น มารดานายโปเส็ง ขอจดนามสกุลให้บุตรตน

การที่นายโปเส็งยังไม่ได้ขอจดทะเบียนนามสกุลตามประกาศล่วงเลยมาจนบัดนี้ ก็โดยเข้าใจว่านายโปเส็งเป็นจีนไม่ต้องเป็นทหาร เพราะบิดามารดาเป็นจีนนอก ถึงตัวนายโปเส็งจะเกิดที่เมืองไทยก็ไม่ต้องเป็นทหาร จึงได้ใช้แซ่ซุ่มตามบิดาของเขา...¹³⁴

คำชี้แจงหลักปฏิบัติเรื่องนี้มาปรากฏชัดในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งคนจีนหรือ เชื้อจีนจำนวนมากขอจดทะเบียนหรือเปลี่ยนนามสกุลเป็น “แบบไทย” เมื่อปลดจังหวัดจันทบุรี ทำหนังสือหารือถึงกระทรวงมหาดไทยเรื่อง “ขอจดทะเบียน เปลี่ยนนามสกุล”

...ปัญหาที่มีอยู่เวลานี้เกี่ยวแก่คนจีน เพราะคนจีนมาอยู่ประเทศสยามช้านาน มีภรรยาและบุตร ๆ เป็นคนสัญชาติไทย ที่มีความประสงค์จะจดทะเบียนเปลี่ยนจากแซ่เป็นนามสกุลเองบ้าง บุตรขอเปลี่ยนจากแซ่เป็นนามสกุลบ้าง เพราะบุตรได้ขึ้นทะเบียนทหารกองเกินอัตราแล้วบ้าง หรือเข้ารับราชการครู เป็นเสมียน

...

ตามธรรมเนียมสามัญและทางราชการเสมือนยอมรับว่าแซ่ตรงกับนามสกุล จึงยอมรับให้เขียนนามเดิมและแซ่ของคนจีนกลายเป็นนามสกุล ลงในบรรดาหนังสือราชการต่าง ๆ เช่นการเสียภาษีอากร ใบอนุญาตต่าง ๆ ใบสำคัญรับเงิน ตลอดจนการรับขึ้นทะเบียนทหารกองเกินอัตราของบุตรจีน ซึ่งเกิดในสยามมี

¹³⁴ หจช. ร.7 ม.27/132 นางหุ่น อําเภอบ่อมปราบ ขอจดนามสกุลให้นายโปเส็งบุตรว่า “ซุ่มตระกูล” (มกราคม – 11 กุมภาพันธ์ 2474)

สัญชาติเป็นไทยและยอมรับเข้าเป็นครู เป็นเสมียน สืบเนื่องมา ถ้าผู้ไม่มีนามสกุล ก็จดทะเบียนบิดาลงไปแทน

มาฉบับนี้ บรรดาผู้ที่มีนาม-นามสกุล เป็นสำเนียงภาษาต่างประเทศ นิยมขอ เปลี่ยนนาม-นามสกุล เป็นภาษาไทย ข้อนี้นับว่าได้วางทางการไว้แล้วไม่มีปัญหา ปัญหาเมื่ออยู่ว่า

๑) คนจีนซึ่งมาภิรรมยาเป็นหญิงไทย มีบุตรเป็นสัญชาติไทย แต่บุตรยัง ใช้แซ่ของบิดาแทนนามสกุลอยู่ บิดาซึ่งเป็นจีนจะจดทะเบียนนามสกุล เพื่อ สะดวกแก่บุตรของตนจะใช้สืบเนื่องไป ดังนี้ จะรับจดทะเบียนเปลี่ยนจากแซ่เป็น นามสกุลให้แก่คนจีนนั้นได้หรือไม่ ถ้าได้จะเรียกว่าเปลี่ยนนามสกุลหรือจ ดทะเบียนใหม่

๒) บุตรจีน ซึ่งเป็นชายสัญชาติไทย แต่ยังใช้แซ่ของบิดาแทนนามสกุลอยู่ ขึ้นทะเบียนทหารกองเกินอัตราแล้ว และสมัครเป็นครูประจำบาลหรือเป็นเสมียน ฝึกหัด ไม่มีภรรยา ยังอยู่ในครอบครัวของบิดา จึงไม่ไต่หัวหน้าครอบครัว และยังไม่บรรลุนิติภาวะ แต่บิดาไม่มีความประสงค์จะจดทะเบียนนามสกุล สมัครใช้แซ่ ของตนอยู่ บุตรจีนผู้นี้ขอจดทะเบียนนามสกุล จะรับจดทะเบียนได้หรือไม่ และที่บรรลุนิติภาวะแล้ว แต่ยังไม่มีการหย่าอีกอย่างหนึ่ง

๓) คนต่างด้าวทั่วไป มีหลักฐานอยู่ในประเทศสยาม ขอจดทะเบียน นามสกุลเป็นไทย จะรับจดทะเบียนได้หรือไม่

ทั้งนี้ ได้มีผู้ร้องขออยู่แล้ว จึงเรียนปฏิบัติมาเพื่อได้ถือปฏิบัติต่อไป.¹³⁵

ปลัดกระทรวงมหาดไทยตอบกลับคณะกรรมการจังหวัดจันทบุรีว่า

...

ปัญหาข้อ ๑ และ ๓ เรื่องคนต่างด้าวขอจดทะเบียนนามสกุลนั้น ให้ท่าน ปฏิบัติการตามหนังสือของกรมมหาดไทย (หมุ่) ที่ ๑๓/๒๔๘๒ ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๒ ส่วนการใช้แซ่ ตามนิตินัยไม่ถือว่าเป็นนามสกุล

¹³⁵ หจข. มท.5.4.2/424 การจดทะเบียนเปลี่ยนนามสกุล (2482)

ปัญหาข้อ ๒ ให้แนะนำบิดาเป็นผู้ร้องขอจดทะเบียนนามสกุล เพื่อประโยชน์แก่บุคคลในครอบครัว ส่วนบิดาเมื่อไม่ประสงค์จะใช้นามสกุลนั้น จะให้แซ่ไปตามเดิม ก็ไม่เป็นการขัดข้องอย่างใด.¹³⁶

คำขอหรือทำนองนี้ยังพบได้อีกเท่าที่ที่ยืนยันได้จากเอกสารของจังหวัดชลบุรี¹³⁷ และชุมพร¹³⁸ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยชี้แจงคล้ายกัน คือ ไม่ถือว่า “แซ่-” เป็นนามสกุลมาก่อน¹³⁹

คนจีนกับการใช้นามสกุลรูปแบบไทย

แต่ก็มีคนจีนหรือเชื้อจีนจำนวนหนึ่งที่พร้อมจะใช้นามสกุล และอาจถือว่าเป็นการสละธรรมเนียมให้แซ่อันเป็นเครื่องบ่งแสดงความเป็นจีน หากว่าความพยายามแปลงอัตลักษณ์มาสู่ความเป็นไทยกลับเป็นเรื่องเชิงรูปแบบ แคร่ย้ายจากชื่อประจำสกุลที่วางไว้หน้าชื่อตัวเอง มาเป็นแบบชื่อรองซึ่งทางการไทยเดียนมาจากธรรมเนียมตะวันตกนั่นเอง มิได้เกี่ยวกับสาระหรือความหมายของชื่อเท่าไรนัก บางคนอาจนำสำเนียงจีนมาสะกดด้วยพยัญชนะไทย บางคนอาจผสมคำสำเนียงจีนกับคำไทย แนวโน้มนามสกุลเช่นนี้ยังไม่พบมากนักในระยะ แต่เมื่อผ่านไปชั่วเวลาหนึ่งเข้าปลายรัชกาลที่ 6 จึงเริ่มพบมากขึ้น และปรากฏชัดในสมัยรัชกาลที่ 7 เช่น “ล่อเฮง”¹⁴⁰ “ลี้จี้ตัน”¹⁴¹ “เกียตติหลี”¹⁴² “จีนเฮ้งศรี”¹⁴³ “ตั้งฮั่วเชียง”¹⁴⁴ “ตันกิดเซ็ง”¹⁴⁵ “เหลียงเซ็ง”¹⁴⁶

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁷ หจข. มท. 5.4.2/114 จังหวัดชลบุรีหรือการจดทะเบียนและเปลี่ยนนามสกุล (2480)

¹³⁸ หจข. มท. 5.4.2/41 คำธรรมเนียมเปลี่ยนนามสกุล (2479)

¹³⁹ แต่อาจเข้าใจในอีกด้านได้ว่า แม้ในสมัยจอมพล ป. คำธรรมเนียมจะลดเหลือครึ่งเท่าตัวแค่ 10 บาทเท่านั้น (ตั้งแต่ปี 2481) แต่ต้องถือว่าเป็นจำนวนเงินสูงมากอยู่ดี หากวินิจฉัยเป็นอย่างอื่นอาจเกิดภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกกับคนเชื้อจีนจำนวนมาก

¹⁴⁰ หจข. ร.6 น.47.3.3/37 อำเภอดุสิต นายยู่ง่ง ขอจดนามสกุลว่า “ล่อเฮง” (27 มีนาคม 2468)

¹⁴¹ หจข. ร.6 น.47.3.8/124 อำเภอบางรัก รายงานเรื่องนายพุก รุจิเวทย์ ขอเปลี่ยนนามสกุลใหม่ว่า “ลี้จี้ตัน” ทางราชการอนุญาต (17-18 เมษายน 2461)

“ฮุนยั้งฮั่ว”¹⁴⁷ ฯลฯ จนเกิดสภาวะ “ย้อนแย้ง” อย่างน่าสยใจ เพราะนามสกุลในกลุ่มนี้ต้องจดทะเบียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แสดงว่ารัฐไทยได้รับรองความเป็นจีนผ่านสำเนียง “แบบจีน” ที่ต้องใช้คู่กับชื่อบุคคลในการลงนามต่าง ๆ ซึ่งมีใช้แค่จีนเท่านั้นยังพบเห็นได้ในเชื้อชาติอื่นด้วย¹⁴⁸

การใช้นามสกุลสำเนียงจีนหรือสำเนียงต่างดาวอื่นเช่นนี้ จึงยังมีได้ถูกกล่าวหาว่า “ไม่เป็นไทย” แต่อย่างไร เพราะทางเจ้าพนักงานเองยังแนะนำหรือกำหนดให้ผู้จดทะเบียนกระทำเช่นนี้อีกด้วย ดังเช่น

นายผัน อายุ 52 ปี บิดาชื่อ นายชูชิม แซ่แต้ มารดาชื่อ นางหิม ร้องขอจดนามสกุลว่า “ไจกุศล” เพื่อให้ตนกับครอบครัว ทางการสอบสวนแล้วพบว่านายผันไม่มีญาติพี่น้องร่วม

¹⁴² หจช. ร.7 ม.27/19 นายใช้ แซ่ลี อ.พระนคร ขอจดนามสกุลว่า “เกียดดีหลี” (16-19 สิงหาคม 2474)

¹⁴³ หจช. ร.7 ม.27/75 นายซุ่น แซ่เอ็ง อ.ลาดกระบัง ขอจดนามสกุลว่า “เงินเฮ้งศรี” (15 มิถุนายน – 19 สิงหาคม 2475)

¹⁴⁴ หจช. ร.7 ม.27/160 นายจินเฮี้ยว อ.ป้อมปราบ ขอจดนามสกุลว่า “ตั้งฮั่วเซียง” (12 มกราคม-2 กุมภาพันธ์ 2475)

¹⁴⁵ หจช. ร.7 ม.27/163 นายเฮงใช้ อ.บ้านทวาย ขอจดนามสกุลว่า “ตันกิดเซ็ง” (11-17 เมษายน 2472)

¹⁴⁶ หจช. ร.7 ม.27/566 นายยงฮั่ว แซ่เอ็ง อ.ภาษีเจริญ ขอจดนามสกุลว่า “เหลียงเซ็ง” (23-29 สิงหาคม 2475)

¹⁴⁷ หจช. ร.7 ม.27/610 นายเซ่ อ.พระนคร ขอจดนามสกุลว่า “ฮุนยั้งฮั่ว” (19 กุมภาพันธ์ - 3 มีนาคม 2476)

¹⁴⁸ ตัวอย่างเช่น หจช. ร.7 ม.27/130 นายหะยีดี ชาติแขก อ.ดุสิต ขอจดนามสกุลว่า “ซาเอ็บอาลี” (10 – 14 ตุลาคม 2472), หจช. ร.7 ม.27/552 รองอำมาตย์เอกแฮรี่ แซมแมน อ.บ้านทวาย ขอจดนามสกุลว่า “บริทาจปมาน” (9 มกราคม – 13 กุมภาพันธ์ 2471), หจช. ร.7 ม.27/257 นายหะยีโตวาลูด อ.พระโขนง ขอจดนามสกุลว่า “แนะหมัด” (30 พฤศจิกายน – 7 ธันวาคม 2476) เป็นต้น

สายโลหิตไม่มีใครเคยจดทะเบียนนามสกุลไว้ก่อนเลย แต่นามสกุลที่ขอนี้ฟ้องกับผู้อื่นที่จัดไว้ก่อนแล้ว¹⁴⁹

ตรวจแล้วนามสกุล “ใจกุศล” มีฟ้องกับผู้จัดไว้แล้ว ได้เลือกตั้งให้โดยอาศัยนามบิดาเป็นเกณฑ์ตั้งว่า “วงศ์ชูชัม” ไม่ฟ้อง ไม่ต้องขอห้ามตามพระราชบัญญัติพระราชกฤษฎีกาตั้งนามสกุล ครอบอนุญาต¹⁵⁰

ยังพบในกรณีขอเปลี่ยนนามสกุลด้วย เมื่อพระภิกษุอุไร วัดเทพศิรินทราวาส เขียนคำร้องขอจดนามสกุล “อมละพันธุ” ให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติฯ เพราะชื่อนามสกุล “แสงอรุณ” ที่ใช้อยู่ขณะนั้น ยังไม่ได้จดทะเบียนและไม่ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษ แต่เจ้าหน้าที่ได้สอบถามเพิ่มเติมพบว่า ขณะยังอยู่ที่จังหวัดชลบุรีเคยใช้นามสกุลอยู่ระยะหนึ่งว่า “ตันง่วนเฮง” พอเข้ารับราชการที่กองอัยการประจำจังหวัดได้คิดนามสกุล “แสงอรุณ” ขึ้นใช้เอง เนื่องจาก “นามเก้านี้ไปแซ่ซึ่งนายดีด พี่ชายร่วมท้องและร่วมโยมผู้ชายกันมานั้นไม่เพราะ ฟังเป็นเงินไป และทั้งนายดีด พี่ชายอาตมาก็ถึงแก่กรรมแล้ว”¹⁵¹ แต่นายทะเบียนเห็นว่า

..ได้สวนได้ความว่าพระภิกษุอุไร มีนามสกุลใช้ร่วมกับพี่ชายอยู่ ทางจังหวัดชลบุรีแล้ว และพระภิกษุอุไรมาพักอยู่ที่วัดเทพศิรินทร์ชั่วคราว

ไม่ควรอนุญาตให้จด เพราะมีภูมิลำเนาอยู่นอกเขตต์การจดทะเบียนและมาอยู่ชั่วคราว เมื่อจะขอเปลี่ยนแปลงหรือจดนามสกุลใหม่ ควรไปขอทางจังหวัดที่ตนอยู่¹⁵²

¹⁴⁹ หจช. ๑.6 น.47.3.6/38 อําเภอบางขุนพรหม นายผันขอจดนามสกุลว่า “วงศ์ชูชัม” (5-26 ตุลาคม 2470)

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵¹ หจช. ๑.7 ม.27/164 พระภิกษุอุไร อําเภอบ่อปราบขอจดนามสกุล แต่ทางราชการสอบสวนแล้วพี่ชายมีนามสกุลว่า “ตันง่วนเฮง” จึงขอให้ใช้ร่วมกับพี่ชาย (20-25 เมษายน 2476)

¹⁵² เรื่องเดียวกัน.

ทั้งสองกรณีแสดงให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่วินิจฉัยพบแนวคิดที่ว่านามสกุลต้องแสดงถึงการสืบเชื้อสายจากพ่อสู่ลูกเป็นหลัก มิได้มีประเด็นเรื่องเชื้อชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง แม้ในรายพระภิกษุคูไรจะถูกอ้างด้วยเรื่องภูมิลำเนา แต่ก็ไม่มีกฎหมายห้ามมิให้ขอเปลี่ยนแปลงนอกภูมิลำเนาเลย และยังพบว่ามีการร้องในลักษณะนี้ที่ได้รับการอนุมัติด้วย การปฏิเสธเช่นนี้น่าจะเป็นข้ออ้างเพื่อถนอมน้ำใจเสียมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ยังมีคนจีนซึ่งเป็นข้าราชการชั้นสูงและคหบดีจำนวนมาก ได้รับพระราชทานนามสกุลจากพระมงกุฎเกล้าฯ ด้วย ในกรณีเช่นนี้ ลักษณะเฉพาะของนามสกุลพระราชทานกลับบดบังลักษณะความเป็นจีน ไม่ว่าจะ ตยงคานนท์, เตชะวณิช, เลหาเกียรติ, เลหาเสรษฐ์, โชติกเสถียร, อุชชิน, ณ ระนอง หรือ ณ สงขลา เป็นต้น ด้วยอภิสิทธิ์ที่นามสกุลสามัญชนทำไม่ได้ ไม่ว่าจะการใช้คำจากภาษาบาลีหรือสันสกฤต หรือใช้คำบางคำที่สงวนไว้จำเพาะ เช่น ณ นำหน้า เป็นต้น ความแตกต่างที่ปรากฏผ่านนามสกุลจึงพบเห็นได้เฉพาะนามสกุลสามัญชน ไม่ว่าจะสามัญชนไทยหรือจีน แต่นามสกุลพระราชทานกลับช่วยทำให้ความแตกต่างเลือนลางจนกระทั่งหายไป

...ทั้งนั้นนอกจากจะเป็นวิธีที่ทรงยกย่องเจ้าของสกุลนั้น ๆ ว่าเป็นผู้อันควรมีเกียรติที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงยอมรับนับถือแล้ว ยังเป็นการประกาศอย่างชัดแจ้งไปในตัวทันทีว่าสกุลนี้เป็นคนไทย ขณะเดียวกันก็ได้กลืนเอาศัพท์สำเนียงชื่อแซ่เดิมให้ค่อย ๆ จางไปพร้อมกับความเป็นไทยเข้ามาแทนที่ด้วย บรรดาผู้ดำรงสกุลและบุตรหลานผู้จะสืบสกุลไปในภายหน้า ก็ย่อมนิยมยินดีเป็นชนชาติไทยผู้มีเกียรติแน่ที่เดียวว่า เขาทั้งหลายย่อมจะรักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและสืบสกุลไทยที่ได้รับพระราชทานนี้ต่อไป ด้วยความภักดีต่อประเทศชาติไทย จะฝากกายฝากผีทิ้งสมบัติพิสดานตลอดจนสายโลหิตของเขาชั่วลูกหลานอยู่กับผืนแผ่นดินไทยเราไปชั่ววันรันดร นี่แหละคือพระราชปรารภอันยิ่งใหญ่ที่เราควรนับได้ว่า เป็นผลพลอยได้อย่างมหาศาล¹⁵³

หากนามสกุลเป็นเครื่องมือของการผสมกลืนทางเชื้อชาติแล้ว อาจกล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไปว่า เครื่องมือที่กล่าวถึงนั้นอาจหมายถึงเฉพาะ “สกุลไทยที่ได้รับพระราชทาน”

¹⁵³ จมื่นอมรรตวรักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), กำเนิดนามสกุล เล่ม 1, น.31-32.

เท่านั้น แต่ยังมีนามสกุลอีกมากไม่ว่าจะเป็นทั้งของคนจีน คนไทยเชื้อจีน หรือกระทั่งคนไทยเนื้อแท้ที่เป็นแค่นามสกุลสามัญชน ที่แตกต่างเพราะถูกแบ่งแยกภายในระบบนามสกุลของไทยเอง ด้วยการย้ำเน้นให้เห็นความต่างระหว่างนามสกุลพระราชทาน-สามัญชน ขึ้นมาประชันกับความต่างระหว่างนามสกุลคนไทย-จีน

“เปรียบเทียบนามสกุลกับชื่อแซ่” ตรรกะการแบ่งขั้ว

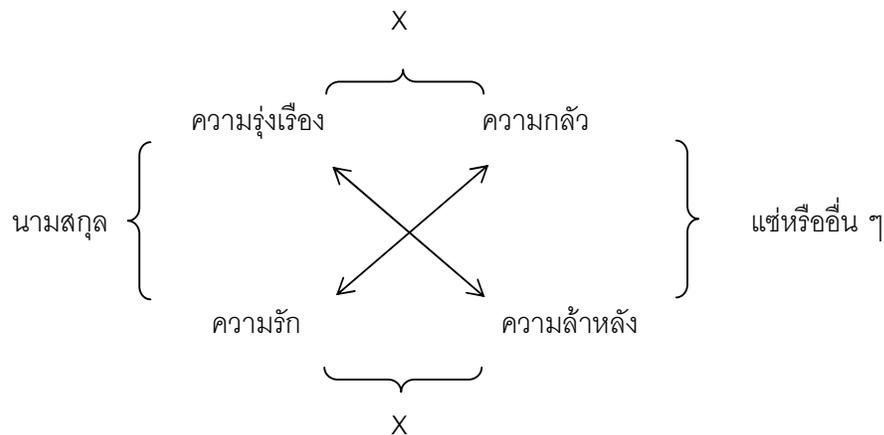
ณ จุดนี้ อาจพอประมวลปฏิบัติการจำแนกประเภทของนามสกุลได้เป็นสองชุด นั่นคือ พระราชทาน-สามัญชน และ ไทย-จีน ด้วยการฉายใช้/อ้างอิงวาทกรรมมานุษยวิทยาว่า ด้วยวิวัฒนาการ ผลดีให้นามสกุลเป็นสัญลักษณ์ความเจริญรุ่งเรือง ความส่วนนี้ยืนยันผ่านเปรียบเทียบนามสกุลฯ ทำให้เครื่องมือชิ้นนี้ ยกระดับให้การบังคับคนไทยใช้นามชนิดใหม่เป็นยิ่งกว่าการจดทะเบียนตามกฎหมาย ไปสู่ความชอบธรรมตามระบบคุณค่าสังคมขณะนั้น ที่สำนึกอยากเห็นชาติบ้านเมืองตัวเองก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่เป็นกระแสในหมู่นักผู้มีการศึกษา ทำให้เราต้องหวนกลับมาพิจารณาเปรียบเทียบนามสกุลฯ อีกครั้ง เพื่อให้ได้บทช่วยยืนยันปฏิบัติการทางอำนาจในการจำแนกแยกประเภทของนามสกุล โดยอาศัย สี่เหลี่ยมสัญลักษณ์ ของ เกรมาส (Greimas) นักสัญศาสตร์เชิงโครงสร้าง¹⁵⁴ เพื่อช่วยอธิบาย ดังนี้

ความรุ่งเรืองคู่ความรัก ความล้มล้างคู่ความกลัว

การลำดับชั้นให้การใช้ระบบชื่อยานามจากความล้มล้างไปสู่ความเจริญ หรือจาก แซ่ ไปสู่ นามสกุล เพื่อให้เกิดความหมายที่อิงอาศัย “ความแตกต่าง” กตผลักให้เห็นว่าคนจีนเป็นชาติล้มล้าง ขณะที่คนไทยเป็นชาติเจริญแล้ว ดังนั้น การใช้ชื่อแซ่จึงต่างจากนามสกุล มิอาจลอกเลียนกันได้ และนี่คือ คู่ขัดแย้งหลัก ความรุ่งเรือง ↔ ความล้มล้าง จากนั้น ตัวบทได้ขยายความถึงเหตุแห่งกำเนิดทั้งของระบบว่า นามสกุล “เป็นประเพณีอันเนื่องมาจากความรัก [ร่วมสายโลหิต] ”

¹⁵⁴ ดูคำอธิบายอย่างละเอียดที่ นพพร ประชากุล, “สัญศาสตร์โครงสร้างกับการวิจักษ์ภาพยนตร์,” ใน แล่นเนื้อ เกือบหนึ่ง เล่มสอง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2542), น.(11)-(37).

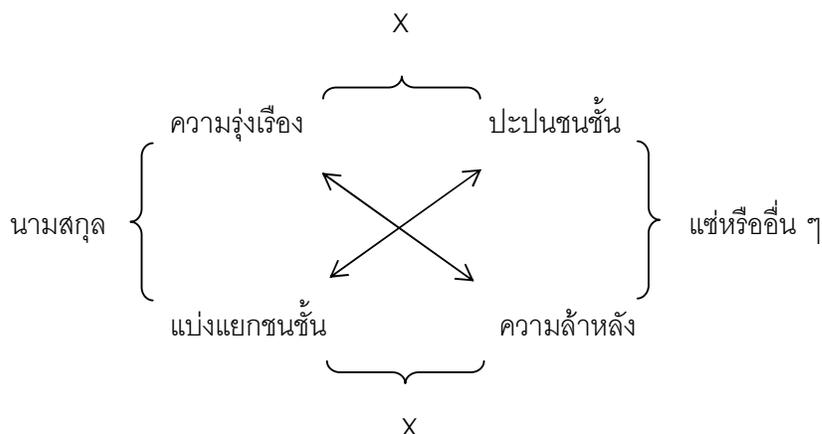
ส่วนแท้ “มีขึ้นเพื่อความกลัว [ต้องช่องสุ่มกำลังเพื่อป้องกันภัย]” ความแตกต่างนี้นำมาสู่ คู่ขัดแย้ง
รอง ความรัก \longleftrightarrow ความกลัว ทำให้เราสามารถจัดวางความสัมพันธ์คู่ขัดแย้งทั้งสองได้ดังนี้

จากแผนผัง ทำให้สรุปได้ว่าการแบ่งคู่ตรงข้ามระหว่างนามสกุลกับแซ่และระบบล้ม
หลังอื่น นั้นเกิดอย่างรุนแรงและชัดเจน ตัวยกแยกสองส่วนของคู่ขัดแย้งจนกระทั่งไม่เกิด (หนึ่ง)
ชาติที่รุ่งเรืองแต่ยังเต็มไปด้วยสงครามทำให้ผู้คนหวาดกลัว หรือ สอง) ชาติที่ล้มหลังแต่ผู้คนกลับ
รวมตัวอยู่ด้วยความรักเสนาหา

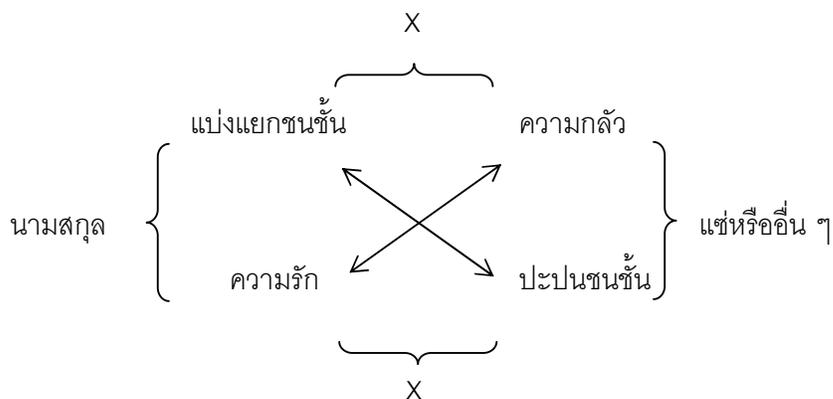
นามสกุล “ซำ” ไม่ใช่นามสกุล “เจ้า” แต่แซ่ “บ่าว” คือแซ่ “นาย”

ความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งชุดใหม่ ยังคงอิงโครงเรื่องหลักซึ่งเปรียบเทียบระหว่าง
นามสกุลกับแซ่ว่าเป็นความรุ่งเรืองกับความล้มเหลว ความรุ่งเรือง \longleftrightarrow ความล้มเหลว หากแต่ใน
เปรียบเทียบนามสกุลฯ ยังเสนอชุดคู่ขัดแย้งอีกหนึ่งคู่เป็นหลักให้นามสกุลอิง ในฐานะกุศโลบายปกครอง
บ้านเมือง ที่ดำเนินไปพร้อมกันสัญลักษณ์ความศิวิไลซ์ ตามที่ว่า “เป็นมูลแห่งความจงรักภักดีต่อผู้
ที่เป็นหัวหน้าปกครองสกุลชั้น ๑ และเลยเป็นเครื่องจูงใจให้รู้จักความภักดีต่อท่านผู้ปกครองชาติ
อีกชั้น ๑” ซึ่งแบ่งระดับสังคมออกเป็นสอง “ระดับชั้น” และด้วยว่า นามสกุลนั้นจำกัดเฉพาะคน
ร่วมสายโลหิต ต่างจากชื่อแซ่ “ไม่เหมือนชื่อแซ่หรือชื่อแคว้น ซึ่งซ้ำกับเจ้าบ่าวกับนายใช้ร่วมกัน
ตามประเพณีจีนเดิยวันนี้และสักอิตโบราณ” นามสกุลจึงเป็นกลไกแบ่งแยก “ชนชั้น” กันคนต่าง
สายโลหิตไม่ให้ปะปนกัน (แยก “ซำ” ออกจาก “เจ้า” แยก “บ่าว” ออกจาก “ไพร่”) จึงได้คู่ขัดแย้ง
รอง ปะปนชนชั้น \longleftrightarrow แบ่งแยกชนชั้น เมื่อนำมาจัดวางความสัมพันธ์คู่ขัดแย้ง ได้ดังนี้

จากแผนผังนี้ ได้ข้อสรุปเช่นเดียวกับผังแรกว่า การแบ่งแยกชั้นระหว่างนามสกุลกับแซ่นั้นยังคงรุนแรงและชัดเจน แม้จะเปลี่ยนชุดคู่ขัดแย้งจาก ความรัก ↔ ความกลัว ให้กลายเป็นคู่ขัดแย้ง ปะปนชนชั้น ↔ แบ่งแยกชนชั้น แล้วก็ตาม แสดงให้เห็นว่าชาติที่เจริญรุ่งเรือง (ใช้นามสกุล) จำต้องแบ่งแยกระหว่างชนชั้น ส่วนชาติที่ลำหัด (ใช้แซ่หรืออื่น ๆ) กลับต้องปะปนคละเคล้าชนชั้น ดังนั้น ชาติเจริญรุ่งเรืองเนื่องจาก/ทำให้คนเสมอภาคไว้ระบบชนชั้น และชาติลำหัด เพราะว่ายังยึดถือต่อระบบชนชั้น จึงไม่ปรากฏในระบบความหมายของเปรียบเทียบนามสกุลฯ

หากนำแผนผังทั้งสองซึ่งต่างมีคู่ขัดแย้งหลัก ความรู้เรื่อง ↔ ความลำหัด เป็นคู่ขัดแย้งร่วมกัน หากถอดคู่ขัดแย้งนี้ทิ้ง เพื่อยุบรวมแผนผังทั้งสองให้เป็นหนึ่งเดียว จะได้ระบบความสัมพันธ์ของความหมาย ได้ดังนี้

แม้ว่าจะถอดคู่ขัดแย้งหลัก ความรู้เรื่อง ↔ ความลำหัด ซึ่งหยิบยืมมาจากวาทกรรมทางชาติพันธุ์วรรณา ไม่นำมาพิจารณาระบบความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งใหม่ แต่ผลลัพธ์ที่ได้ก็ยังคงตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง พบการแบ่งแยกเด็ดขาดในลักษณะแบ่งขั้วตรงกันข้าม ตอกย้ำให้เห็นว่า ตัวบทได้จัดวางนามสกุลให้แยกขาดจากแซ่ พระราชบัญญัตินามสกุลฯ จึงมิได้ลื้อหรือลอก

วัฒนธรรมของคนจีนดังที่กล่าวหากัน เพราะเป็นธรรมเนียมคนละชุดที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกัน เว้นแต่จะก้าวไปสู่ขั้นสูงสุดของความเจริญหรือใช้นามสกุล ซึ่งเป็น “ความจริงเพียงหนึ่งเดียว” ของทุกชนชาติ

หากงดเว้นอภิปรายปัญหาว่าด้วยความเจริญหรือล้าหลัง ซึ่งอาจจะเป็น “ข้ออ้าง” เพื่อบดบังความหมายที่สำคัญกว่า กลับทำให้พบนัยยะสำคัญ บ่งแสดงว่านามสกุลของคนไทย (หรือชาติที่เจริญแล้ว) เป็นสิ่งบ่งชี้ความรักและความผูกพันทางสายโลหิตของคนร่วมวงศ์ตระกูล ซึ่งอยู่ภายในชนชั้นของตัวเอง ขณะที่แซ่ของคนจีน เป็นสิ่งบ่งชี้ความเป็นพรรคเป็นพวกแบ่งกลุ่มแตกเหล่า แต่กลับไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นแต่อย่างใด

จากตรรกะภายในคำอธิบายของเปรียบเทียบนามสกุลฯ กำลังเสนอความคิดแบ่งแยกชั่วตรงข้าม อย่างตายตัวไม่ยืดหยุ่น จนกลายเป็นโครงสร้างหลักในการจดทะเบียนนามสกุล ซึ่งในปรากฏการณ์จริงแล้ว อาจกำลังกีดกันความจริงบางสิ่งที่ไม่อาจสวมทับพอดีกับโครงสร้างหลักดังกล่าว ดังกรณี “นามสกุลประทาน” ซึ่งไม่อาจจัดเข้ากับความสัมพันธ์แบบตรงกันข้าม นามสกุลพระราชทาน-นามสกุลสามัญชน ได้

นัยยะหน้าที่ของนามสกุลคือกลไกการจำแนกในระดับตัวบุคคล ยังเป็นการแบ่งแยกชั่วตรงข้ามในระดับเชื้อชาติอย่างชัดเจน แต่สิ่งที่ซ่อนแฝงไว้อย่างแนบเนียนจนถูกละเลยไปก็คือ การแบ่งแยกชั่วตรงข้ามในมิติด้านชนชั้นนั่นเอง

“ชาติ” คือ “ชาติตระกูล”

ในสภาวะที่สังคมกำลังเผชิญความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ จากขนบนิยมต่อตำแหน่งสถานะและการกำหนดช่วงชั้นทางสังคมของคนอย่างเคร่งครัด สิ่งเดียวที่ดูเหมือนว่า ชนชั้นนำพอจะพึ่งพาใช้เป็นกลไกในการตรึงในภาวะอลหม่านในสังคม ให้หยุดนิ่งกับที่ เพื่อผดุงรักษาตำแหน่งทางสังคมของชนชั้นตนเองไว้ได้ เห็นจะหนีไม่พ้นที่มาหรือกำเนิดของตัวบุคคล ไม่ว่าจะใครที่แม้จะศึกษาเล่าเรียนวิชาสมัยใหม่ จนถึงขั้นศึกษาต่างประเทศเป็นนักเรียนนอก พบเห็นระบอบการปกครองในดินแดนอื่นที่ดูว่าทันสมัยกว่าระบอบกษัตริย์ แต่ดีไม่สามารถปฏิเสธอดีตของตัวเองได้

ชาติกำเนิด จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในสายตาขององค์ประมุข ความนัยยะนี้ปรากฏผ่านพระบรมราโชวาทแก่สมาชิกเสือป่าโดยเฉพาะ ใน “ปลุกใจเสือป่า” บทที่สอง ที่ว่าด้วยสาเหตุในการตั้งกองเสือป่า โดยเกริ่นว่า ชายไทยแต่ก่อนต้องเป็นทหารทุกคน เพราะชาติไทยกำเนิดมา

จากคณะชนซึ่งทนความกดขี่ของผู้ปกครองไม่ไหว จึงต้องแยกตัวมาตั้งเป็นคณะที่เรียกตนเองว่า ไทย เราจึงต้องรบพุ่งเพื่อป้องกันตัวอยู่เสมอ จึงต้องฝึกให้ผู้ที่เกิดเป็นชายมีความสามารถป้องกันชาติของตนได้ ถ้าใครถูกเรียกเรียกว่าไม่ใช่ทหาร ถือว่าไม่ใช่ผู้ชาย เพราะทหารไม่ได้แปลว่า พลรบ แต่แปลว่า ชายหนุ่ม

ความนิยมเช่นนี้เชื่อว่าจะมีแต่ในหมู่ไทยเรา ถึงในชาติอื่นๆ ก็คิดตรงกันหมด ในรัชสมัยประเทศคนทั้งปวงแบ่งเป็นชาติใหญ่ ๔ ชาติ คือชาติกษัตริย์หรือนักรบ ๑ ชาติพราหมณ์หรือนักบุญ ๑ ชาติแพศย์หรือคนค้าขาย ๑ ชาติสุทรหรือคนทำงาน ๑ ในชาติทั้ง ๔ นี้ ถึงแม้ว่าพราหมณ์จะเป็นชาติสูงเพราะเป็นผู้มีความรู้ในวิทยาอาคมและไตรเพทก็จริง แต่ในการปกครองคณะก็ต้องอาศัยชาติกษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้ได้ฝึกฝนตนให้ชำนาญในกรรพและได้ฝึกฝนให้มีกำลังวังชา แคล้วคล่องว่องไวมาแต่เด็ก และโดยเหตุที่พระราชาริบัติมักต้องเลือกตั้งให้คนชาติกษัตริย์เป็นโดยมาก คำว่ามหากษัตริย์จึงมา เลยเข้าใจกันเป็นนามของพระราชาริบัติ คือเรียกพระราชาริบัติว่านักรบใหญ่นั่นเอง¹⁵⁵

ต่อมา ได้อธิบายคำว่า ชาติ ให้กระจ่างยิ่งขึ้น ทำให้ทราบวาระกาลที่ 6 หาได้นิยามชาติกำเนิด จำกัดเพียงว่า เขาหรือเธอถือกำเนิดในเผ่าพันธุ์หรือชาติพันธุ์ใดเท่านั้น คำว่า ชาติ จึงมิใช่แค่ระบบจัดแบ่งคนตาม เชื้อชาติ ซึ่งเชื่อว่าเป็นการจัดแบ่งตามธรรมชาติ แต่ ชาติ ยังเป็นระบบแบ่งคนตามกำเนิดในแต่ละช่วงชั้นที่ตนสังกัด ซึ่งเป็นภาคส่วนย่อยในองค์สังคมรวมทั้งหมด

คำว่า “ชาติ” นี้ ตามศัพท์เดิมแปลว่าตระกูลหรือประเภทแห่งบุคคลเช่นชาติพราหมณ์ คือ ตระกูลบุคคลที่เป็นนักบุญติดต่อกันหลาย ๆ ชั่วคน ชาติกษัตริย์คือตระกูลบุคคลที่เป็นนักรบตามกัย ดังนี้เป็นต้น “ชาติ” ก็แปลตรง ๆ ว่ากำเนิดเท่านั้น ชาติพราหมณ์ก็คือเกิดมาเป็นพราหมณ์ ชาติกษัตริย์ก็คือเกิดมาเป็นกษัตริย์ ต่อมาภายหลังไทยเราจึงมาใช้เรียกคณะชนที่อยู่ร่วมกันว่า “ชาติ” ซึ่ง

¹⁵⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า, พิมพ์เนื่องในงาน ฉาปนกิจศพนายทองสุข นาครณ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 28 ธันวาคม 2508, น.14.

อันที่จริงก็ไม่ผิดเพราะคน “ชาติไทย” ก็คือเกิดเป็นไทย เกิดในหมู่ชนที่เรียกนามตนว่า “ไทย”¹⁵⁶

ความหมายของคำ ชาติ จึงกำกวมและซ้อนทับกัน ตามตัวบทนี้ ความหมาย “ดั้งเดิม” กลับว่าด้วยชนชั้นที่แต่ละคนถือกำเนิด ส่วนความหมายที่ว่าด้วยการรวมตัวของคนคณะหนึ่งจนกลายเป็นชาติ กลับเป็นความหมายที่โดยนัย ซึ่งหากพิจารณาพร้อมกับคำอธิบายกำเนิดชาติไทย ซึ่งมาจากการแยกตัวจากผู้ปกครองเดิมซึ่งกดขี่ มาตั้งตัวเป็นคณะไทย แสดงว่าชาติไทยไม่จำเป็นต้องเกิดจากพื้นฐานทางสายโลหิตแต่อย่างใด

ชาติกำเนิด ในรัชกาลที่ 6 จึงมีความสำคัญในระดับวาทกรรมประจำยุค ตอกย้ำผ่านการเผยแพร่ต่อสมาชิกเสือป่า ซึ่งเปรียบเสมือนกองกำลังส่วนพระองค์ จาก “ปลุกใจเสือป่า” ซึ่งเป็นพระบรมราโชวาทก่อน ร.ศ.130 แต่หลังจากนั้น ความสำคัญของชาติกำเนิดได้ถูกขบเน้นมากยิ่งขึ้น ด้วยการนำไปอธิบายเปรียบเทียบทางศาสนา แม้พระมงกุฎเกล้าฯ จะเป็นกษัตริย์ที่เริ่มถอยห่างจากโลกทางศาสนา แต่ยังสนับสนุนศาสนาในเชิงแนวคิดทางปรัชญา มิได้เน้นพิธีกรรมทางปฏิบัติ โดยพระบรมราโชวาทว่าด้วยศาสนาเปรียบเทียบให้กับสมาชิกเสือป่าใน “เทศนาเสือป่า” ได้ให้เหตุผลว่าทำไมศาสนาพุทธถึงเหมาะสมจะเป็นศาสนาของคนไทย มากกว่าศาสนาอื่น โดยพิจารณาที่ชาติกำเนิดของศาสดาเป็นหลัก

...ไม่มีศาสดาที่ไทยและในเมืองไหนเหมือนพระองค์. ถ้าจะเปรียบศาสดาที่มีปรากฏอยู่ ๓ คือ พระพุทธเจ้าของเรา, พระเยซู, พระมะหะหมัด, คงรวบรวมความได้ว่าพระพุทธเจ้าได้เปรียบ, คือที่ทรงตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นก่อนข้อ ๑ เป็นอัครจรรย; ข้อ ๒ ทรงเป็นเชือกษัตริย์ซึ่งเคยกินดินอนดีได้รับความสุขสรวรพัดอย่าง, ตัดความสุขไปได้; ผู้ที่พูดว่าตนเก่งตนดีไม่ประพฤติชั่ว มักจะเป็นแต่คนจนที่ไม่เคยสบายไม่เคยสนุกจึงทนลำบากอดทนได้เช่นนี้, ไม่ค่อยจะมีน้ำหนักรอะไร เพราะได้เห็นความลำบากและอดทนความลำบากมาตั้งแต่เกิด, ได้ออดทนและได้รับใช้การงานมานานแล้ว; แต่พระพุทธเจ้าไม่ใช่เช่นนั้น. พระองค์ไม่เคยได้รับความลำบาก, ไม่เคยจน, แต่ยอมจน, เสียยิ่งกว่าไพร่! ถ้ามานึกถึงศาสดาของศาสนาอื่นไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย เยซุมีกำเนิดต่ำ; กำเนิดอยู่ในตระกูลคนที่ต่ำ ถ้าจะเรียกตามข้างพราหมณ์ ต้องว่าเป็นตระกูลพาดิษคือพ่อค้า, แต่เป็นพ่อค้าต่ำ ๆ

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, น.55-56.

ที่เรียกว่าชั้นเวศย์, คือเป็นช่างไม้. ... ส่วนพระมะหะหมัดเดิมเป็นคนไพร่ที่เดียว; ครั้นเมื่อมาสำเร็จสร้างศาสนาขึ้นได้ และได้สมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน, ตรงกันข้ามกับพระพุทธเจ้าของเรา, เพราะเดิมเป็นคนจนแล้วตั้งศาสนาขึ้น กลับเป็นคนมีเป็นคนใหญ่ในกรุงอาเรเนีย, อยู่ข้างได้กำไรอยู่มาก. ...

เท่านี้ก็แลเห็นได้ว่า เราทั้งหลายซึ่งมีสติปัญญาควรนับถือผู้ใด เราทั้งหลายมีสติไตร่ตรอง ควรซึ่งนำหนักดูว่าศาสดาคนใดเป็นผู้ประเสริฐ, คนใดเป็นคนที่ดียิ่ง และคนใดที่จะสั่งสอนมาก. ส่วนตัวข้าพเจ้าเองเท่าที่ข้าพเจ้ารู้เห็นและพิจารณาได้, ข้าพเจ้าเห็นว่าพระพุทธเจ้าองค์เดียว เป็นผู้อาศัยความสัตย์ความจริง, พุดจริง, เป็นเครื่องประดับ, ผิดกันกับศาสดาอื่น ๆ ซึ่งต้องอ้างว่าเป็นผู้ได้รับใช้พระเจ้า. ...¹⁵⁷

เกณฑ์ในการวินิจฉัยศาสดาทั้งสามคือ ชนชั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละองค์นั่นเอง นอกจากนี้ พระพุทธเจ้า ในฐานะศาสดาผู้ประเสริฐ ก็มี “เชื้อกษัตริย์” เช่นเดียวกับพระองค์ ความสำคัญของความเป็นกษัตริย์นี้คือการแสดงให้เห็นว่า บุคคลคนนั้นมีที่มาของกำเนิดอันชัดเจนไม่กำกวม ที่มาจากเชื้อสายกษัตริย์นั่นเอง คุณสมบัติเหล่านี้ที่ศาสดาองค์อื่นโดยเฉพาะพระเยซูบกพร่อง

...ในภาคต้น [ของไบเบิลภาคพันธสัญญาใหม่] แมทธิว [นักบุญแมทธิว] ได้กล่าวไว้ปรากฏชัดถึงพงศาวดารสืบตระกูลวงศ์แห่งเยซูคริสต์ผู้สืบสายโลหิตจากเดวิดโดยพิสดาร, คือตั้งต้นแต่เอबरสะแอมมีลูกชื่อไอส์ค, เลยลงไปจนถึงโสโลมอนผู้เป็นโอรสของเดวิด. แล้วต่อลงมาจนตลอดถึงโยเซฟซึ่งเป็นพ่อของนางมาเรีย. โยเซฟนี้ตามหนังสือเขาวานับเนื่องชั่วคนตั้งแต่เอबरสะแอมลงมาจนถึงเดวิด ๑๔ ชั่วคน, จากเดวิดลงมาตลอดสมัยที่พวกยิวไปเป็นเชลยอยู่บาบิโลนอีก ๑๔ ชั่วคน, ตั้งแต่นั้นมาถึงเยชูอีก ๑๔ ชั่วครเหมือนกัน. ก็ใจความที่เขากล่าวเช่นนี้จะแปลว่าอะไร? ... ภายหลังเดวิดจึงได้เป็นใหญ่เป็นเจ้า, แล้วต่อมามีบุตรชื่อ โสโลมอน. ... ที่เขาได้ตั้งใจสืบวงศ์พระเยซูขึ้นไปจนถึงเดวิดและโสโลมอนนี้เพื่ออะไร? เพื่อจะ

¹⁵⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนาเสือป่า, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรตติ้ง, 2541), น.21-23.

แสดงให้เห็นว่าพระเยซูเป็นผู้เกิดในสกุลของผู้ซึ่งเคยเป็นเจ้าของเป็นใหญ่ในหมู่ชาวยูเดีย หรือในหมู่อิสราเอล ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในครั้งก่อน. แม้เดวิดเองเมื่อได้เป็นใหญ่ขึ้นแล้ว ก็ต้องบอกได้ว่าได้กำเนิดจากเอบระแสมเหมือนกัน เพราะเอบระแสมเป็นคนสำคัญในไบเบิล, ... อีกประการหนึ่ง ข้อที่แมททิวต้องมาลำดับตระกูลวงศ์ของพระเยซูเช่นนี้, ก็คือต้องลำดับวงศ์ตระกูลของโยเซฟ เพื่อแสดงให้เห็นว่าโยเซฟเป็นผู้มีหลักฐาน มีบรรพบุรุษเป็นเชื้อพระเจ้าแผ่นดินด้วยซ้ำ. แต่น่าจะถามกันขึ้นว่า ถ้าแม่เยซูเป็นลูกพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ แล้วทำไมต้องอ้างว่าเป็นเชื้อพระเจ้าแผ่นดินด้วยเล่า? พระเจ้าบนสวรรค์ก็สูงกว่าพระเจ้าแผ่นดินอยู่แล้ว, เมื่อได้เป็นลูกพระเป็นเจ้าบนสวรรค์แล้วทำไมจึงได้บอกว่าเป็นลูกโยเซฟและเอบระแสม?

อีกข้อหนึ่งในหน้าเดียวกันในคัมภีร์แมททิวนั่นเอง ว่าเมื่อครั้งมาเรียแม่พระเยซูได้กระทำการอาวาระกับโยเซฟนั้น, เมื่อก่อนได้เสพเมณฑุธรรมด้วยกัน นางมาเรียได้ทรงครรภ์เสียแล้วด้วย "โฮลีโกสต์," ซึ่งดูเหมือนพวกบาทหลวงจะเรียกเป็นไทยว่าพระจิต. พุทธทางภาษาคนไม่ใช่พุทธทางภาษาพระ แปลว่านางมาเรียได้กับโยเซฟ, แต่ยังไม่ทันได้เสพเมณฑุนางมาเรียก็มีครรภ์กับพระจิตเสียแล้ว. ฝ่ายโยเซฟผู้เป็นสามีอยู่ในศีลในธรรม ไม่ปรารถนาที่จะกระทำให้ภรรยาของเขาได้รับความอับอาย, จึงตั้งใจว่าจะหย่ากันเสียโดยเงียบ ๆ; แต่เมื่อเขากำลังไตร่ตรองอยู่นั้น ก็เผชิญเหตุทเหตุแห่งพระเจ้าบนสวรรค์ ได้มาเข้าฝันและกล่าวแก่เขาว่า: "ดูก่อนโยเซฟบุตรเดวิด, เจ้าจงอย่ามีความกินแหนง ในข้อที่จะร่วมสังวาสด้วยมาเรียภรรยาเจ้านั้นเลย, เพราะภรรยาเจ้าได้มีครรภ์นั้นมีด้วยพระจิต." นี่เป็นคำของแมททิวอธิบายในข้อที่นำประหลาดอยู่ว่าพระเยซูกำเนิดอย่างไร. พุทธวมิตความตามความเข้าใจของข้าพเจ้าผู้ซึ่งข้างคริสตังเรียกว่ามิชชันนารี. ข้าพเจ้าต้องเข้าใจว่าไม่รู้ว่าใครเป็นพ่อพระเยซู, เพราะในนี้ปรากฏชัดว่าโยเซฟก็จะหย่ามาเรียอยู่แล้ว ... เพราะฉะนั้นที่อ้างว่าพระเป็นเจ้าบนสวรรค์เป็นบิดาพระเยซูนี้ ตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้าโดยทางพงศาวดารและโบราณคดี เข้าใจว่าในสมัยพระเยซูเองเมื่อเป็นเด็ก คงไม่มีใครพูดว่าเป็นลูกพระเป็นเจ้า; ต่อเมื่อพระเยซูเองเป็นคนสอนศาสนาเป็นศาสดา มีผู้นับถือเลื่อมใสมากขึ้น, จะบอกกับสาวกได้หรือว่าเยซูนี้เป็นลูกไม่มีบิดา? ข้างข้าพเจ้านั้นเชื่อว่าเยซูเป็นลูกนางมาเรียผู้เป็นภรรยาของโยเซฟ, แต่หาใช่บุตรของโยเซฟมิได้, เพราะนางมาเรียได้มีครรภ์ก่อนได้กับโยเซฟแล้ว ถ้าแม่ข้าพเจ้าอยู่ในที่สาวกของเยซูก็จำเป็นต้องบอกว่าศาสดาของ

ข้าพเจ้าเป็นลูกพระเป็นเจ้าบนสวรรค์เหมือนกัน, พอจะได้แก้ภัยได้ ข้อนี้เป็นข้อที่ เราควรจะได้เห็นใจเขา. แต่ข้อนี้เองเป็นสิ่งซึ่งควรจะทำให้เราทั้งหลาย ที่เป็น พุทธศาสนิกชนรู้สึกภาคภูมิใจ, เพราะพระศาสดาของเรามีกำเนิดดีเป็นอุภโตสุ ชาติ, พระพุทธบิดาเป็นกษัตริย์, พระพุทธมารดาเป็นนางพระยา มีสกุลสืบไปถึง พระมณู, นับว่าเป็นผู้กำเนิดดีแท้, เป็นผู้มีสมภพอันประเสริฐแท้ไม่มีปัญหา, เป็นผู้ ที่เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือทั้งข้างบิดาและมารดา นับว่าเป็นผู้มีกำเนิดสูง; ข้อนี้ถึงแม้ เราจะไม่กระพือปีกอวดดีมากไปเป็นหน้าที่ของเราที่จะรู้สึกภาคภูมิใจอยู่บ้าง. พระ ศาสดาอันเป็นที่พึ่งของเรานี้ ไม่มีสิ่งใดในประวัติแห่งพระราชสมภพของท่านซึ่ง จะต้องมีความอับอาย, ซึ่งเราจะต้องปิดบังหรือซึ่งเราจะต้องตบแต่ง, ไม่มี ความ จำเป็นอันใดที่เราจะต้องใช้สมองของเราเพื่อรับรองสิ่งซึ่งสมองชั้นในไม่ยอม รับรองว่าจะเป็นไปได้¹⁵⁸

รัชกาลที่ 6 สรุปย่อหลายครั้งว่า “พระพุทธเจ้าของเราได้เป็นผู้มีกำเนิดดี สมควรเป็นที่ นับถือของเราทั้งหลาย...” ทรงอธิบายว่า ผู้ที่สมควรได้รับความนับถือจะต้องเป็นผู้กำเนิดดี “มีสกุล วงศ์อันยังยืนมั่นคง” และจะต้องเกิดโดยตั้งใจมิใช่ “ผุดออกมาเฉยๆ” ผู้ที่เป็นบิดาและมารดาต้อง อยู่เป็นคู่กันเป็นสามีภริยาโดยธรรม มิใช่ลักลอบเสพสมกัน บุตรที่เกิดไม่ว่าจะเป็นลูกพระยามหา กษัตริย์หรือลูกสามัญชน ย่อมเป็นที่นับถือทั้งนั้น การประสูติของพระพุทธเจ้านั้นไม่มีข้อควรสงสัย เพราะเป็นโอรสของพระบิดาและพระมารดาซึ่งครองคู่กันแท้จริง มิใช่การลักลอบ¹⁵⁹ “เท่านี้ถึงแม้จะ ไม่มีสิ่งอื่น ก็เป็นข้อควรนับถืออยู่แล้ว. มีหน้าข้า พุทธเจ้าของเราได้ประสูติในตระกูลกษัตริย์, ทั้งข้างฝ่ายพระบิดาและข้างฝ่ายพระมารดาก็เป็นกษัตริย์ทั้งคู่ ... เป็นข้อที่ทำให้นับถือสูงขึ้นอีก ชั้นหนึ่ง.”¹⁶⁰

นามสกุลจึงมีหน้าที่ช่วยโน้มนำสำนึกของปัจเจกชนให้รำลึกถึงอดีตของตน ว่ามี ตำแหน่งทางสังคมในระดับชนชั้นใด ด้วยการเสริมให้ชัดขึ้นด้วยระบบแบ่งแยกนามสกุล พระราชทานกับสามัญชน แต่ในสังคมเวลานั้น ซึ่งเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคใหม่แล้ว การบังคับให้คนยึด มั่นต่อชนชั้นตามกำเนิด เริ่มหมดความชอบธรรมแล้ว เนื่องจากระบบจำแนกตามชั้นวรรณะ

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, น.33-37.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น.40-41.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, น.41.

ดังเช่นตามระบบศาสนาพราหมณ์ ไม่สอดคล้องกับสังคมใหม่ ที่เกิดระบบราชการที่แบ่งแยกหน่วยงานตามหน้าที่ละเอียดกว่าเก่า สิ่งหนึ่งที่องค์ประมุขเน้นย้ำไปพร้อมกับชาติกำเนิด ก็คือการรักษาภาระหน้าที่ของตน ไปพร้อมกับความเคารพเพื่อฟังต่อผู้บังคับบัญชา ดังปรากฏใน “ปลุกใจเสือป่า” เช่นกัน

...เมื่อผู้ใดมีหน้าที่อย่างไรก็ควรจะทำหน้าที่ของตนให้ตลอดไป ดีกว่าที่จะไปมัวมุ่งหมายอยากจะทำหน้าที่ของผู้อื่น และเมื่อผู้อื่นเขากระทำกรอยู่ตามหน้าที่ของเขา ก็ไม่ควรจะไปขัดขวางหนทางที่เขาจะทำการของเขาให้ตลอดไป...¹⁶¹

อนึ่งการที่จะขีดลงไปให้แน่นอนทีเดียวว่า คนนั้นเป็นนายเหนือคนนี้เสมอไป ย่อมจะไม่เป็นการสะดวกอยู่เอง เพราะคนทุก ๆ คนไม่ได้ทำหน้าที่เหมือนกันหมด เป็นต้นว่าข้าราชการผู้ใหญ่ แม้จะมีตำแหน่งหน้าที่สูงจนถึงเสนาบดีก็ตาม ถ้าแม้จะโดยสารเรือลำใดไปก็ต้องให้นายเรือลำนั้นเขาบังคับบัญชาการในเรือ ท่านข้าราชการผู้ใหญ่จะเข้าไปแย้งบังคับบัญชาการในเรือนั้นหรือจะไปอำนาจการเดินเรือนั้น ไม่ได้เลย ถึงแม้ว่านายเรือจะเป็นผู้มีฐานันดรยศต่ำกว่าก็ตาม แต่เขาเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการเดินเรือ ต้องยอมให้เขาทำการตามหน้าที่ของเขา โดยเต็มที่ เมื่อขึ้นจากเรือแล้ว และนายเรือนั้นขึ้นมาบนบก นายเรือก็ต้องแสดงความเคารพนับถือขุนนางผู้ใหญ่ผู้โดยสารเรือนั้น...¹⁶²

กลวิธีขนานนามสกุลพระราชทานสะท้อนให้เห็นหลักคิดดังกล่าว จากการศึกษาด้านภาษาศาสตร์จำแนกนามสกุลพระราชทานได้เป็นสองประเภท (หนึ่ง) หากเป็นนามสกุลแต่งจาก “ภูมิหลัง” มักใช้ “ชื่อบรรพบุรุษ” ของผู้ขอพระราชทานมากที่สุด และ (สอง) หากเป็นนามสกุลแต่งจาก “ลักษณะทางสังคม” มักใช้ “อาชีพ” ของผู้ขอพระราชทานมากที่สุด¹⁶³

¹⁶¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า, น.76.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน, น.81.

¹⁶³ ปานทิพย์ มหาไตรภพ, “นามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: การวิเคราะห์ทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์,” น.91.

“ชาตินิยม” ของผู้มีสกุล

หากย้อนกลับไปพิจารณาลำดับพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับนามสกุลทั้งหมด จะพบพัฒนาการของความคิดอย่างเป็นระบบ จากพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวกับนามสกุล เริ่มจากชิ้นแรก “ฉายาหรือชื่อแซ่” ในปีพ.ศ. 2449 ก่อนขึ้นครองราชย์ ยังไม่เกิดค่านามเฉพาะใช้ในภาษาไทย ต้องยืมคำเรียกระบบการสืบสกุลของชาวจีนมาใช้แทน

นี่ก็ดูก็น่าประหลาด ทำไมคนไทยเราจึงไม่ใช่ชื่อแซ่บ้าง ท่านผู้อ่านบางท่านคงหาว่าข้าพเจ้านิยมฝรั่งจึงกล่าวเช่นนั้น...

...ต้นเหตุที่จะกระทำให้ข้าพเจ้าเริ่มไตร่ตรองในเรื่องชื่อแซ่นี้ก็คือ ได้เห็นประโยชน์ของชื่อแซ่ตามที่ใช้กันมาในยุโรป แต่จะว่าเป็นของฝรั่งเท่านั้นอย่างไรได้ จีนก็มีชื่อแซ่ ญี่ปุ่นก็มีชื่อแซ่ ส่วนจีนนั้นเชื่อว่าจะคงไม่มีผู้ใดเถียงเลยว่ามิได้จำอย่างฝรั่ง...¹⁶⁴

อาจกล่าวได้ว่า ขณะนั้นระบบนามสกุลดูว่า “แปลกปลอม” จนทำให้รัชกาลที่ 6 ไม่อาจกำหนดตำแหน่งแห่งหนลงบนสังคมไทยได้ แต่พบว่าในพระราชนิพนธ์ชิ้นสอง “จดหมายเหตุรายวันฯ ” ซึ่งเป็น “ไดอารี่” ของพระองค์ ในวันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2454 ได้บันทึกความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วยหัวเรื่องว่า “ชื่อตระกูล”

...การมีชื่อตระกูลเป็นความสดวกมาก อย่างต่ำ ๆ ที่ใคร ๆ ก็ยอมจะมองแลเห็นได้ คือชื่อคนในทะเบียนพาสปอร์ตจะได้ไม่ปนกัน แต่อันที่จริงจะมีผลสำคัญยิ่งกว่านั้น คือจะทำให้คนเรารู้จักจำถูกถึงบรรพบุรุษของตนผู้ได้อุสหาก่อร่างสร้างตัวมา และได้ตั้งตระกูลไว้ให้มีชื่อในแผ่นดิน เราผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของท่านได้รับมรดกมาแล้ว จำจะต้องประพฤติตนให้สมกับที่ท่านได้ทำดีมาไว้...¹⁶⁵

¹⁶⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุครีพ), “ฉายาหรือชื่อแซ่,” น.37.

¹⁶⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, น.20-24.

แม้ว่าจะยังไม่ได้ใช้คำว่า นามสกุล ก็ตาม แต่ก็ทรงเริ่มนิยามความหมายให้เข้าใจลึกลับกับความเข้าใจของคนไทยทั่วไปได้ดียิ่งขึ้น และระบุเป้าประสงค์สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้นที่รัฐกำลังตั้งต้นวางรากฐานงานสำรวจสำมะโนครัว อีกทั้งยังแสดงให้เห็นนัยยะของความสำคัญเกี่ยวกับชาติกำเนิดไปพร้อมกัน

ทั้งนี้ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2545 อธิบาย “ตระกูล” ว่า “สกุล, วงศ์, เชื้อสาย, เผ่าพันธุ์.” และขึ้นสองขึ้นสุดท้าย) “พระราชบัญญัติขนานนามสกุลฯ” และ “เปรียบเทียบนามสกุลฯ” ใช้คำว่า “นามสกุล” ด้วยกันทั้งคู่ พจนานุกรมเล่มเดียวกันอธิบาย “สกุล” ว่า “ตระกูล, วงศ์, เชื้อสาย, เผ่าพันธุ์; เชื้อสายผู้ดี เช่น เป็นคนมีสกุล ผู้ดีมีสกุล.” ดังนั้น “สกุล” จึงมีความหมายกว้างกว่า “ตระกูล” เพราะมีถึงสองนัยยะ ความหมายนัยยะแรก ก็คือ ตระกูล สามารถใช้สลับแทนกันได้ แต่ความหมายนัยยะสองซึ่งซ่อนอยู่เหนือตระกูล ก็คือกลุ่มชนชั้นที่สืบสายตระกูลจากผู้ดี ซึ่งได้แก่คนในราชสำนักและขุนนางชั้นผู้ใหญ่นั่นเอง และรัฐบาลพระมงกุฎเกล้าฯ เลือกใช้คำนี้ในการตรากฎหมายนามสกุลฉบับแรกของไทย และถือได้ว่าเป็นนัยยะสำคัญที่ชี้ชวนให้เข้าใจว่า ชาตินิยม ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายใต้รัฐประชาชาติกษัตริย์ ย่อมผูกพันกับ ชาติกำเนิด ที่มุ่งเน้นไปที่ ชาติตระกูล พอ ๆ กับ เชื้อชาติ นั่นเอง

นามสกุล กำเนิดพร้อมกับความจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบบ่งชี้ตัวบุคคลที่มีประสิทธิภาพเริ่มเกิดพร้อมกับการทำสำมะโนประชากร ถึงแม้จะเป็นเพียงการแจกแจงนับบุคคล แต่ก็เป็นปฏิบัติการที่แฝงไว้ด้วยนัยยะเชิงการเมือง เพื่อแสดงอำนาจเหนือตัวประชากรบนดินแดนของตน นอกจากนี้ การมีระบบบ่งชี้ปัจเจกบุคคลที่ดีจะช่วยเสริมกิจการด้านอื่น เช่น การจัดเก็บภาษีอากร หรือการเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

นอกจากนี้ นามสกุลยังเป็นเครื่องมือเพื่อควบคุมอัตบุคคล ผ่านการสร้างระบบจำแนกแจกแจงที่ถูกสร้างขึ้นโดยประมุข เพื่อตรึงอัตลักษณ์บางประการของคนให้หยุดนิ่ง ผ่านการเติมชื่อต่อจากชื่อตัว แต่ก็หาใช่มีเพียงระบบเดียวเท่านั้น ยากมีระบบที่ซ้อนทับอีกชั้นนั้นคือ การจำแนกประเภทคู่ตรงข้ามระหว่างนามสกุลพระราชทาน-สามัญชน อันแฝงนัยยะทางชนชั้น ด้วยการอาศัยข้อจำกัดทางภาษาเป็นเส้นแบ่งแยก อาจถือได้ว่าเป็นการจำแนกที่มีความเข้มข้นยิ่งกว่าประเด็นทางชาติพันธุ์ เพราะว่ายังเปิดโอกาสให้กลุ่มคนจีนมีเสรีภาพที่จะใช้แซ่อีกต่อไป